

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

І. А. Шуміло

**МІЖНАРОДНА СИСТЕМА
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Навчальний посібник

Підготовлено в рамках реалізації
і за підтримки Програми Європейського Союзу
ERASMUS+ 573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP
«European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova»
– HRLAW

**Київ
2018**

УДК 341.231.14(075)
Ш96

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Цей проєкт фінансується за підтримки Європейської Комісії. Ця публікація відображає лише погляди автора, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

*Рекомендовано до друку Вченою радою ПВНЗ
«МНТУ імені академіка Юрія Бугая»
(протокол № 07/1718 від 31.05.2018 р.)*

Рецензенти:

В. М. Стешенко, канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

О. О. Уварова, канд. юрид. наук, доцент кафедри теорії і філософії права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Автор:

І. А. Шуміло, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

ISBN 978-966-1681-40-7

© І. А. Шуміло, 2018

© Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.»,
оформлення, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
ПРОГРАМА.....	7
ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ.....	10
Тема 1. Становлення міжнародної системи захисту прав людини ...	10
Тема 2. Захист прав людини, що здійснюється під егідою ООН.....	16
§ 1. Захист прав людини Комітетом ООН з прав людини.....	16
§ 2. Діяльність ООН зі збільшення ефективності роботи органів, що здійснюють захист прав людини.....	39
Тема 3. Досвід країн ЄС у захисті прав людини.....	46
§ 1. Захист прав людини, що здійснюється Радою Європи.....	46
§ 2. Система захисту прав людини ЄС.....	67
Тема 4. Захист прав людини у країнах Африки.....	79
Тема 5. Система захисту прав людини у мусульманських країнах.....	101
§ 1. Захист прав людини у Лізі арабських держав.....	101
§ 2. Захист прав людини в Організації ісламського співробітництва.....	110
Тема 6. Міжамериканський досвід захисту прав людини.....	114
Тема 7. Інші регіональні системи захисту прав людини.....	139
§ 1. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії.....	139
§ 2. Захист прав людини у Співдружності Незалежних Держав.....	142
Тема 8. Захист прав людини, що здійснює ОБСЄ.....	146
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ.....	155
ЛІТЕРАТУРА.....	158

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

АКПЛН – Африканська комісія з прав людини і народів

АС – Африканський союз

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії

АСПЛН – Африканський суд з прав людини і народів

Верховний комісар – Верховний комісар у справах національних меншин

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ЕКОСОР – Економічна та Соціальна Рада Організації Об'єднаних Націй

ЄІДПЛ – Європейський інструмент сприяння демократії та правам людини

ЄКПЛ – Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗДПЛ – Загальна декларація прав людини 1948 р.

Заключний акт 1975 р. – Заключний акт Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.

ЛАД – Ліга арабських держав

Міжамериканська декларація принципів – Міжамериканська декларація принципів свободи вираження думок

МКПЛ – Міжамериканська комісія з прав людини

МКПЛА – Міжурядова комісія з прав людини в АСЕАН

МПГПП – Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОАД – Організація американських держав

ОАЄ – Організація Африканської Єдності

ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОІК – Організація «Ісламська конференція»

ОІС – Організація Ісламського співробітництва

ПАР – Південно-Африканська Республіка

ПАРЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи

РЄ – Рада Європи

РМБ – Рада миру і безпеки Африканського союзу

СНД – Співдружність Незалежних Держав

США – Сполучені штати Америки

Фонд – Міждержавний фонд допомоги біженцям і вимушеним переселенцям

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

Хартія – Хартія основних прав Європейського Союзу від 2000 р.

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Міжнародне право прав людини стало однією з найважливіших галузей міжнародного права за відносно короткий період часу. Переважна більшість нормативних документів, міжнародних інституцій та процедур захисту з'явилися лише наприкінці 40-х років минулого століття. Встановлені стандарти прав людини зумовили появу мережі універсальних та регіональних договорів, що їх гарантують та передбачають відповідні зобов'язання держав у цій сфері, а у деяких випадках і обов'язки недержавних суб'єктів.

Майже всі нормативні документи з прав людини містять посилання на Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю Організації об'єднаних націй 10 грудня 1948 року. Декларація має рекомендаційний статус, але на її основі були прийняті два документи, що є обов'язковими для держав-членів ООН: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, деякі положення Декларації за часи багаторічної практики набули статус норм звичаєвого права.

Стандарти та принципи, проголошені у Загальній декларації прав людини, знайшли своє відображення в регіональних правових системах та законодавстві держав. Регіональні системи захисту прав людини досягли високого рівня ефективності та стали діючими механізмами, що реально впливають на заохочення та захист прав людини у відповідних регіонах світу.

У навчальному посібнику зосереджено увагу на основних аспектах діяльності універсальної та регіональних систем, уникаючи зайвої деталізації, вони показані як механізми, що динамічно адаптуються до нових викликів. При підготовці цієї роботи були використані матеріали, рекомендовані провідними закладами вищої освіти країн ЄС, які брали участь у спільному проєкті за програмою Еразмус+, зокрема Університетом м. Корк (Ірландія) та Школою права Таллінського технологічного університету TalTech (Естонія).

ПРОГРАМА

ТЕМА 1. Історія розвитку та становлення міжнародної системи захисту прав людини

Виникнення концепції прав людини. Історія розвитку прав людини.

Документи, де містились окремі права людини. Ліга Націй, як перша міжнародна організація, під егідою якої приймалися договори у сфері захисту прав людини.

Загальна декларація прав людини та основні права людини, що в ній закріплені.

Основні органи та механізми захисту прав людини.

ТЕМА 2. Механізм ООН у сфері захисту прав людини

Комітет ООН з прав людини. Структура, повноваження, механізми захисту прав людини. Процедура розгляду доповідей держав-учасниць.

Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року.

Спеціальні доповідачі Комітету ООН з прав людини, їх повноваження та статус.

Розгляд індивідуальних повідомлень про порушення прав людини. Встановлення прийнятності повідомлення. Процедура розгляду.

Перспективи реформування органів ООН, що здійснюють захист прав людини. Перспективи створення Міжнародного суду ООН.

ТЕМА 3. Європейська система захисту прав людини

Основні нормативно-правові документи ЄС, що містять положення у сфері захисту прав людини. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Хартія ЄС про основні права.

Європейський суд з прав людини та суд ЄС як механізми захисту прав людини. Компетенція судів, регламент. Критерії прийнятності скарг. Процедура їх розгляду.

Рада Європи, Європейський парламент як суб'єкти забезпечення захисту прав людини. Їх структура, повноваження органів.

ТЕМА 4. Захист прав людини у країнах Африки

Організація Африканської Єдності – основна регіональна африканська міжнародна організація. Статут ОАЄ.

Боротьба проти колоніалізму та апартеїду – специфічні риси африканської моделі права захисту права людини.

Африканська хартія прав людини і народів. Основні права людини зазначені в Хартії та механізм їх захисту. Африканська комісія з прав людини і народів.

Захист прав жінок в Африці. Протокол про захист прав жінок в Африці.

Африканська хартія прав і основ добробуту дитини. Основи захисту прав дитини, що здійснюється під егідою ОАЄ.

Африканський Союз. Його мета, структура, керівні органи, завдання.

ТЕМА 5. Система захисту прав людини у мусульманських країнах

Ліга арабських держав. Основні нормативно-правові акти регіону у сфері захисту прав людини. Багдадська конференція з прав людини в арабському світі. Арабська хартія прав людини. Каїрська декларація прав людини в ісламі. Загальна ісламська декларація прав людини.

Специфіка конфлікту доктрин пріоритету світських норм та норм шариату. Права людини за загальними принципами ісламського права.

Організація ісламського співробітництва. Її структура, завдання.

ТЕМА 6. Міжамериканський досвід захисту прав людини

Організація американських держав. Статут ОАД, структура ОАД, завдання.

Основні регіональні міжнародні нормативно-правові акти у сфері захисту прав людини. Декларація про права та обов'язки людини. Американська конвенція про права людини.

Міжамериканська комісія з прав людини. Її статус та повноваження у сфері захисту прав людини. Міжамериканський суд з прав людини.

ТЕМА 7. Інші регіональні системи захисту прав людини

Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів: основні права людини, закріплені у Декларації.

Асоціація держав Південно-Східної Азії – основна регіональна міждержавна організація у Південно-Східній Азії. Специфіка захисту прав людини у Південно-Східній Азії. Міжурядова комісія з прав людини в АСЕАН. Декларація прав людини АСЕАН: основні положення.

Діяльність СНД у сфері захисту прав людини. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини: основні позитивні та негативні риси. Угода про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям. Міждержавний фонд допомоги біженцям і вимушеним переселенцям

ТЕМА 8. Захист прав людини, що здійснює ОБСЄ

Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Гельсінська нарада. Людський вимір безпеки ОБСЄ.

Віденська зустріч 1989 року. Посилення міждержавного діалогу. Паризька, Копенгагенська та Московська наради.

Структура ОБСЄ. Статус органів та уповноважених осіб ОБСЄ у сфері захисту прав людини.

Співпраця ОБСЄ з іншими міжнародними організаціями у сфері захисту прав людини. Співпраця ОБСЄ та Ради Європи.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЙ

ТЕМА 1. СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук універсальної моделі взаємовідносин індивіда та влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства виникли у V–VI століттях до н.е. у стародавніх грецьких полісах. Мислителі того часу (Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл) уперше відзначили тісну взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві та визначили напрямки і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму.

На доктринальному рівні існують різноманітні концепції прав людини: природно-правова, позитивістська, соціалістична, теологічна та універсальна концепція міждержавного співробітництва у галузі прав людини.

Сьогодні найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною¹. Незважаючи на те що концепція прав людини часто сприймається як така, що відбиває якісь ідеали, до яких необхідно прагнути, або взагалі як утопічна за своєю природою, суть її полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити людині «людське» існування.

¹ Donnelly, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice* / J. Donnelly. – 2d ed. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003. – 290 p.

Нині функціонуюча універсальна система міжнародного визнання та захисту прав і основних свобод людини склалася після Другої світової війни і в основному в рамках Організації Об'єднаних Націй.

До основних прав людини відносяться такі права, початково закріплені у ЗДПЛ:

- право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3);
- свобода від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 5);
- право на рівний захист від якої б то не було дискримінації (ст. 7);
- право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав людини, наданих їй конституцією або законом (ст. 8);
- свобода від довільного арешту, затримання або вигнання (ст. 9);
- право на справедливий судовий розгляд (ст. 10);
- право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави (ст. 13);
- право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14);
- право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18);
- право на соціальне забезпечення (ст. 22);
- право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23);
- право на освіту, спрямовану на повний розвиток людської особистості і на збільшення поваги до прав людини і основних її свобод (ст. 26);
- право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені (ст. 28)².

Разом з тим неправильно буде стверджувати, що до створення ООН міжнародного захисту прав людини не існувало зовсім.

² Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний вісник України. – 2008 р., № 93, с. 89.

Незважаючи на те що сьогодні права людини мають міцну міжнародно-правову основу, принципи, на яких заснована дана концепція, мають не правове походження – вони присутні в будь-якій релігії і відображені в навчаннях практично всіх філософських шкіл.

Так, одним з основних принципів індуїзму (найстарішої світової релігії, що з'явилася приблизно 4500 років тому) є принцип, згідно з яким людське життя священне, і до нього (без будь-яких винятків) необхідно ставитися з повагою і любов'ю. Основний постулат індуїзму – неспричинення шкоди іншій особі. Буддизм (що виник близько 2500 років тому) також заснований на загально-визнаних законах людських взаємин – належній повазі всіх людей і терпимість до інших. Сіддхартха Гаутама (засновник цієї релігії) відкидав кастову систему в Індії і проповідував думку про те, що всі люди рівні і гідні поваги незалежно від соціального стану. Конфуціанство також підкреслювало особисту і державну моральність і соціальну справедливість. Іудаїзм, що з'явився приблизно 3300 років тому, також приділяє увагу правам людини. Перша книга Старого Завіту (Буття) говорить про цінності і святості всіх дітей Бога і про їхню відповідальність по відношенню один до одного. У навчаннях християнства також йде мова про необхідність піклуватися про бідних, хворих і голодних. Пророк Моххамед проповідував абсолютну рівність між народами і толерантність по відношенню до різних релігій.

Однак певні права людини та їх захист містилися й у нормативно-правових актах давнини. Так, ще у VI столітті до н.е. перський цар Кир II Великий прийняв Маніфест Кіра, в якому визнавалися певні права людини, такі як свобода віросповідання, деякі соціальні та економічні права.

Поняття природного права вперше з'явилося в стоїцизмі – філософському напрямі, що виник в III ст. до н.е. Філософи-стоїки стверджували, що існують загальні для всього людства моральні і правові норми, які не залежать від часу, місця і місцевих звичаїв. Вони вважали, що існують ідеальні, природні закони, стоять вище людських законів, що писані для керування суспільством. Ці універсальні закони стоїки і називали природним правом.

Великою віхою у захисті прав людини було прийняття Великої хартії вольностей у 1215 році в Англії. Саме цей нормативно-правовий документ містив положення, які сьогодні знайшли відображення у міжнародному праві. Так, Велика хартія вольностей включає в себе положення щодо визнання вини особи лише за вироком суду та за законом країни, право особи вільно залишати межі Королівства та повертатись назад тощо.

В епоху Просвітництва відбувся значний прогрес у розумінні прав людини – від розуміння природного права як обов'язку до розуміння його як права. У своїй праці «Два трактати про правління» (1689 г.) Дж. Локк підкреслює, що людина має певні невід'ємні права, і що люди формують уряди тільки для того, щоб забезпечити і захистити природні права людини – життя, свободу і власність. Деякі сучасники Локка також висловлювали схожі думки щодо прав людини. Так, Ж. Ж. Руссо, наприклад, говорив про те, що людина народжена вільною. Інші філософи, включаючи Ш. Монтеск'є, Вольтера і Д. Юма, дотримувалися думки про те, що необхідно використовувати людські знання і розум, щоб звільнити людей від догм церкви і абсолютної влади. І. Кант розробив поняття «категоричний імператив моральності», що базується на ставленні до інших «як до мети, але не як до засобу».

Багато з цих філософських постулатів і принципів стали відбиватися і в рамках політичної боротьби, найбільш яскраво під час Французької буржуазної революції і Американської громадянської війни. Можна стверджувати, що Декларація незалежності США³ (1776 г.) починається з формулювань Локка: «Ми виходимо з тієї самоочевидною істини, що всі люди створені рівними і наділені їх Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких відносяться життя, свобода і прагнення до щастя».

До нормативних актів, що склали основу сучасного розуміння прав людини також необхідно віднести англійський Білль про права 1689 року, Французьку декларацію прав людини і громадянина 1789 року і інші.

³ Декларація незалежності США [Електронний ресурс]. – https://ru.wikisource.org/wiki/Декларация_независимости_США

Одна з найбільш ранніх спроб кодифікувати міжнародні норми у сфері захисту прав людини були міжнародні акти що встановлюють заборону рабства. Першою угодою в цій сфері була Міжнародна Угода про боротьбу з торгівлею білими рабами 1904 р. яка була сконцентрована в основному на тому, що сьогодні більш відоме як незаконне переміщення людей (human trafficking). Другим документом в цій сфері була Конвенція про рабство 1926 р спрямована на боротьбу із залишками рабства в Африці.

Також до спроб кодифікації норм про права людини можна віднести деякі джерела міжнародного гуманітарного права. Гуманітарне право, безумовно, окрема галузь міжнародного права поряд з правом прав людини. Проте норми цих галузей перетинаються в деяких ситуаціях. У контексті розвитку права прав людини тут слід згадати Гаазькі конвенції 1899 і 1907 р., які можна вважати першими спробами кодифікації законів і звичаїв війни. Після Другої світової війни вони були доповнені чотирма Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року і Додатковими протоколами 1977 року.

За часів Ліги Націй зародилися деякі найважливіші принципи прав людини, включаючи заборону рабства. Одна з найважливіших ініціатив Ліги Націй – захист прав меншин в ряді європейських країн за допомогою прийняття міжнародних договорів. Дані договори (включаючи Конвенцію про рабство 1926 р.) є одними з перших спроб захистити окремі групи людей на міжнародному рівні⁴.

Загальної системи міжнародного захисту прав і основних свобод людини тоді все ж не існувало, та й в цілому дотримання норм відповідних договорів не було міжнародно-правовим зобов'язанням держав. Заяви про те, що в інших країнах порушуються права людини, могли бути розцінені як посягання на суверенітет і втручання у внутрішні справи.

Друга світова війна показала з усією ясністю, що права людини потребують захисту, в тому числі і міжнародного. Не випадково в преамбулі Статуту ООН підтверджується рішучість

⁴ Clapham, A. Human Rights: A Very Short Introduction / A. Clapham. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 193 p

народів Об'єднаних Націй знову затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, а в преамбулі Загальної декларації прав людини підкреслено, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, а самі права повинні охоронятися владою закону. Серед цілей ООН, закріплених в п. 3 ст. 1 Статуту, зазначається така: «Здійснювати міжнародне співробітництво ... в заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії».

За минулі десятиліття універсальна система захисту прав людини набула розгалужений і складний характер. На даний момент до неї відносяться такі органи та механізми:

- Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини та його допоміжні органи і механізми;
- Рада Безпеки ООН і ряд її спеціалізованих механізмів;
- Економічна і соціальна рада ООН і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок і Постійний форум ООН з питань корінних народів;
- Міжнародний Суд ООН;
- Секретаріат ООН і його окремі підрозділи;
- договірні (конвенційні) органи з прав людини;
- деякі спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці. Організація ООН з питань освіти, науки і культури);
- тимчасові і спеціальні механізми захисту прав людини, створювані органами ООН.

Слід зазначити, що окрім універсальних механізмів захисту прав людини активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. Тому слід наголосити, що поряд з національними та універсальними нормами, що регулюють захист прав людини існує великий пласт регіональних норм, що закріплені у міжнародних договорах. Також активно діють регіональні міжнародні суди, що здійснюють контроль за забезпеченням державами захисту прав людини.

ТЕМА 2. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ПІД ЕГІДОЮ ООН

- 1. Захист прав людини Комітетом ООН з прав людини.*
- 2. Діяльність ООН зі збільшення ефективності роботи органів, що здійснюють захист прав людини.*

§ 1. Захист прав людини Комітетом ООН з прав людини

Одним з головних органів ООН, що здійснює захист прав людини, є Комітет ООН з прав людини.

Головною юридичною підставою діяльності Комітету ООН з прав людини є Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., прийнятий Резолюцією ГА ООН № 2200 (XXI). Частина IV цього документа (ст.ст. 28–45) присвячена створенню Комітету ООН з прав людини та визначенню основних засад його функціонування. Зокрема, саме ст. 28 МПГПП проголошує створення Комітету⁵.

Крім процесуальних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини, які містяться в МПГПП, важливе значення для його діяльності та функціонування мають і матеріальні норми цього документа, в яких закріплено основні права та свободи людини. Саме контроль за виконанням державами-учасницям МПГПП їхніх зобов'язань, що випливають з цих норм, розгляд фактів їх порушень та винесення рекомендацій (зауважень та міркувань) з цього приводу і є головним предметом діяльності Комітету.

Основні громадянські та політичні права закріплені в МПГПП у Частинах I–III. Водночас, частина I МПГПП складається лише з однієї ст. 1, положення якої стосуються прав народів. Зокрема, в ній

⁵ Мовчан А. П. Права человека и международные отношения / А. П. Мовчан ; Отв. ред.: Кудрявцев В. Н. – М.: Наука, 1982. – 145 с.

закріплено право народів на самовизначення (п. 1); право народів на вільне розпоряджання природними ресурсами (п. 2); відповідальність держав-учасниць за управління несамоверхніми і підопічними територіями та зобов'язання поважати право на самовизначення народів.

Крім того, ще одним положенням МПГПП, в якому зафіксовано не індивідуальні, а колективні громадянські та політичні права, є ст. 27, у якій зазначено, що у тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

На думку А.Є. Зубаревої, «фіксування колективних прав у МПГПП не впливає на загальний зміст цього документа. Передовсім це зумовлено необхідністю захисту прав та інтересів конкретних індивідів, що належать до народів та меншин. Водночас можуть виникати об'єктивні труднощі у діяльності Комітету з контролю за дотриманням цих прав та свобод, а також із реалізацією державами заходів, відповідно до міркувань та зауважень Комітету з цього приводу. Тому цілком доцільними уявляються розробка та прийняття окремого міжнародно-правового акту, присвяченого колективним громадянським та політичним правам»⁶.

Це підтверджується і практикою Комітету. У своїх міркуваннях у справі «Лубікон Лейк Бенд проти Канади» від 26 жовтня 1990 р., Комітет визнав, що повідомлення про порушення згідно з Протоколом I до МПГПП не можуть подаватися щодо порушень ст. 1 МПГПП⁷.

У Частині II МПГПП (ст. 2–5) закріплені зобов'язання держав-учасниць щодо заборони та протидії дискримінації. Зокрема, вони стосуються заборони дискримінації на підставі «раси, кольору

⁶ Зубарева А. Є. Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини : дис. ... к.ю.н. : 12.00.11 / Зубарева Антоніна Євгенівна. – Одеса, 2015. – 211 арк. – с. 34.

⁷ Joseph S. The United Nations and human rights / S. Joseph, S. Kyriakakis // Research handbook on international human rights law / ed by S. Joseph, A. McBeth. – Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, 2010. – Pp. 1–35.

шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини» (ст. 2); окремо і додатково – гендерної дискримінації (ст. 3); та міститься застереження щодо допустимості обмеження прав та свобод, закріплених у МПГПП, у випадку надзвичайних ситуацій та визначають випадки, щодо яких будь-які обмеження є недопустимими (ст. 4) тощо.

Повний перелік індивідуальних прав та свобод міститься в Частині III (ст. 6–27) На підставі положень ст. 4(2) МПГПП, в якій закріплено винятки, щодо яких неможливі обмеження прав та свобод, можна розділити на дві основні групи: ті, щодо яких жодні обмеження неможливі і ті, які можуть підлягати тим чи іншим обмеженням. До першої групи відносяться: право на життя (ст. 6); заборона тортур (ст. 7); рабства (п. 1–2 ст. 8); право на особисту свободу (ст. 11); заборона бути засудженим без відповідних законодавчих підстав (з лат. – *nulla poena sine lege*) (ст. 15); право на визнання особистої правосуб'єктності (ст. 16); право на свободу думки, совісті та віросповідання (ст. 18).

Правами та свободами, щодо яких певні обмеження допускаються, є: заборона примусової праці (п. 3 ст. 8); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 9); права затриманих і ув'язнених (ст. 10); право на вільний вибір місця проживання (ст. 2); право іноземців на перебування на території держави (ст. 13); рівність перед судом (ст. 14); право на приватність особистого життя (ст. 17); право на свободу вираження поглядів (ст. 19); заборона пропаганди війни (ст. 20); право на мирні зібрання (ст. 21); свобода асоціацій та об'єднань (ст. 22); сімейні відносини (ст. 23); заборона дискримінації дітей (ст. 24); право на участь в публічному житті (ст. 25); рівність перед законом.

Механізм Комітету складається з таких елементів:

- персональний склад (члени) Комітету;
- Голова та Заступники Голови Комітету;
- Секретаріат⁸.

⁸ Панова Е. В. Международно-правовые основы деятельности комитета по правам человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Панова Екатерина Викторовна. – М., 2005 – 199 с. С. 38–41

Провідну роль у внутрішньоорганізаційному механізмі Комітету, безумовно, відіграють його члени (персональний склад). Порядок формування персонального складу Комітету регулюється положеннями МПГПП та Правилами процедури Комітету. Так, згідно зі ст. 28 МПГПП до складу Комітету входять вісімнадцять членів. Така кількість є середнім показником для органів ООН у сфері захисту прав людини. Найбільше членів нині налічує Комітет ООН з усунення усіх форм дискримінації щодо жінок – двадцять три. Найменша кількість членів (десять) – в Комітетах ООН з примусових зникнень та протидії катувань.

Оскільки роботу в Комітеті ООН з прав людини члени здійснюють на непостійній основі, вони можуть поєднувати її з іншими видами діяльності. Наприклад, Ф. Ермагора (Австрія), який був членом Комітету у 1959–1980 рр. та 1984–1987 рр., суміщав цю діяльність із депутатським мандатом Національної ради Австрії, а Б. Грефрат (Німецька Демократична Республіка), який був членом Комітету у 1977–1986 рр., одночасно виконував функції представника НДР у Третньому комітеті Генеральної Асамблеї ООН.

Кожна держава-учасниця МПГПП може висувати дві кандидатури на посаду члена Комітету, проте лише один з цих кандидатів може бути обраний. Після подання кандидатур Генеральний секретар ООН складає список кандидатів за алфавітом і надає його для ознайомлення державам-учасницям не пізніше ніж за місяць до дати виборів, згідно з п. 3 ст. 30 МПГПП. Крім того, до цього списку також додаються короткі біографії кандидатів. Члени обираються таємним голосуванням на чотирирічний термін, з правом переобрання на засіданні держав-учасниць МПГПП. Для обрання достатньо простої більшості голосів присутніх за умови наявності кворуму в дві третини від їх загальної кількості. Організацією виборів членів Комітету, як чергових, так і позачергових, займається Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй, який скликає відповідні засідання держав-учасниць МПГПП.

При обранні членів враховуються такі критерії, передбачені ст. 28–29 та ст. 31 МПГПП:

- громадянство держави-учасниці МПГПП;
- високі моральні якості;

- справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації та основних правових систем;
- принаймні кілька осіб, які обираються до складу Комітету, повинні мати певний юридичний досвід.

Члени Комітету виконують свої функції упродовж чотирьох років із правом переобрання на наступний відповідний термін. У разі відставки або смерті члена Комітету, відповідно до ст. 33–34 МПГПП, Голова Комітету повідомляє про це Генерального секретаря ООН, який оголошує це місце вакантним і проводиться процес обрання нового члена, відповідно до вище проаналізованої процедури, за винятком ситуацій, коли до закінчення строку повноважень на відповідній посаді залишається менше шести місяців.

Члени Комітету обирають зі свого складу Голову та трьох Заступників Голови. Вони обираються на дворічний термін з правом переобрання і виконують свої функції лише в разі, якщо є чинними членами Комітету. Голова Комітету виконує функції із оперативного керівництва Комітетом та інші функції, які покладені на нього МПГПП, Протоколами до нього та Правилами процедури Комітету. Заступники Голови надають йому допомогу у виконанні ним своїх функцій, а також заміщають Голову в разі потреби, володіючи при цьому тим самим обсягом прав та обов'язків, що і Голова⁹.

Основними повноваженнями Голови Комітету, які передбачені Правилами процедури, є переважно ті, що пов'язані із процедурними аспектами діяльності Комітету, зокрема: відкриття і закриття засідань Комітету; керівництво дебатами; забезпечення дотримання процедури і порядку на засіданнях; надання слова; винесення питань на голосування; оголошення рішень тощо.

Ще одним постійно діючим органом Комітету ООН з прав людини є Секретаріат. Відповідно до п. 23 Правил процедури, Секретаріат Комітету, а також тих допоміжних органів, які можуть бути засновані в майбутньому, створюється Генеральним секретарем ООН.

⁹ Rules of procedure of the Human Rights Committee of 11 January 2012 [Electronic source]. – Retrieved from: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/400/67/PDF/G1240067.pdf?OpenElement>.

До основних задач, які реалізуються Секретаріатом Комітету, окрім організаційно-технічного забезпечення роботи Комітету, належать: складання та розповсюдження звітів про засідання Комітету, а також доповідей, рішень та інших офіційних документів; отримання від держав пропозицій щодо формування порядку денного Комітету; прийом повідомлень про порушення згідно з Протоколом I до МПГПП тощо

Крім цих органів, передбачається право Комітету створювати також інші допоміжні органи, які будуть необхідними для виконання ним своїх функцій, визначати їх склад та повноваження. Ці органи можуть мати власних посадових осіб, приймати власні правила процедури або ж застосувати у своїй діяльності чинні Правила процедури Комітету.

Щодо робочих груп, то зазвичай вони створюються відповідно до пп. 93-95 Правил процедур і до їх складу входять 5 членів Комітету. Вони ведуть підготовчу роботу з метою оптимізації роботи Комітету.

Головною функцією робочих груп Комітету ООН з прав людини є розгляд повідомлень про порушення, отриманих Комітетом, на предмет їх прийнятності, а також щодо питання черговості їх розгляду, доцільного спільного розгляду кількох повідомлень тощо. Але слід наголосити, що остаточними є лише позитивні рішення робочих груп щодо прийнятності повідомлень. У разі прийняття негативного рішення щодо прийнятності воно потребуватиме додаткового затвердження на засіданні Комітету.

Спеціальні доповідачі Комітету ООН з прав людини зараз призначаються у трьох випадках. У першому випадку – відповідно до п. 95(3) Правил процедури для роботи з повідомленнями про порушення, які подаються в Комітет. У цьому випадку доповідачі виконують функції, аналогічні робочим групам, однак із власною специфікою.

У другому випадку, згідно з п. 101(1) Правил процедури, Комітет призначає спеціального доповідача для аналізу заходів держав, які були вжиті відповідно до п. 4 ст. 5 Першого Факультативного Протоколу до МПГПП. У цьому положенні йдеться про те, що Комітет, за підсумками розгляду отриманих повідомлень про порушення, повідомляє свої міркування щодо цього відповідній

державі та особі, яка подала повідомлення. Зі свого боку, доповідач покликаний встановити, які заходи були вжиті державами за результатами отриманих міркувань. У третьому випадку спеціальний доповідач виконує функції аналогічні, лише стосовно до Заключних зауважень, прийнятих за результатами розгляду доповідей держав-учасниць, а саме – здійснює спостереження за вжиттям державами-учасницями МПГПП подальших заходів з імплементації Заключних зауважень та рекомендацій Комітету ООН з прав людини.

Можна виокремити три основні повноваження Комітету, які передбачають реалізацію певних процедур, спрямованих на ефективний контроль за виконанням і дотриманням положень МПГПП, а саме:

- розгляд доповідей держав-учасниць і надання Заключних зауважень на них;
- видання Зауважень загального порядку, в яких здійснюється тлумачення МПГПП;
- розгляд індивідуальних повідомлень про порушення відповідно до Протоколу I до МПГПП.

Відповідно до ст. 40 МПГПП, його держави-учасниці зобов'язуються подавати доповіді про здійснені ними заходи для втілення у життя прав, визнаних у цьому Пакті, і про прогрес, досягнутий у застосуванні цих прав. Крім доповіді, у ході її розгляду Комітет може вимагати від держав надання додаткової інформації у вигляді додаткової доповіді¹⁰. Основною функцією подання та розгляду цих доповідей вважається проведення регулярних та систематичних перевірок досягнутого прогресу в реалізації договірних зобов'язань з метою налагодження діалогу між відповідними міжнародними контрольними органами та даною державою-учасницею, щоб надати останній допомогу із внесення поправок в її внутрішнє законодавство і практику, які вимагаються згідно з її міжнародними договірними зобов'язаннями.

¹⁰ Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х т. – Т. 1 / Ф. Ф. Мартенс ; Под ред.: Томсинов В. А. – М. : Зерцало, 2008. – 368 с.

Кожна держава-учасниця МПГПП надсилає свою доповідь Комітету в обов'язковому порядку упродовж року після набрання МПГПП чинності щодо неї, а у всіх наступних випадках – на вимогу Комітету. Відповідно до пп. 2 п. 66 Правил процедури, Комітет самостійно визначає періодичність надання доповідей. На своїй 13-ї сесії Комітетом було прийнято рішення, згідно з яким такі доповіді держави повинні надавати на його розгляд через п'ять років, починаючи з моменту розгляду першої доповіді чи додаткової інформації¹¹.

Рішення про направлення державі запиту щодо надання доповіді, зазвичай, приймається Комітетом. Єдиний виняток з цього правила вказаний у п. 66 Правил Процедури Комітету. Там передбачено, що за виняткових обставин, у період між сесіями Комітету, такий запит може бути направлений Головою Комітету, який діє в консультації з членами Комітету

Термін, упродовж якого доповідь повинна бути підготовлена і передана на розгляд Комітету, визначається ним індивідуально в кожному конкретному випадку (пп. 3 п. 66 Правил процедури). Крім того, Комітет через Генерального секретаря ООН може повідомляти держави про бажану форму та зміст таких доповідей (пп. 4 п. 66 Правил процедури).

З метою надання державам допомоги у виконанні задач, покладених на них згідно зі ст. 50 МПГПП 1966 р. та полегшення процесу підготовки доповідей, Комітет розробив Керівні принципи щодо форми і змісту доповідей держав-учасниць. Ці принципи було ухвалено та прийнято на 308 засіданні в ході XIII сесії 27 липня 1981 р. і згодом вони переглядалися на 1002 засіданні (XXXIX сесія) 24 липня 1999 р.; 1089 засіданні (XLI сесія) 25 липня 1991 р.; 1415 засіданні (LIII сесія) 7 квітня 1995 р.

Існуюча процедура розгляду доповідей держав-учасниць була розроблена у 2002 р. і складається із двох основних етапів, які відбуваються упродовж двох сесій. На першій сесії доповідь вивчається спеціальною групою, яка складається із 4–6 експертів, один із яких представляє той самий регіон, що й доповідаюча

¹¹ Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Джек Донеллі ; пер. з англ. Т. Завалій. – Львів : Кальварія, 2004. – 280 с.

держава. Робоча група визначає одного із членів Комітету як відповідального за поглиблене вивчення доповіді. Крім того, робоча група контактує із державою, яка подала доповідь та, за потреби, зі спеціалізованими установами ООН для уточнення тих чи інших питань, які можуть виникнути при розгляді доповіді. Зокрема, державі-учасниці приблизно за півроку до другого етапу надсилаються уточнюючі питання, які так само як доповіді, перекладаються на робочі мови та публікуються. Після отримання доповідей Комітет повідомляє держави через Генерального секретаря ООН про дату, тривалість і місце проведення сесії, на якій будуть розглядатися та обговорюватися їх доповіді, а, в разі потреби, і про засідання, де буде прийматися рішення про подання запиту на отримання додаткової інформації. Розгляд доповідей держав-членів відбувається в ході відкритого засідання, яке може тривати цілий день і яке включає в себе запитання до представників держави. На обох засіданнях можуть бути присутні представники відповідної держави, а в другому випадку – при прийнятті рішення про запит на отримання додаткової інформації, представники держав мають бути готові відповісти на питання членів Комітету (п. 68 Правил процедури).

Крім того, перед початком процедури розгляду Комітет проводить закриту зустріч із представниками спеціалізованих установ ООН, в яких виникли запитання та зауваження до доповіді. Також у практиці мають місце і зустрічі із представниками громадянського суспільства відповідної держави. Генеральний секретар може провести консультації із Комітетом, за підсумками яких він може надіслати окремим спеціалізованим установам ООН примірники тих частин доповідей, які стосуються їх компетенції. Своєю чергою, Комітет може пропонувати спеціалізованим установам ООН надати власні зауваження щодо цих доповідей.

Крім того, з 2010 р., Комітет ООН з прав людини може застосовувати й дещо іншу процедуру розгляду доповідей держав-учасниць. Альтернативний варіант полягає в тому, що державам-учасницям попередньо надсилається перелік питань, і доповідь, по суті, є відповіддю на ці питання.

Водночас у юридичній науці виділяють низку проблем ефективності застосування механізму розгляду доповідей держав

Комітетом ООН з прав людини. Однією із таких проблем Дж. Донеллі називає низьку якість доповідей держав та їх невідповідність прийнятим стандартам: «Багато доповідей здебільшого складаються з витягів із законів чи конституції або з відверто неправдивих чи неповних даних про виконання угод. І незалежно від якості заслуханої доповіді, процес контролю на цьому, як правило, призупиняється аж до наступної доповіді через п'ять років». Іншою проблемою інколи стає несвоечасність подання доповідей державами. Наприклад, Дж. Донеллі наводить приклад Заїру, доповідь якого була запланована на 1979 р., але ця держава подала її лише у 1987 р.¹².

До компетенції Комітету ООН з прав людини належить розгляд двох видів повідомлень про порушення прав та свобод, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р.: ті, які надходять від держав-учасниць МПГПП та індивідуальні повідомлення від громадян держав-учасниць. Обидва ці механізми спрямовані на забезпечення дотримання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань згідно із МПГПП та відновленню порушених прав та свобод.

Механізм подання індивідуальних скарг (англ. individual complaints) до Комітету ООН з прав людини застосовується доволі часто і нині виступає одним із найефективніших механізмів у в сучасному міжнародному праві.

Правові положення щодо розгляду Комітетом ООН з прав людини скарг, які надходять від держав, містяться в ст.ст. 41–42 МПГПП та Правилах процедури Комітету ООН з прав людини. Так, згідно зі ст. 41 МПГПП, усі держави-учасниці визнають компетенцію Комітету «одержувати і розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця стверджує, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом».

Якщо проаналізувати зміст ст. 41 та ст. 42 МПГПП, то можна констатувати, що ці положення встановлюють два способи розгляду скарг, поданих до Комітету:

¹² Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Джек Донеллі ; пер. з англ. Т. Завалій. – Львів : Кальварія, 2004. – 280 с., с. 82.

– «добрі послуги», які надаються в рамках існуючих процедур та інституційного механізму Комітету (ст. 41);

– розгляд повідомлень спеціально створеною з цією метою Погоджувальною Комісією (ст. 42).

Застосування обох цих способів відбувається послідовно: у разі, якщо не вдалося досягти результату за допомогою добрих послуг Комітету, існує можливість створення спеціальної Погоджувальної Комісії.

У першому випадку перед поданням повідомлення до Комітету держава, яка подає, зобов'язана надіслати повідомлення про порушення тій державі, чій дія та бездіяльність оскаржуються, а та, своєю чергою, повинна дати відповідь упродовж трьох наступних місяців (п. а ст. 41). У разі, якщо на цьому етапі питання між сторонами не було розв'язано, то кожна з держав може звернутися до Комітету ООН з прав людини упродовж шести місяців після отримання державою першого повідомлення (п. б ст. 41).

Повідомлення, яке подається до Комітету, згідно з Правилами процедури Комітету, має містити таку інформацію:

- щодо кроків, зроблених з метою вирішення спірного питання відповідно до підпунктів з додатковою інформацією;
- щодо вичерпання внутрішніх засобів правового захисту;
- щодо будь-яких інших процедур міжнародного розгляду або врегулювання, до яких вдалися сторони.

Перш ніж прийняти повідомлення до розгляду, Комітет встановлює, чи були вичерпані всі внутрішні засоби для відновлення порушених зобов'язань згідно з МПГПП. Існує й застереження, яке дозволяє обійти це положення, але лише в тому випадку, якщо застосування цих засобів невинувато затягується (п. с ст. 41).

У разі, якщо повідомлення визнано прийнятним, то, як встановлено в п. е ст. 41, Комітет «надає свої добрі послуги заінтересованим державам-учасникам з метою дружнього вирішення питання». Держави-сторони мають бути представлені в ході розгляду, вони роблять відповідні заяви, а також зобов'язані надавати на вимогу Комітету інформацію щодо справи. Розгляд відбувається на закритих засіданнях, проте правило 77 Правил процедури Комітету передбачає, що Комітет після консультацій з

Генеральним секретарем ООН може видавати спеціальні комюніке про розгляд для засобів масової інформації.

За результатами розгляду повідомлення Комітет готує доповідь, до якої включає виклад фактів та тексти письмових і усних заяв сторін, які були зроблені в ході розгляду (пп. і п. h ст. 41). Якщо сторони досягли між собою згоди завдяки наданим Комітетом добрим послугам згідно з п. е ст. 41, то в своїй завершальній доповіді Комітет наводить короткий виклад фактів та рішення, яке прийняли сторони (пп. ii п. h ст. 41). В обох випадках такі доповіді публікуються Комітетом в строк до дванадцяти місяців після отримання ним відповідного повідомлення держави (п. h ст. 41).

Другий спосіб розгляду повідомлень держав та вирішення спорів у рамках Комітету ООН з прав людини – створення спеціальної Погоджувальної комісії – застосовується винятково в тому разі, якщо питання не було розв'язано в рамках процедури надання добрих послуг, передбаченої ст. 41. МПГПП. Як встановлює п. 1 ст. 42, «Комітет може за попередньою згодою заінтересованих держав-учасниць призначити спеціальну Погоджувальну комісію».

Погоджувальна комісія складається із 5 членів, а її персональний склад формується самими сторонами із осіб, «...прийнятних для заінтересованих держав-учасниць» (пп. а п. 1 ст. 42). До складу такої Комісії можуть входити громадяни держав-членів учасниць МПГПП, за винятком громадян держав-сторін спору, а також тих держав, які не визнали компетенцію Комітету відповідно до ст. 41 МПГПП. Комітет впливає на формування персонального складу комісії лише тоді, коли сторони не можуть дійти згоди щодо кандидатур усіх чи частини її членів упродовж трьох місяців із дати прийняття рішення про створення комісії. У цьому випадку Комітет обирає членів комісії шляхом таємного голосування з-поміж своїх членів більшістю в дві третини голосів (пп. b п. 1 ст. 42).

У ст. 42 містяться також і норми, що встановлюють процедурні аспекти функціонування Погоджувальної комісії. Так, передбачається, що комісія обирає зі свого складу Голову (п. 3); встановлює власні правила процедури (п. 3); її засідання проводиться в одній зі штаб-квартир ООН чи в іншому місці за погодженням із

Генеральним секретарем ООН і сторонами (п. 4); витрати, які тягне за собою діяльність комісії, покладаються на сторони (п. 9).

Комісія здійснює розгляд як на основі матеріалів, які були зібрані Комітетом у рамках процедури, передбаченої ст. 41, так і може запросити від держав додаткову інформацію та матеріали, які стосуються предмета справи (п. 6 ст. 42). Рішення повинно бути прийняте Комісією не пізніше дванадцяти місяців після того, як їй було передано питання на розгляд. Якщо цей строк не може бути дотриманий, то комісія готує короткий виклад щодо стану розгляду нею питання (пп. а п. 7 ст. 42).

Як і при застосуванні процедури, передбаченої ст. 41, Погоджувальна комісія докладає зусиль до вирішення спору між сторонами на добровільній основі. Якщо сторони дійшли згоди в ході роботи комісії, вона публікує доповідь, яка складається з короткого викладу фактів та досягнутого рішення (пп. b п. 7 ст. 42).

Якщо ж сторони не дійшли згоди, то, відповідно, Погоджувальна комісія публікує доповідь за результатами розгляду скарги, в якій містяться висновки щодо спору між сторонами, та рекомендації комісії щодо подальшого врегулювання цього питання (пп. с п. 7 ст. 42), а держави упродовж трьох місяців повинні повідомити голову Комітету ООН з прав людини про свою згоду чи незгоду зі змістом доповіді (пп. d п. 7 ст. 42). Як і Комітет, жодних обов'язкових для сторін спору рішень комісія приймати не може.

Особливої уваги варта процедура роботи Комітету ООН з прав людини при виконанні ним його основних функцій: розгляду доповідей держав-учасниць міждержавних спорів та індивідуальних повідомлень про порушення. Процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення Комітетом ООН з прав людини має низку особливостей. Процедура розгляду Комітетом ООН з прав людини індивідуальних повідомлень про порушення стала своєрідною «візитною карткою» Комітету і часто розглядається як його провідна функція.

Процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення проходить кілька стадій, якими є: отримання та реєстрація повідомлень; вирішення питання про прийнятність повідомлення; розгляд повідомлення по суті.

Подати індивідуальне повідомлення про порушення до Комітету ООН з прав людини може кожен громадянин будь-якої держави-учасниці МПГПП.

У правилах процедури посадовою особою, відповідальною за отримання та реєстрацію індивідуальних повідомлень про порушення, вказаний Генеральний секретар ООН, проте на практиці всі повідомлення потрапляють до Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Слід зазначити, що індивідуальні повідомлення, які надходять і до інших договірних органів з прав людини, що наділені компетенцією розглядати такі повідомлення, так само проходять через Управління, за винятком повідомлень, які надходять до Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, для якого відповідні функції виконує Відділ ООН у справах жінок.

На першій стадії Управління доводить до відома Комітету факт надходження повідомлення в рамках процедури, передбаченої Протоколом I до МПГПП. Крім того, відповідно до правил 84 та 86 Правил процедури Комітету, від автора повідомлення можуть запитуватися роз'яснення та додаткова інформація з цього приводу.

Попередній розгляд повідомлення має кілька цілей, зокрема, необхідно переконатися в тому, що:

- повідомлення відноситься до держави-учасниці відповідної конвенції, яка визнала компетенцію комітету отримувати і розглядати індивідуальні повідомлення про порушення;
- факти, наведені в повідомленні, мають відношення до відповідного міжнародного договору з прав людини;
- існує дійсна можливість вчинення зазначеного в повідомленні порушення, тобто предмет повідомлення не є абсурдним¹³.

Згідно з правилом 94 Правил процедури Комітету ООН з прав людини, якщо не було прийнято окремого рішення, повідомлення розглядаються в порядку їх надходження до Комітету. Крім того, існує можливість спільного розгляду двох і більше індивідуальних повідомлень про порушення, якщо буде прийняте рішення про доцільність застосування саме такої процедури розгляду.

¹³ Гремза Н. Ю. Конвенционные комитеты в области международной защиты прав человека : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Гремза Никита Юрьевич. – М., 2005. – 191 с., с. 79.

Наступним етапом є вивчення питання про прийнятність цього повідомлення. На сучасному етапі в практиці як Комітету ООН з прав людини, так й інших договірних органів із захисту прав людини, розгляд питання про прийнятність індивідуального повідомлення про порушення як правило відбувається паралельно із розглядом цього повідомлення по суті. Проте можуть мати місце випадки, коли приймається рішення про роздільний розгляд питання про прийнятність, який, зазвичай, відбувається упродовж трьох місяців і включає комунікацію з цього приводу із державою, щодо якої заявляється порушення¹⁴.

Відповідно до правила 95 Правил процедури Комітету ООН з прав людини, для розгляду питання про прийнятність індивідуального повідомлення про порушення утворюються спеціальні робочі групи або ж для роботи з повідомленнями призначаються спеціальні доповідачі. У правилі 93 також зазначається, що робочі групи можуть приймати рішення про прийнятність або неприйнятність повідомлення, якщо до їх складу входить не менше п'яти членів і всі вони погоджуються з відповідним рішенням. Це рішення передається Комітетові, який на своєму засіданні може підтвердити його без обговорення. Якщо принаймні один член Комітету звертається з проханням про проведення обговорення, на засіданні розглядається це повідомлення і приймається рішення.

Згідно з правилом 97 Правил процедури Комітету ООН з прав людини, робочі групи здійснюють комунікацію зі сторонами для встановлення факту прийнятності або неприйнятності індивідуального повідомлення про порушення. Так, держава, якої воно стосується, упродовж шести місяців надає пояснення з цього приводу, може подавати запит про визнання цього повідомлення неприйнятним з переліком відповідних підстав, а також обидві сторони – і держава, і автор повідомлення, можуть коментувати матеріали, надані одна одною.

Прийнятність повідомлень встановлюється на основі критеріїв, яким має відповідати індивідуальне повідомлення про

¹⁴ Гремза Н. Ю. Конвенционные комитеты в области международной защиты прав человека : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Гремза Никита Юрьевич. – М., 2005. – 191 с., с. 82

порушення для того, щоб воно було визнане прийнятним Комітетом ООН з прав людини. Ці критерії визначаються, зокрема, на основі положень ст. ст. 1–3 та ст. 5 Протоколу I до МПГПП, а також в параграфі С Правил процедури Комітету.

Аналіз положень Протоколу дозволяє виокремити п'ять основних критеріїв прийнятності повідомлень, а саме:

– відповідність повідомлення персональній, просторовій та темпоральній (часовій) юрисдикції Комітету (ст. 1 Протоколу пункти а) та б) п. 96 Правил процедури);

– вичерпання національних засобів правового захисту та незастосування інших міжнародних процедур до розгляду питання, яке є предметом повідомлення (ст. 2, ст. 5 Протоколу, пункти е) та ф) п. 96 Правил процедури); – повідомлення не може бути анонімним (ст. 3 Протоколу, пункт а) п. 96 Правил процедури);

– подання повідомлення не повинно бути зловживанням правом на подання таких повідомлень (ст. 2 Протоколу, пункт с) п. 96 Правил процедури);

– повідомлення не може бути несумісним із положеннями МПГПП (ст. 3 Протокол, пункт d) п. 96 Правил процедури).

На перший погляд, аналіз цих критеріїв може виявити, що Комітет ООН з прав людини не застосовує до індивідуальних повідомлень про порушення деякі умови, які використовуються в рамках інших міжнародних процедур, зокрема критерій строку давності, упродовж якого можна подати заяву. Наприклад, Європейський Суд з прав людини може брати справу до Розгляду упродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Але визначені критерії прийнятності є комплексними і включають в себе широке коло аспектів. Зокрема, критерій строку давності присутній у змісті такої умови прийнятності як зловживання правом.

Перший критерій прийнятності, який стосується вирішення питань юрисдикції, водночас є головним із них. Так, ст. 1 Протоколу I до МПГПП є нормативною основою для вирішення питань щодо юрисдикції Комітету ООН з прав людини. У науці прав людини виділяють три основні види юрисдикцій, якими наділений і Комітет, й інші договірні органи із захисту прав людини, а саме:

відповідність персональній (*rationae personae*), територіальній (*rationae loci*), та часовій (*rationae temporis*) юрисдикції Комітету.

Якщо говорити про персональну юрисдикцію щодо індивідуальних повідомлень про порушення, слід підкреслити, що цей критерій застосовується як до держави, щодо порушення якої було зроблене повідомлення, так і щодо осіб, які подали повідомлення. У першому випадку, відповідно до ст. 1 Протоколу I до МПГПП, такими можуть бути держави-учасниці, котрі приєдналися до Протоколу, визнавши компетенцію Комітету приймати і розглядати повідомлення від осіб, які підпадають під його юрисдикцію і які стверджують, що вони є жертвами порушень певною Державою-учасницею якогось із прав, викладених у Пакті.

Жодних винятків із цього правила бути не може, оскільки у тій же ст. 1 Протоколу чітко встановлено, що «жодне повідомлення не приймається Комітетом, якщо воно стосується Держави-учасниці Пакту, яка не є учасницею цього Протоколу». Воно дублюється також і ч. 3 правила 84 Правил процедури Комітету, жодне повідомлення не приймається Комітетом якщо воно стосується держави, яка не є учасницею Факультативного протоколу.

Порушення, яке є предметом повідомлення, вчиняється відповідною державою та/чи діями або бездіяльністю її органів влади. Тобто в разі, якщо порушення права сталося з незалежних від держави причин, воно не може стати предметом розгляду в Комітеті. Прикладом є позиція Комітету, висловлена в міркуваннях у справі «Франц Нахлік проти Австрії», в якій предметом спору було виконання положень колективного трудового договору щодо пенсійного забезпечення. Комітет визнав індивідуальне повідомлення про порушення з цього приводу неприйнятним, оскільки в цьому випадку мали місце приватні взаємовідносини між працедавцем та працівником, в які держава не втручалася¹⁵.

Якщо говорити про другий аспект – юрисдикцію щодо осіб, які подають індивідуальні повідомлення про порушення, то в будь-якому випадку вони повинні подаватися однією або кількома

¹⁵ From Judgment to Justice : Implementing International and Regional Human Rights Decisions / Open Society Justice Initiative. – New York : Open Society Foundations, 2010. – 199 p.

особами, які стали жертвами порушення з боку держави. У цьому контексті важливим є питання щодо можливості подання повідомлень від групи осіб чи колективів. Як відомо, згідно зі ст. 1 та ст. 27 МПГПП, окремі громадянські та політичні права гарантуються народам, етнічним, релігійним та мовним меншинам. Водночас дослідники констатують, що в цьому випадку необхідне дотримання двох основних умов: порушення, про яке йде мова в повідомленні, має стосуватися конкретних осіб і воно повинно подаватися одним або кількома особами, що представлятимуть цю групу. Також експерти однозначно сходяться на думці про неможливість подання індивідуальних повідомлень юридичними особами¹⁶.

Окремо слід зупинитися на праві народів на самовизначення, яке, як уже зазначалося, зафіксоване у ст. 1 МПГПП [84]. Комітет ООН з прав людини у своїй практиці, зокрема в міркуваннях у справі «Лубікон Лейк Бенд проти Канади» від 26 жовтня 1990 р. визнав, що повідомлення про порушення згідно з Протоколом I до МПГПП не можуть подаватися щодо порушень ст. 1 МПГПП.

Два інші види юрисдикції прямо не зафіксовані в положеннях МПГПП та Протоколу I до нього, однак вони безпосередньо впливають зі змісту цих документів та практики комітету із розгляду індивідуальних повідомлень про порушення. Так, територіальна юрисдикція Комітету ООН з прав людини щодо індивідуальних повідомлень поширюється на порушення, вчинені на території держави-учасниці, яка визнала компетенцію Комітету приймати такі повідомлення.

Часова юрисдикція Комітету поширюється на порушення, вчинені державою-учасницею вже після її приєднання до Протоколу I.

Наступним критерієм прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення є вичерпання інших засобів правового захисту. Цей критерій указаний у ст. 2 Протоколу I до МПГПП, де міститься вимога щодо всіх наявних внутрішніх засобів правового захисту.

¹⁶ Шейнин М. Практика Комитета ООН по правам человека (КПЧ) по рассмотрению индивидуальных жалоб на нарушение прав человека / М. Шейнин [Электронный ресурс] // Terra Legis : Проект Фонда Аметистова. – Режим доступа: http://www.terralegis.org/terra/lek/lek_26.html.

Більш широкий зміст цього критерію встановлений у ст. 5 Протоколу, де, окрім вичерпання всіх доступних внутрішніх засобів правового захисту, вказано також, що Комітет не розглядає ніяких повідомлень від осіб, поки не переконається в тому, що:

- це саме питання не розглядається згідно з іншою процедурою міжнародного розгляду чи врегулювання;
- ця особа вичерпала всі доступні внутрішні засоби правового захисту.

Однак у практиці Комітету мали місце й особливі випадки, коли особа зверталася безпосередньо до цього органу як першої інстанції. Одним із найцікавіших таких прецедентів є справа «Хартікайнен проти Фінляндії», в якій йшлося про суперечність між МПГПП та законом, прийнятим парламентом Фінляндії. Проблема полягала в тому, що за фінським законодавством суди не можуть вирішувати конституційні питання, зокрема колізії в законодавстві. Відповідно, було визнано, що особа не мала можливості захистити свої права та інтереси в національних судах і отримала змогу прямо звернутися до Комітету ООН з прав людини.

Існують три застереження, які обмежують можливість застосування критерію строку давності для встановлення прийнятності поданих заяв. По-перше, в тексті п. с) правила 96 чітко встановлено, що зловживання правом тільки може розглядатися як збіг строку давності на подання повідомлення, тобто Комітет фактично має право проігнорувати цей критерій і прийняти повідомлення до розгляду. По-друге, у тексті також вказується, що позивач може доводити існування причин, «що виправдовують затримку з урахуванням усіх обставин повідомлення», тобто обґрунтовувати об'єктивний характер обставин, що призвели до затримки подання повідомлення. І, нарешті, було встановлено, що ці положення будуть застосовуватися лише до тих повідомлень, які були направлені до Комітету після 1 січня 2012 р.

Третім критерієм прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення є те, що вони не можуть бути анонімними. Він закріплений у ст. 3 Протоколу I до МПГПП, де встановлено, що Комітет може визнати неприйнятним кожне подане згідно з цим Протоколом повідомлення, що є анонімним. Це положення є достатньо чітким і не викликає жодних сумнівів щодо його

трактування. Водночас зазначимо, що анонімність автоматично не виключає можливість конфіденційності повідомлення, коли не оголошується і шифрується ім'я та особисті дані заявника, у зв'язку з тими чи іншими обставинами справи та/або на прохання заявника. Повідомлення може бути конфіденційним у тому значенні, що при публікації міркувань та інших матеріалів не вказується ім'я заявника. Прикладом можуть слугувати міркування у справі «А.П. проти України» № 1834/2008 від 23 липня 2012 р.¹⁷. У цьому випадку рішення про анонімізацію заявника при публікації було прийняте у зв'язку із описом фактів насильства, які містилися в повідомленні.

Такий підхід до визначення конфіденційності повідомлень характерний і для інших договірних органів ООН з прав людини. Комітет ООН проти катувань встановлює навіть більш жорсткі положення щодо конфіденційності. Так, згідно зі ст. 20 Конвенції проти катувань, розслідування, розпочате у зв'язку із отриманою інформацією про застосування катувань в одній з держав-учасниць та результати такого розслідування є конфіденційними апріорі і не підлягають розголошенню¹⁸.

Крім того, у ст. 3 Протоколу I до МПГПП визначені й два інші критерії прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення. Першим із них є зловживання правом, що закріплене ст. 3 Протоколу в такій редакції: «Комітет може визнати неприйнятним кожне подане згідно з цим Протоколом повідомлення... яке, на його думку, являє собою зловживання правом на подання таких повідомлень».

Якщо говорити про критерій несумісності індивідуального повідомлення про порушення з положеннями МПГПП, то дослідники практики Комітету ООН з прав людини виділяють три основні випадки, коли цей критерій може застосовуватися:

– коли порушення, яке є предметом повідомлення, не підпадає під дію положень МПГПП;

¹⁷ Acceptance of individual complaints procedures for Ukraine // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights – [Electronic source]. – Retrieved from:- http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCod e=UKR&Lang=EN.

¹⁸ Конвенція про права інвалідів від 20 грудня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 17. – Ст. 3496.

- коли порушення, яке є предметом повідомлення, стосується таких вимірів прав людини, які виходять за межі положень МПГПП;
- порушення, яке є предметом повідомлення, стосується тих положень МПГПП, щодо яких держава-учасниця висловила застереження¹⁹.

Рішення про прийнятність індивідуального повідомлення про порушення є остаточним і повідомляється автору повідомлення та державі-учасниці, якої воно стосується, через Генерального секретаря ООН, згідно з ч. 1 правила 98 Правил процедури Комітету ООН з прав людини. Жодних можливостей для оскарження рішення у цьому випадку не передбачено. Але рішення про визнання повідомлення неприйнятним згодом може бути переглянуте на прохання автора повідомлення, щоправда, тільки у випадку умов неприйнятності, визначених у ст. 5 Протоколу I, відповідно до ч. 2 правила 98 Правил процедури Комітету. Крім того, відповідно до правила 99 Правил процедури, Комітет може повернутися до розгляду питання про прийнятність повідомлення і пізніше, зокрема при розгляді питання по суті: «При розгляді суті повідомлення Комітет може переглянути рішення про прийнятність повідомлення в світлі будь-яких пояснень або заяв, поданих державою-учасницею».

Як відзначають дослідники, практика Комітету ООН з прав людини показує, що більшість індивідуальних повідомлень про порушення, що надходять, визнаються неприйнятними. Водночас у відсотках співвідношення повідомлень, визнаних неприйнятними Комітетом, є меншим, ніж таке ж співвідношення в практиці Європейського Суду з прав людини

Якщо Комітет визнає індивідуальне повідомлення про порушення прийнятним, починається третій етап його розгляду, а саме розгляд по суті. Процедура розгляду повідомлення по суті регламентована параграфом D Розділу XVII Правил процедури. На цій стадії, відповідно до правила 99, держава-учасниця має можливість упродовж шести місяців подати Комітетові пояснення або заяви щодо питання та інформацію про заходи, які могли бути вжиті, а

¹⁹ Шемшученко Ю. С. Європейська комісія з прав людини / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. Енцикл.», 1999. – Т. 2 : Д – Й. – С. 379.

автор повідомлення, своєю чергою, має можливість ознайомитися із цією інформацією та висловити свої міркування з приводу неї.

Після отримання всієї необхідної інформації щодо індивідуального повідомлення про порушення від держави-учасниці та автора повідомлення, відповідно до ст. 5 Протоколу I до МПГПП, Комітет проводить його розгляд по суті в рамках закритого засідання, а за результатами розгляду висловлює свої міркування. Проведення очних слухань за участю сторін не передбачено.

У своїх міркуваннях Комітет ООН з прав людини констатує факт вчинення державою-учасницею порушення її зобов'язань за МПГПП, оголошує, що жертва порушення має право на ефективні засоби правового захисту, а держава-учасниця зобов'язана надати такі засоби, висловлює власну точку зору, стосовно того, якими би могли бути ці засоби; а також визначає подальші дії, які будуть здійснюватися Комітетом щодо контролю за діями держави-учасниці із виправлення порушення.

Крім того, Комітет може за певних умов припинити розгляд індивідуального повідомлення про порушення. Наприклад, така ситуація має місце у випадках, коли Комітет втратив контакт з автором повідомлення, а факт завершення процедури навіть без участі автора у процесі розгляду не становить суспільного інтересу.

Після розгляду питання по суті Комітет, відповідно до правила 101 Правил процедури, призначає Спеціального доповідача, котрий здійснює моніторинг заходів, вжитих державою-учасницею відповідно до міркувань Комітету з приводу повідомлення. З цією метою доповідач може вступати в контакти та вживати інших необхідних заходів, а також виносити такі рекомендації про вжиття подальших заходів Комітетом, які можуть виявитися необхідними, та подає Комітету звіти про власну діяльність. Практика призначення таких доповідачів застосовується Комітетом з 1990 р.

Робота Комітету ООН з прав людини проходить у формі засідань (англ. session), які, відповідно до п. 1 ст. 37 МПГПП, відбуваються в центральних установах (англ. headquarters) ООН. Такими є офіси ООН в Нью-Йорку та Женеві. Спочатку засідання Комітету відбувалися двічі на рік, однак уже у 1978 р. Генеральна Асамблея прийняла рішення про проведення трьох щорічних

засідань у зв'язку із великим обсягом питань, що виносяться на розгляд Комітету²⁰.

За своєю формою засідання Комітету ООН з прав людини бувають двох видів: відкриті і закриті. Відповідно до Правила 33 Правил процедури, всі засідання Комітету проходять у відкритому режимі, окрім ситуацій, коли положення МПГПП чи Протоколів до нього вказують на необхідність проведення закритого засідання. Крім того, єдиним випадком проведення закритих засідань, установленим безпосередньо у Правилах процедури, є ухвалення заключних зауважень згідно зі ст. 40 МПГПП.

Засідання Комітету ООН з прав людини відбуваються за наявності кворуму, який складає присутність дванадцяти членів, відповідно до Правила 37 Правил процедури. Своєю чергою, процедура прийняття рішень є поліваріантною.

При розробці першої редакції Правил процедури Комітету тривали дискусії щодо способу прийняття рішень, але зрештою було вирішено зупинитися на дуалістичній концепції: консенсус як основний спосіб прийняття рішень і більшість від присутніх у разі, якщо не вдається досягнути консенсусу або ж у випадках, передбачених МПГПП і Протоколами до нього та на вимогу членів Комітету, що зафіксовано Правилом 51 останньої редакції Правил процедури Комітету.

Окремим питанням, у контексті дискусії про наявність у Комітету ООН з прав людини нормотворчої функції, є прецедентний характер його рішень. Як уже зазначалося, Комітет у своїй діяльності при розгляді індивідуальних повідомлень про порушення може посилатися на власні рішення з іншого приводу, а також використовує правозастосовну практику інших органів міжнародної юстиції. Водночас залишається відкритим питання, чи можуть інші міжнародні органи та організації посилатися на його рішення. У практиці можна знайти поодинокі випадки, коли на рішення Комітету ООН з прав людини були зроблені посилання. Так,

²⁰ McGoldrick D. The Practice and Procedure of the Human Rights Committee under the International Covenant on Civil and Political Rights : Volume 1 / D. McGoldrick. – Thesis presented to Nottingham University for the Degree of Doctor of Philosophy. – Nottingham, October 1988. – xxv, 425 p., p 74.

експерти відзначають, що на рішення Комітету посилався Комітет проти катувань²¹.

§ 2. Діяльність ООН зі збільшення ефективності роботи органів, що здійснюють захист прав людини

Вперше питання про необхідність збільшення ефективності роботи органів, що здійснюють захист прав людини було розглянуто ГА ООН, яка після прийняття своєї резолюції 37/44 від 3 грудня 1982 р. постійно тримала в полі зору питання щодо ефективного здійснення міжнародних договорів з прав людини, включаючи зобов'язання за поданням доповідей у відповідності з міжнародними документами. Цьому приділялася пильна увага також на сесіях договірних органів, в ході нарад держав-учасників відповідних договорів, а також на засіданнях інших органів, таких як ЕКОСОП і Комісія з прав людини²².

У 2002 р Генеральний секретар ООН Кофі Аннан виступив з ініціативою щодо реформування ООН. У підготовленому ним звіті він визнав подальшу модернізацію системи договірних органів в якості ключового елемента діяльності ООН в області заохочення та захисту прав людини і наголосив на необхідності договірних органів виробляти більш узгоджений підхід до своєї діяльності і стандартизувати свої різноманітні вимоги щодо надання доповідей, з метою переходу до подання єдиної доповіді. У розвиток цієї пропозиції була запропонована ідея про введення практики складання єдиної доповіді державами-учасниками для подання всім договірним органам, однак ініціатива була відхилена більшістю експертів договірних органів, державами, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами²³.

²¹ Egan S. Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System / S. Egan // Human Rights Law Review. – 2013. – Vol. 13, Iss. 2. – Pp. 209–244.

²² Записка Генерального секретаря «Эффективное осуществление международных документов по правам человека, включая обязательства по представлению докладов в соответствии с международными документами по правам человека» от 21 марта 2000 г. // Док. ООН А/54/805, п. 1

²³ Report of a Brainstorming Meeting on Reform of the Human Rights Treaty Body

В цьому ж році Верховний комісар ООН Луїза Арбур ініціювала розробку концептуального документа, в якому містилася пропозиція створити уніфікований постійно діючий договірний орган (що мав би на меті, зокрема, прийняття нормативних документів із захисту прав людини). Ідея про уніфікований постійно діючий договірний орган була розроблена як розвиток викладених вище ініціатив Генерального секретаря ООН.

В рамках дискусії про ініціативи щодо зміцнення договірних органів особливу увагу слід приділити ідеї про створення міжнародного суду з прав людини.

Нажаль на даний момент майже відсутні практичні кроки щодо створення міжнародного суду з прав людини.

У вересні 2009 р Верховний комісар ООН Наванетхем Піллей вирішила запустити процес зміцнення системи договірних органів з прав людини у вигляді консультацій зацікавлених сторін. Даний етап став поворотним в процесі вдосконалення системи договірних органів, оскільки він перейшов в формат відкритих і всеосяжність переговорів, і його ініціатором була Верховний комісар ООН.

Повноваження Верховного комісара по реалізації даної ініціативи впливає з переданого даній посадовій особі мандата здійснювати раціоналізацію, адаптацію, зміцнення і оптимізацію механізмів ООН в області прав людини в цілях підвищення їх дієвості та ефективності.

Основною метою ініціативи Верховного комісара щодо вдосконалення системи договірних органів у сфері захисту прав людини було оцінити проблеми і підвищити віддачу від договірних органів для держав-учасників і окремих осіб або груп осіб на національному рівні шляхом зміцнення їх роботи при повній повазі до їх незалежності.

У період з 2009 по 2012 р були організовані офіційні зустрічі договірних органів в рамках міжкомітетських нарад, нарад представників і ряд консультацій між комітетами, а також неофіційні зустрічі різних зацікавлених сторін:

- 1) зустрічі експертів договірних органів – зустріч «Дублін І» (Ірландія) в листопаді 2009 р, консультація в Познані (Польща) у вересні 2010 р і зустріч експертів в Женеві в жовтні 2011 р.²⁴;
- 2) держав-учасників – зустріч в Сьон (Швейцарія) в травні 2011 р, в Женеві (Швейцарія) 7–8 лютого 2012 року і в Нью-Йорку (США) 2–3 квітня 2012 року²⁵;
- 3) національні правозахисні установи – зустріч в Марракеші (Марокко) у червні 2010 р.²⁶;
- 4) організацій громадянського суспільства – зустріч в Сеулі (Південна Корея) в квітні 2011 р, Преторії (ПАР) в червні 2011 року;
- 5) представників академічних кіл – зустріч в Люцерні (Швейцарія) в жовтні 2011 р.²⁷;
- 6) установ ООН – зустріч в Нью-Йорку в листопаді 2011 р.²⁸.
- 7) Також були проведені наступні багатосторонні зустрічі: семінар в Брістолі (Великобританія) у вересні 2011 р, зустріч «Дублін II» (Ірландія) в листопаді 2011 р, семінар в Маастріхті (Нідерланди) в листопаді 2011 р.

Основний принциповий підхід цього процесу полягає у консультуванні з усіма учасниками системи. Варто підтримати думку деяких експертів, що консультативний підхід є новаторським

²⁴ Dublin Statement; The Poznan Statement, 2010; Report of the Expert Meeting on Petitions. Geneva, October 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

²⁵ Report of the Informal Technical Consultation for States parties on Treaty Body Strengthening. Sion, Switzerland. May 2011 // Sion Consultation for States parties, 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

²⁶ Marrakech Statement on strengthening the relationship between NHRIs and the human rights treaty bodies system. June 2010. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

²⁷ Lucerne Academic Consultation on Strengthening the United Nations Treaty Body System. October 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

²⁸ Consultation on Treaty Body Strengthening with UN Entities and Specialized Agencies. New York, November 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

і вигідно відрізняє ініціативу Верховного комісара ООН від попередніх пропозицій щодо реформування системи²⁹.

На основі вироблених учасниками консультацій ідей щодо вдосконалення роботи системи договірних органів у сфері захисту прав людини на виконання резолюції ГА ООН 66/254 в червні 2012 року Верховний комісар представила зведену доповідь. У доповіді були вказані наступні принципи процесу:

- консультування з усіма учасниками системи;
- підвищення обізнаності всіх зацікавлених сторін про виклики, що стоять перед системою, і стимулювання розробки конкретних пропозицій щодо вирішення цих викликів;
- повага до основних договорів з прав людини та недопущення внесення поправок в їх тексти;
- повага до незалежності договірних органів;
- поступове поліпшення і гармонізація методів роботи договірних органів.

Мета зведеної доповіді полягала у виявленні синергії, зв'язків і областей взаємного зміцнення, а також потенціалу для майбутньої спільної основи, яка почала з'являтися в процесі консультацій.

Доповідь містила наступні основні пропозиції:

- створення комплексного календаря звітності, що забезпечує суворе і рівне поводження з усіма державами-учасниками;
- запровадження спрощеної процедури звітування для надання допомоги державам-учасникам у виконанні їхніх зобов'язань по звітності;
- посилення координації роботи договірних органів за індивідуальними повідомленнями і прийняття загальних керівних принципів з процедурних питань;
- координування інших методів роботи в максимально можливій мірі;
- формування структурованого та сталого підходу до поліпшення можливостей виконання обов'язків по звітності державами-учасниками;
- підвищення незалежності і неупередженості членів, а також

²⁹ Egan S. Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System // Human Rights Law Review. 2013. Vol. 13 (2). P. 213.

зміцнення процесу призначення та обрання експертів договірних органів;

– підвищення доступності системи договірних органів та рівня обізнаності про її роботу через веб-трансляцію відкритих засідань і використання інших нових технологій;

– обмеження обсягу документації.

Верховний комісар ООН зазначила, що кожна з рекомендацій може бути реалізована незалежно, але якщо їх взяти в сукупності як «пакет», вони забезпечать набагато більш значний результат і міцну основу для прийняття обґрунтованих рішень усіма зацікавленими сторонами.

У лютому 2012 р, ГА ООН прийняла резолюцію 66/254 «Здійснення в Генеральній Асамблеї міждержавного процесу, спрямованого на зміцнення і підвищення ефективності функціонування системи договірних органів з прав людини». У резолюції ГА ООН просила Голову ГА ООН почати в рамках Асамблеї відкритий міждержавний процес, який передбачає проведення відкритих, прозорих і всеосяжних переговорів з питання про те, як зміцнити і підвищити ефективність функціонування системи договірних органів з прав людини. Відповідно до резолюції Голова призначив двох співкоординаторів процесу – Постійного представника Ісландії і Постійного представника Індонезії (у листопаді 2013 року на зміну Постійного представника Індонезії прийшов Постійний представник Тунісу).

Разом з тим ідея проведення міждержавного процесу ООН була підтримана не всіма зацікавленими сторонами. В основному дана ініціатива була піддана критиці на підставі того, що міждержавний процес не враховує пропозиції, сформульовані за підсумками консультацій Верховного комісара ООН, а також цей процес применшує внесок організацій громадянського суспільства та неурядових організацій, передбачаючи використання їх досвіду лише на неформальній основі.

У своїй резолюції 66/295 від 17 вересня 2012 г. 291 ГА ООН ухвалила продовжити цей процес. В ході 67-ї сесії в рамках переговорного процесу співкоординатори організували численні консультації і брифінги з державами-членами, представниками громадянського суспільства, експертами договірних органів, в тому числі їх головами.

За підсумками вищенаведених консультацій співкоординаторами були розроблені два концептуальних документа. Перший документ є остаточним доповіддю про здійснення процесу, а другий документ являє проект резолюції по завершенні міждержавного процесу.

Процес консультацій був завершений 11 лютого 2014 р коли співкоординатори представили остаточний текст підсумкової доповіді по міждержавному процесу Голові ГА ООН. Це сталося після того, як в рамках процедури «відсутності заперечень», ініційованої 8 лютого 2014 р., від держав-членів не надходило ніяких заперечень. При розробці остаточного проекту враховувалися всі пропозиції і думки, висловлені державами-членами в ході процесу, а також думки, висловлені іншими зацікавленими сторонами. Співкоординатори вказали, що остаточний проект доповіді включав найбільш важливі і корисні елементи обговорень в рамках міждержавного процесу ООН з питання про досягнення єдиного розуміння щодо зміцнення системи договірних органів.

9 квітня 2014 року ГА ООН прийняла резолюцію 68/268 «Зміцнення і підвищення ефективності функціонування системи договірних органів», яка завершила міждержавний процес, що тривав 2 роки. У цьому документі враховуються багато пропозицій, що містяться в доповідях Верховного комісара ООН і співкоординаторів, а також приймаються до уваги доповіді Генерального секретаря ООН про заходи щодо подальшого підвищення ефективності, гармонізації та реформування системи договірних органів з прав людини.

ГА ООН схвалила комплекс заходів, що нараховує 41 пункт, основними з яких є наступні:

- виділення додаткового часу договірним органам для проведення засідань, а також надання відповідних фінансових і людських ресурсів з регулярного бюджету для підтримки їх діяльності;
- заходи з нарощування потенціалу держав-учасниць щодо виконання ними своїх договірних зобов'язань;
- заходи щодо підвищення доступності та прозорості системи договірних органів;
- нарощування зусиль договірних органів щодо підвищення узгодженості системи на основі своїх методів роботи;

– заходи, спрямовані на забезпечення незалежності та неупередженості договірних органів.

Важливо також дослідити основні заходи здійснені ООН щодо підвищення ефективності діяльності договірних органів у сфері захисту прав людини.

У п. 1 резолюції 68/268 ГА ООН закликає договірні органи з прав людини запропонувати для розгляду державами-учасниками спрощену процедуру подання доповідей і встановити обмеження по кількості освітлюваних в них питань. У розвиток цієї ідеї в п. 2 резолюції ГА ООН закликає держави-учасники розглянути можливість застосування спрощеної процедури звітування для полегшення підготовки ними своїх доповідей і заохочення інтерактивного діалогу про виконання ними своїх зобов'язань за договорами, коли така процедура буде запропонована.

Варто нагадати, що основні міжнародні договори з прав людини не передбачають можливість направлення державами-учасниками делегацій на сесії комітетів для участі в конструктивному діалозі. Дана практика була введена усіма договірними органами, які мають процедуру звітності починаючи з 1972 року, що може позитивно впливати на процес діалогу та пошуку консенсусу.

Конструктивний діалог в загальному вигляді у всіх договірних органах будується за наступною схемою:

1) держава-учасник отримує запрошення від відповідного комітету направити делегацію для участі в сесії комітету для представлення доповіді;

2) на засіданні договірного органу глава делегації держави виступає з вступним словом, у якому коротко представляє доповідь і висвітлює ті досягнення і труднощі, які мали місце в державі після направлення звіту комітету;

3) члени комітету під керівництвом доповідача по країні або державної робочої групи задають делегації питання, згруповані за темами, присвячені окремим аспектам доповіді або доповідей на перелік питань, які викликають особливе занепокоєння;

4) держава-учасниця надає відповіді на задані експертами питання;

5) договірний орган приймає заключні зауваження.

ТЕМА 3. ДОСВІД КРАЇН ЄС У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. *Захист прав людини, що здійснюється Радою Європи.*
2. *Система захисту прав людини ЄС.*

§ 1. Захист прав людини, що здійснюється Радою Європи

Рада Європи – найбільш стара міжурядова організація в Європі, яка була створена 5 травня 1949 р., до сфери діяльності якої, зокрема, входить захист та збереження прав та основних свобод людини.

Відповідно до пунктів «а» та «б» ст. 1 Статуту Ради Європи, «метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Ця мета досягається за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту та збереження і подальшого здійснення прав людини і основних свобод³⁰».

Основними органами РЄ, відповідно до ст. 10 Статуту Ради Європи є Комітет Міністрів, Консультативна асамблея. Роботу цих двох органів забезпечує Секретаріат Ради Європи. Однак важливо зазначити, що з 1994 року замість назви «Консультативна асамблея» використовується назва «Парламентська асамблея Ради Європи» (ПАРЕ).

Членами Ради Європи на даний момент є 47 держав, в тому числі Україна. РЄ в тісній співпраці з ЄС та ОБСЄ формує європейську систему захисту прав людини, в якій особливе місце займає

³⁰ Статут Ради Європи // Зібрання чинних міжнародних договорів України від 2006 – 2006 р., № 5, / Книга 2 /, стор. 435, стаття 1270

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р., що, безперечно, є основним документом прийнятим РЄ у сфері захисту прав людини. ЄКПЛ відіграє значну роль в процесі гармонізації стандартів у галузі захисту прав і свобод людини в Європі. Права, закріплені в ЄКПЛ, в країнах Європи мають обов'язкову силу. Ці права визначають мінімальні обов'язкові стандарти, що відповідають вимогам сучасного європейського законодавства³¹. Цю Конвенцію інколи навіть називають «статутним» договором РЄ, оскільки незважаючи на відсутність відповідної вимоги в Статуті РЄ, починаючи з 1989 р ПАРЄ за підтримки КМ РЄ наполягає на ратифікації Конвенції будь-яким кандидатом в члени РЄ. Україна ратифікувала ЄКПЛ 17 липня 1997 року і Конвенція вступила в силу 11 вересня 1997 року. Зв'язок між членством у РЄ та участю у ЄКПЛ закріплено і у тексті Конвенції. Так, відповідно до ч. 3 ст. 58 ЄКПЛ, «будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах»³². Цю практику підтверджує й прецедент, коли в 1969 р. Греція заявила про вихід зі складу РЄ. Тоді міністр закордонних справ Греції направив Генеральному секретарю РЄ документи щодо денонсації Грецією Статуту РЄ та ЄКПЛ³³.

Права людини, що потребують захисту містяться у Розділі I ЄКПЛ та у Протоколах до неї. Права і свободи людини, закріплені в Розділі I ЄКПЛ та протоколах до неї, охоплюють найважливіші цивільні, політичні та економічні права, в тому числі: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, свободу думки, свободу совісті та віросповідання, свободу вираження поглядів, право на мирні зібрання, право на об'єднання і асоціації, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу власності, заборона

³¹ Райнер А. Значение Конвенции о защите прав человека и основных свобод и методические аспекты ее изучения в системе юридического образования. URL: <http://www.echr-base.ru/rainer.jsp>.

³² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи //Офіційний вісник України – 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, с. 270

³³ Абашидзе А.Х., Алисиевич Е.С. Право Совета Европы. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. – М., 2007.

дискримінації, катувань, рабства, примусової праці, недопустимість покарання без закону та інші права.

Важливо зазначити, що ЄКПЛ та Протоколи до неї не містять норм, що захищали б соціальні права людини (право на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення тощо), забезпечення яких є предметом регулювання інших договорів Ради Європи, перш за все, Європейської соціальної хартії 1961 року і Переглянутої Європейської соціальної хартії 1996 року.

Діяльність РЄ по захисту прав людини можна поділити на такі основні блоки:

1. Забезпечення прав людини, що здійснює Європейський суд з прав людини і Європейський комітет з питань запобігання катуванням.

2. Просування прав людини, що здійснюється перш за все Комісаром з прав людини Ради Європи.

3. Забезпечення рівності, різноманітності та прав вразливих груп. Перш за все мова йде про захист прав національних та сексуальних меншин, інвалідів, дітей, жінок, біженців та інших категорій населення.

4. Забезпечення соціальних прав людини³⁴.

Основним механізмом реалізації контролю РЄ над захистом прав людини у державах-членах РЄ є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Згідно з початковою редакцією ЄКПЛ, ЄСПЛ був лише частиною триланкового механізму, що включав також Європейську комісію з прав людини і КМ РЄ. Спочатку заявники повинні були звертатися зі скаргами в нині вже неіснуючу Європейську комісію з прав людини, яка виступала своєрідною попередньою інстанцією, оцінюючи скарги на предмет дотримання умов прийнятності, вивчаючи фактичні обставини справи, пропонуючи сторонам примирні процедури і лише після цього передаючи справу в ЄСПЛ, який був створений в 1959 році.

На момент утворення ЄСПЛ ратифікація ЄКПЛ державою-членом Ради Європи не тягнула за собою автоматичного визнання цією

³⁴ Региональные системы защиты прав человека: учеб. пособие [Текст] / Отв. ред. А.Х. Абашидзе. – М.: РУДН, 2012. – 400 с., с. 13.

державою юрисдикції ЄСПЛ. Держава повинна була зробити з цього приводу особливу заяву. Окрему згоду держави також потрібно було надати на визнання за громадянами та їх об'єднаннями права на звернення до ЄСПЛ з індивідуальною скаргою проти власної держави³⁵.

Однак у 1994 році РЄ було прийнято Протокол №11 до ЄКПЛ (вступив у силу у 1998 році), яким попередня триланкова система була змінена на єдиний орган – Європейський суд з прав людини. Як результат такої реформи все міждержавні та індивідуальні скарги тепер направляються відразу до ЄСПЛ, який реєструє їх і розглядає їх як на предмет прийнятності, так і по суті справи. Протокол № 11 до ЄКПЛ, безумовно, підвищив ефективність роботи контрольного механізму Конвенції: якщо до реформи Європейська Комісія з прав людини та ЄСПЛ винесли 38 389 рішень по прийнятності та по суті справи за всі 44 роки своєї діяльності, то новий ЄСПЛ – 61 633 рішення по прийнятності та по суті справи лише за перші 5 років своєї роботи³⁶. Однак проблема перевантаженості Європейського Суду з прав людини все одно залишається актуальною. Частково це було пов'язано зі значним розширенням складу Ради Європи та стрімко зростаючою кількістю справ. Певним чином проблему намагалися вирішити прийняттям Протоколу №14 відкритого для підписання 13 травня 2004 р. Однак в цілому проблема великої завантаженості та повільного розгляду справ у ЄСПЛ залишається актуальною.

До складу ЄСПЛ входять 47 суддів – по одному від кожного держави. Судді обираються ПАРЄ більшістю голосів за списком з трьох кандидатів, терміном на дев'ять років без права переобрання. Кожна держава-учасниця Конвенції самостійно визначає кандидатів в судді ЄСПЛ з урахуванням вимог, закріплених в ЄКПЛ. До таких критеріїв можна віднести вимоги/, закріплені у ч. 1 ст. 32 ЄКПЛ, де зазначено, що судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності. Також існує віковий критерій, який закріплено у ч. 2 ст. 23 ЄКПЛ, де

³⁵ Туманов В.А. Европейский Суд по правам человека: Очерк организации и деятельности / Туманов В.А. – М.: Норма, 2001. – 304 с.

³⁶ Пояснительный доклад к Протоколу № 14 к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. URL: <http://www.conventions.coe.int>.

значено, що строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку. Кандидат в судді ЄСПЛ не обов'язково повинен бути громадянином держави, що висуває його цю посаду. Наприклад, суддею від Сан-Марино був обраний громадянин Італії, а від Ліхтенштейну було обрано суддю-громадянина Швейцарії³⁷

Компетенція ЄСПЛ обумовлена, перш за все, метою його діяльності, яка закріплена в ст. 19 ЄКПЛ: забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами по ЄКПЛ та протоколами до неї. Для досягнення поставленої мети ЄСПЛ наділений такою компетенцією:

- розглядати скарг на порушення прав і свобод людини, гарантованих відповідно до ЄКПЛ та протоколами до неї;
- тлумачити і застосувати положення ЄКПЛ та протоколів до неї;
- готувати консультативні висновки за запитом КМ РЄ.

До компетенції ЄСПЛ входить розгляд двох категорій скарг: міждержавних справ (ст. 33 ЄКПЛ) та індивідуальних скарг (ст. 34 ЄКПЛ). Переважна більшість звернень, що надходять до ЄСПЛ, це індивідуальні скарги, що направляються приватними особами або групами приватних осіб.

Суб'єктом права на подачу заяви по міждержавній справі, так само як і відповідачем у такій справі, може бути тільки держава-учасник ЄКПЛ (ст. 33 ЄКПЛ). Згідно ст. 34 ЄКПЛ з індивідуальною скаргою до ЄСПЛ можуть звернутися будь-які фізичні особи, будь-які неурядові організації або будь-які групи осіб, які стверджують, що вважають себе потерпілими від порушення однією з держав-учасників Конвенції прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ або Протоколами до неї. Відповідно відповідачем у такій справі, може бути тільки держава-учасник ЄКПЛ. Фізичні особи становлять найбільший відсоток від числа осіб, що звертаються до ЄСПЛ з індивідуальними скаргами. Відповідно до ст. 14 ЄКПЛ, користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань,

³⁷ Туманов В.А. Европейский суд по правам человека: Очерк организации и деятельности. / Туманов В.А. – М.: Норма, 2001. – 304 с. С. 135.

національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Виходячи з принципу максимальної доступності ЄСПЛ для тих, чий права, гарантовані згідно ЄКПЛ та протоколами до неї, порушені, в ЄКПЛ не закріплено ніяких обмежень права на подачу скарги в ЄСПЛ, пов'язаних з віком, дієздатністю, психічним станом, правовим статусом або громадянством заявника.

Відсутність вимог щодо визнання державою дієздатності заявника підтверджується справою Ракевіч проти Росії, де порушувалися питання обмеження свободи душевнохворих людей. Заявниця оскаржувала факт визнання її душевнохворою, примусову госпіталізацію, а також недотримання термінів прийняття судового рішення, на основі якого вона була піддана примусовому медичному лікуванню, а її дієздатність обмежена³⁸.

Так, некритичність громадянства заявника підтверджується рішенням у справі Екбатані проти Швеції, що розглядалася у 1988 році, де заявник був громадянином США, який скаржився на порушення його прав, закріплених в ЄКПЛ, Швецією, що є учасником ЕКПЧ³⁹.

Важливим питанням є – які ж організації визнаються неурядовими та можуть подавати скарги до ЄСПЛ? Традиційно ЄСПЛ відносить сюди будь-які комерційні та некомерційні організації та підприємства.

Відповідно до Рішення по справі «Санді Таймс» проти Об'єднаного Королівства від 26 квітня 1979 року визнав суб'єктом подання скарги суб'єкта, що є засобом масової інформації⁴⁰.

Так, у справі Святі монастирі проти Греції, суб'єктами звернення фактично було визнано релігійні та благодійні організації⁴¹.

Також ЄСПЛ визнав неурядовою організацією, що має право подавати скаргу до ЄСПЛ профспілки своїм рішенням у справі Національна профспілка поліції Бельгії проти Бельгії від 27 жовтня 1975 року⁴².

³⁸ Rakevich v. Russia, no. 58973/00, 28 October 2003

³⁹ Ekbatani v. Sweden, 26 May 1988, Series A no. 134

⁴⁰ Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1), 26 April 1979, Series A no. 30

⁴¹ Holy Monasteries (The) v. Greece, 9 December 1994, § ..., Series A no. 301-A

⁴² National Union of Belgian Police v. Belgium, 27 October 1975, Series A no. 19

Важливо, що своїм рішенням по справі Соціалістична партія та інші проти Туреччини від 25 травня 1998 р ЄСПЛ також визнав право політичних партій подавати скарги⁴³.

Необхідно зазначити, що державні органи всіх гілок влади і всіх рівнів, органи місцевого самоврядування та муніципальні органи, державні інститути і установи, а також державні підприємства (створені і контрольовані державою) не є «неурядовими» за змістом ЄКПЛ та не можуть бути суб'єктами подання скарги.

Відповідно до ст. 34 ЄКПЛ Європейський суд з прав людини може приймати заяви від осіб, які стверджують, що є жертвами порушення прав людини одним з держав-учасниць Конвенції чи протоколів до неї. Важливо, що статус жертви порушення прав заявник набуває лише за умови, що він або вона особисто постраждали від порушення відповідною країною прав і свобод людини. Тобто не будуть розглядатися скарги на порушення прав і свобод людини від суб'єктів, що не є постраждалими.

Наприклад, у справі Агротексім проти Греції заявниками виступали акціонери пивоварного підприємства в Афінах, що посилалися на порушення права на повагу до власності компанії (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції) у зв'язку з тим, що втручання в право пивоварного підприємства пов'язано зі зниженням вартості його акцій, отже, і вартості акцій окремих акціонерів. ЄСПЛ визначив, що за загальним правилом акціонери компанії не мають права подавати скарги, пов'язані зі збитком, заподіяним компанії, оскільки ігнорування статусу компанії як юридичної особи виправдано тільки тоді, коли сама компанія не може заявити свої претензії через органи, засновані на підставі статуту корпорації, або в разі ліквідації компанії через її ліквідаторів. Тому ЄСПЛ визнав скаргу неприйнятною, вказавши, що компанія, маючи статус юридичної особи, може самостійно звернутися до ЄСПЛ зі скаргою на порушення своїх прав⁴⁴.

ЄСПЛ виділив два випадки виключення з цього правила: смерть жертви порушення прав і його зникнення. Якщо

⁴³ Socialist Party and Others v. Turkey, 25 May 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III

⁴⁴ Agrotexim and others v. Greece – judgment of 24 October 1995. Series A, 330.

безпосередня жертва порушення прав померла або зникла безвісти, його родичі чи інші, тісно пов'язані з ним особи (наприклад, опікун або піклувальник), можуть звернутися до ЄСПЛ зі скаргою на порушення прав і свобод померлого або зниклого особи і ЄСПЛ присвоїть їм статус непрямой жертви порушення прав. Так, у справі Стюарт проти Сполученого Королівства до ЄСПЛ звернулася мати хлопчика, якого було вбито солдатами Сполученого Королівства⁴⁵. Родичі та інші особи тісно пов'язані з жертвою порушення прав можуть не тільки ініціювати розгляд у ЄСПЛ, а й підтримувати скаргу, подану жертвою порушення прав, в разі смерті останньої вже після звернення до Суду. У справі Х. проти Франції заявник, якому кілька разів робили переливання крові, був інфікований вірусом СНІД. Його скарга щодо тривалості адміністративного розгляду була визнана прийнятною. В ході розгляду справи в ЄСПЛ заявник помер, проте його батьки висловили бажання продовжити судовий процес, і ЄСПЛ дав на це свою згоду, присвоївши їм статус непрямой жертви порушення прав⁴⁶.

При цьому необхідно вказати, що навіть визнавши за заявником статус жертви порушення прав, ЄСПЛ залишає за собою право анулювати цей статус на будь-якій стадії розгляду справи до винесення постанови по суті. Ухвалення такого рішення, як правило, обумовлено обставинами конкретної справи. Втрата статусу жертви порушення прав можлива тільки на підставі рішення ЄСПЛ і не може бути обумовлена появою будь-яких раніше невідомих фактів або причин, усуненням обставин, які призвели до порушення прав заявника і лягли в основу поданої ним скарги або будь-якими іншими подіями. Наприклад, у справі Лопез Остра проти Іспанії заявник звернувся в ЄСПЛ зі скаргою на порушення права на повагу житла і особистого життя (ст. 8 ЄКПЛ) у зв'язку з тим, що поряд з його будинком проводилася несанкціонована обробка відходів, що супроводжувалася згубними наслідками для здоров'я заявника. Згодом заявник виїхав з цього будинку, цього району і цього міста, а

⁴⁵ Справа Стюарт проти Сполученого Королівства від 10 липня 1984 року // Серія А. Т. 39

⁴⁶ Постанова ЄСПЧ по справі Х. проти Франції від 31 березня 1992 р. (скарга № 18020/91)

несанкціонована обробка відходів була припинена. Однак, оскільки сам факт порушення прав заявника вже мав місце, шкода була завдана в будь-якому випадку, отже, заявник не втрачати статус жертви порушення прав людини⁴⁷.

Важливим моментом є створення ЄСПЛ окремої категорії заявників, що мають назву «потенційні жертви порушення прав людини». В ЄСПЛ неодноразово надходили скарги від осіб, чії права, гарантовані згідно ЄКПЛ та протоколами до неї, не були порушені на момент подачі скарги, проте існувала реальна загроза їх порушення в майбутньому. ЄСПЛ виділив такі скарги в окрему групу, а їх подавцям став привласнювати особливий статус – статус потенційної жертви порушення прав. Слід наголосити, що ЄСПЛ привласнює заявнику статус потенційної жертви порушення прав тільки у виняткових випадках, коли в зверненні наводяться вагомні підстави, що свідчать про об'єктивний характер загрози порушення прав, гарантованих ЄКПЛ та Протоколами до неї. Так, у справі *Класс та інші проти Федеративної республіки Німеччина* заявники скаржилися на порушення права на повагу до приватного життя і кореспонденції (ст. 8 ЄКПЛ) на тій підставі, що в ФРН діяли правові норми, які дозволяли вести таємне спостереження за особами без повідомлення відповідних сторін. Заявники не змогли довести, що ці норми застосовувалися безпосередньо до них, проте ЄСПЛ визнав їх жертвами порушення прав, оскільки за заявниками могло вестися таке спостереження⁴⁸.

Незважаючи на те, що до порушення прав і свобод людини, закріплених в ЄКПЛ або протоколах до неї, призводять дії (бездіяльність) конкретних органів влади держави (міністерств, відомств, судових інстанцій, органів прокуратури тощо) і їх посадових осіб, відповідачем за скаргами, що подається до ЄСПЛ, є тільки держави-учасники ЄКПЛ. Крім того, держава не може бути відповідачем за скаргами на дії приватних суб'єктів. Наприклад, скарга *Тумилович проти Росії* була визнана неприйнятною, в тому числі тому, що заявниця скаржилася на дії свого роботодавця – приватної компанії «Сатурн», з вини якої вона тривалий час

⁴⁷ *López Ostra v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303-C.

⁴⁸ *Klass and Others v. Germany*, 6 September 1978, Series A no. 28

перебувала в неоплачуваній відпустці. У своєму рішенні щодо прийнятності скарги ЄСПЛ вказав, що ЄСПЛ може отримувати скарги, що стосуються дій самої держави або питань, за які держава за Конвенцією може бути визнана відповідальною⁴⁹.

Скарга може бути подана як проти одного, так і проти кількох держав-учасниць ЄКПЛ. Так, в своїй скарзі Шашку, Лешко, Іванцок і Петров-Пала стверджували, що, хоча їх права були порушені на території Молдавії, співвідповідачем повинна бути Російська Федерація, оскільки Уряд Придністров'я фактично контролюється російською владою. На цій підставі вони подали скаргу проти Молдавії і Російської Федерації. ЄСПЛ підтримав заявників, констатувавши згодом, що права Ілашку та інших були порушені і Молдовою і Росією одночасно⁵⁰.

Важливо зазначити, що відповідно до ст. 36 ЄКПЛ, державачлен ЄКПЛ громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях. Тобто закріплено право такої держави бути третьою стороною по вправі.

Державу, що є стороною в справі в ЄСПЛ представляє спеціально уповноважена посадова особа. В Україні такою особою є Уповноважений Верховної Ради з прав людини при Європейському суді з прав людини.

Скарга, подана до ЄСПЛ, повинна відповідати певним вимоги або умовам прийнятності, частина яких впливає з ЄКПЛ як міжнародного договору, а частина викладена в ст. 35 ЄКПЛ. Невиконання хоча б одного заявником критеріїв прийнятності скарг є достатньою підставою для припинення провадження у справі.

Однією з умов прийнятності скарг є дотримання предметної юрисдикції Суду (*ratione materiae*). У ЄКПЛ та протоколах до неї закріплено вичерпний перелік прав і свобод людини. Крім того, на відміну від ЄКПЛ, учасниками якої є всі держави-члени Ради Європи, ратифікація доповнюючих її Протоколів не є обов'язковою, тому різні держави беруть участь в різних протоколах.

⁴⁹ Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Тумилович проти Росії від 22 червня 1999 року (скарга № 47033/99).

⁵⁰ Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Ілашку, Лешко, Іванцок і Петров-Пала проти Молдавії і Росії від 4 липня 2000 року (скарга № 48787/99).

Предметна компетенція Суду також зумовлена суверенністю держав і принципом субсидіарності діяльності ЄСПЛ по відношенню до національних правових засобів правового захисту. ЄСПЛ не виконує функції вищої судової інстанції по відношенню до національних судів держав і тому не має права скасувати або змінити винесені ними вироки (рішення), давати нову оцінку обставинам справи заявника, доказам його винуватості (невинуватості), показанням свідків та іншим матеріалів справи. ЄСПЛ не оцінює і не виправляє фактичні і юридичні помилки, допущені національними судовими та адміністративними органами, якщо тільки вони не спричинили за собою порушення прав і свобод людини, закріплених в ЄКПЛ. Суд не може скасовувати або вимагати скасування законів, постанов, розпоряджень, указів, наказів і будь-яких інших нормативних актів держав, а також застосування або скасування будь-яких владних заходів у зв'язку з обставинами конкретної справи.

Країни-учасниці ЄКПЛ забезпечують права і свободи, закріплені в ЄКПЛ та протоколах до неї, «кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією» (*ratione loci*). Юрисдикція держави охоплює територію держави, тобто сушу і води з розташованими під ними надрами і лежачий над сушею повітряний простір, межі якого визначаються державним кордоном; морські судна, що плавають під прапором держави, і зареєстровані нею повітряні судна; території посольств і консульств держави в інших країнах.

Важливим при цьому є визначення меж держави *de facto* та *de jure*. Так, у справі *Loizidou* проти Туреччини заявниця подала скаргу проти Туреччини, хоча порушення права власності, яке послужило підставою звернення до ЄСПЛ, відбулося на території Північного Кіпру. Оскільки на момент порушення права заявника ця частина острова була окупована турецькими збройними силами, які здійснювали фактичний контроль над цією територією, ЄСПЛ визнав, що виходячи з цілей і завдань Конвенції держава-учасник Конвенції може нести відповідальність у разі, якщо в результаті військових дій, як законних, так і незаконних, вона здійснює реальний контроль над будь-яким районом поза межами державної території⁵¹.

⁵¹ *Loizidou v. Turkey (merits)*, 18 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI

Також, як вже зазначалося вище, у рішенні щодо прийнятності скарги Ілашку, Лешко, Іванцок і Петров-Пала проти Молдавії і Росії ЄСПЛ визнав Росію відповідачем за порушення, вчинені на території Придністров'я, погодившись із заявниками, які стверджували, що цей район де-факто контролюється російською владою⁵².

Відповідно до ч. 1 ст. 35 ЄКПЛ до числа умов прийнятності скарг відноситься вичерпання всіх національних засобів правового захисту. ЄСПЛ неодноразово підкреслював у своїх постановах, що необхідно надати Договірним державам можливість запобігти або виправити порушення, в зв'язку з якими їм пред'являються скарги, перш ніж ці скарги будуть подані до Суду. Отже, держави звільняються від відповідальності за свої дії перед міжнародним органом доти, поки не отримають можливість виправити стан справ, використовуючи власні правові системи. Внутрішньодержавні засоби правового захисту включають судові та адміністративні органи держави, компетентні розглянути справу заявника і винести рішення по суті цієї справи. Компетентність відповідних органів встановлюється відповідно до національного законодавства держави, яке визначає, зокрема, підвідомчість, підсудність, ієрархічну послідовність, терміни і порядок звернення тощо. Виконуючи умову про вичерпання всіх національних засобів правового захисту, заявник зобов'язаний дотримуватися всіх вимог національного законодавства. Якщо заявник з власної вини пропустить, наприклад, термін обігу в касаційну інстанцію, скарга, подана ним до ЄСПЛ, буде визнана неприйнятною, оскільки заявник міг скористатися своїм правом звернутися до відповідних судових або адміністративних органах, але не зробив цього.

З огляду на численні і різноманітні судові і адміністративні органи, які діють в кожній державі-члені Конвенції, Суд сформулював критерії, які допоможуть заявнику визначити, чи є звернення в той чи інший орган обов'язковим для виконання умови про вичерпання всіх національних засобів правового захисту згідно зі ст. 35 ЄКПЛ:

1. Доступність. Законодавство держави має чітко визначати

⁵² Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Ілашку, Лешко, Іванцок і Петров-Пала проти Молдавії і Росії від 4 липня 2000 року (скарга № 48787/99).

компетенцію, повноваження, порядок і строки звернення, юридичну силу рішень кожного органу, в який може звернутися заявник. Заявник повинен мати можливість ознайомитися з цією інформацією, яка, в свою чергу, повинна бути викладена зрозумілою мовою. Крім того, заявник повинен мати можливість самостійно, без посередництва третьої особи, звернутися до відповідного органу за захистом своїх прав.

2. Ефективність. Заявнику слід звертатися за захистом своїх прав до судового чи адміністративного органу, який компетентний винести рішення по суті справи, тобто визначити права і обов'язок сторін. Наприклад, уповноважений з прав людини не повноважний скасовувати вироки суду, виносити рішення на користь позивача або відповідача у справі, тому звернення до уповноваженого, на думку ЄСПЛ, не відноситься до числа засобів правового захисту, вичерпання яких обов'язково для подачі заяви до ЄСПЛ⁵³.

Важливо зазначити, що критерію ефективності відповідає тільки звернення, що має реальні шанси на успіх. Наприклад, у справі Кіган проти Сполученого Королівства ЄСПЛ відхилив заяву держави-відповідача про те, що, не звернувшись до Верховного суду країни, заявник порушив вимогу про вичерпання всіх національних засобів правового захисту. ЄСПЛ вказав, що практика Верховної суду Сполученого Королівства свідчить про те, що звернення заявника не мало шансів на успіх⁵⁴.

Якщо конкретний національний засіб правового захисту не відповідає критеріям доступності та ефективності, заявник може не використовувати його для захисту своїх прав. При цьому вимога щодо вичерпання національних засобів правового захисту не буде порушена. Однак якщо заявник не звертався в певний судовий або адміністративний орган за захистом своїх прав, він повинен обґрунтувати це рішення, представивши переконливі докази неефективності звернення до відповідного органу. Якщо ЄСПЛ не визнає аргументи заявника переконливими, скарга буде визнана неприйнятною.

⁵³ Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Лехтінен проти Фінляндії від 14 жовтня 1999 року (скарга № 39076/97).

⁵⁴ Постанова ЄСПЛ у справі Кіган проти Сполученого Королівства від 26 травня 1994 р

Звернення визнається прийнятним за умови дотримання вимоги про терміни подачі скарги в ЄСПЛ. Ці терміни: дата вступу в силу ЄКПЛ або Протоколів до неї у відповідній державі, проти якої подається скарга, та дата закінчення шести місяців з дня винесення остаточного рішення по суті справи заявника компетентною національною судовою інстанцією. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що ЄСПЛ не використовує поняття «поважні причини пропуску строку позовної давності», тому порушення шестимісячного терміну є безумовною підставою для визнання звернення неприйнятним через порушення умови *ratione temporis* (обставина часу).

Поряд з умовами прийнятності скарг в ст. 35 ЄКПЛ перераховані підстави, за якими ЄСПЛ не приймає до розгляду скарги, подані відповідно до статті 34. До числа таких підстав відносяться наступні:

1. Анонімна скарга – це скарга, в якій відсутня інформація, яка дозволила б ідентифікувати заявника: незаповнені відповідні розділи формуляра для звернення до ЄСПЛ, до скарги не додано друковані чи інші матеріали, які могли б допомогти у встановленні особистості заявника.

Важливо зазначити, що повідомляючи Суду своє прізвище і ім'я, заявник у виняткових випадках може просити ЄСПЛ не розкривати його ім'я в ході судового розгляду і в тексті рішення по його справі. Такі прохання переважно пов'язані з міркуваннями морально-етичного характеру. Як правило в таких справах замість даних скаржника фігурує буква латинського алфавіту. Рішення про збереження анонімності ЄСПЛ приймає на підставі вагомих доказів, які надає заявник на підтвердження висловлених побоювань. Прохання подібного роду Суд задовольняє тільки у виняткових випадках, оскільки кожному, хто звернеться до ЄСПЛ у будь-якому випадку гарантується повна конфіденційність і нерозголошення отриманих відомостей, що, на думку Суду, в повній мірі забезпечує безпеку заявника.

2. Скарга аналогічна вже раніше поданій скарзі, тобто скарга, спрямована тією самою особою, проти тієї ж держави, за тими ж обставинами, у зв'язку з порушенням тих же прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ або Протоколами до неї, які вже були

предметом розгляду ЄСПЛ щодо прийнятності або конкретних обставин справи.

Єдиний виняток – виявлення нових, раніше невідомих обставин, істотних для справи. До числа таких обставин ЄСПЛ відносить винесення остаточного рішення у справі заявника, якщо раніше його звернення було відхилено через невичерпання всіх національних засобів правового захисту, а також поява будь-якої інформації, яка не була або не могла бути відома заявникові на час подачі першої скарги. ЄСПЛ не відносить до нових фактів у справі ті, які були відомі заявнику, але на які він з яких-небудь причин не послався в скарзі, поданій до Суду. Новими фактами по справі не є і нові докази правового характеру, представлені в обґрунтування скарги, що розглядалася раніше.

ЄСПЛ також не розглядає скарги, які вже є предметом розгляду іншої процедури міжнародного розслідування чи врегулювання (п. «В», ч. 2 ст. 35 ЄКПЛ), якщо тільки звернення не містить нові факти, що стосуються справи.

На додаток до перерахованих вище вимогам, відповідно до ч. 3 ст. 35 ЄКПЛ, ЄСПЛ оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що:

1. Скарга несумісна з положеннями Конвенції та протоколів до неї або явно необґрунтована. Дана умова є одною з найбільш поширених підстав для припинення провадження у справі. Несумісною з положеннями Конвенції або протоколах до неї визнаються скарги, невідповідні умовам прийнятності звернень. Явно необґрунтованим звернення визнається в тому випадку, якщо: розгляд скарги заявника не входить в компетенцію ЄСПЛ (наприклад, заявник просить ЄСПЛ скасувати або переглянути вирок або рішення національного суду або дати нову оцінку доказам або свідків, дати кваліфікацію діям сторін, оцінити пропорційність покарання скоєного діяння, а також здійснити інші дії, що суперечать принципу субсидіарності діяльності ЄСПЛ по відношенню до національних правових засобів захисту прав і свобод людини); заявник не представив докази фактів порушення прав і свобод, на які він посилається в скарзі.

2. Скарга є зловживанням правом на подання заяви (п. «А» ч. 3 ст. 35 ЄКПЛ). Після ознайомлення з усіма матеріалами справи у ЄСПЛ можуть виникнути питання до подавця скарги. Заявник, в

свою чергу, зобов'язаний інформувати Суд про всі зміни, пов'язані з його справою (наприклад, направлення справи на новий розгляд) або з його особистістю (наприклад, зміна місця проживання). Якщо заявник не відповідає на запити ЄСПЛ, Суд може зробити висновок про те, що заявник не має наміру більше підтримувати свою скаргу, і на цій підставі зробить висновок про те, що має місце зловживання правом на звернення до ЄСПЛ. Як зловживання правом на подачу скарги також розцінюється використання заявником у зверненні ненормативної лексики або образливих висловлювань на адресу держави, органів державної влади, окремих посадових осіб або приватних осіб.

Відповідно до п. «В» ч. 3 ст. 35 ЄКПЛ Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до положень ст. 34 ЄКПЛ, якщо вважатиме, що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.

Спроба досягнення мирової угоди – це стадія, через яку сторони проходять при розгляді будь-якої справи. Очевидно, що обидві сторони зацікавлені в тому, щоб прийти до угоди якомога раніше, тому, як правило, самі знаходять шляхи можливого компромісу, повідомляючи ЄСПЛ лише кінцевий результат.

Ініціатором укладення мирової угоди найчастіше виступає держава-відповідач, прагнучи з'ясувати, на яких умовах заявник готовий відкликати свою скаргу. У більшості випадків зміст досягнутого мирової угоди зводиться до того, що держава, проти якого подано скаргу, погоджується виплатити певну грошову суму, яку заявник вимагає в якості відшкодування завданої йому матеріальної шкоди та (або) моральної шкоди.

У разі мирного врегулювання спору сторони надсилають ЄСПЛ угоду, підписана заявником та представником держави при ЄСПЛ, в якій повідомляється про факт примирення сторін і його умов. Отримавши підтвердження укладення мирової угоди, Суд виносить постанову, в якому коротко викладаються фактичні обставини справи, і дає посилання на рішення сторін про врегулювання спору. Контроль над виконанням зобов'язань, що

виникли в зв'язку з укладенням мирової угоди, здійснює Кабінет міністрів РЄ.

Процедура досягнення мирової угоди не обмежена в часі і не зупиняє рух справи. Сторони можуть вести переговори про умови відкликання скарги заявником на будь-якій стадії розгляду звернення до винесення Постанови по суті справи Комітетом або Палатою.

Заявник, який вважає, що внаслідок порушення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ та Протоколами до неї, йому було завдано матеріальної шкоди або моральну шкоду, має право подати Суду свої вимоги щодо справедливої компенсації цієї шкоди на підставі ст. 41 ЄКПЛ «Справедлива компенсація» і ст. 60 Регламенту «Вимога щодо справедливої компенсації», а також відповідно до вимог, викладених у практичній інструкції «Вимоги щодо справедливої компенсації».

Про характер і розміри заподіяного йому збитку заявник повідомляє ЄСПЛ після винесення ухвали щодо прийнятності заяви в спеціальному документі, який подається не пізніше двох місяців після проголошення заяви прийнятною або, якщо питання щодо прийнятності та суті порушення розглядається одночасно – в процесі обміну документами.

Заявник має право вимагати компенсації як матеріальної шкоди, так і моральної шкоди.

Керуючись нормами ЄКПЛ, Суд надає заявнику допоміжні засоби забезпечення та захисту його прав, до числа яких відносяться, перш за все, матеріальна допомога Суду і тимчасові заходи Суду.

Матеріальна допомога Суду (*legal aid*). ЄКПЛ не пов'язує право на звернення до ЄСПЛ зі сплатою заявником судового мита чи інших внесків, гарантуючи право подати скаргу до Суду кожному незалежно від його доходів. Разом з тим, після комунікації скарги державі-відповідачу Суд просить заявника обрати представника (якщо раніше заявник подавав і підтримував скаргу в Суді самостійно). Згідно ст. 36 Регламенту ЄСПЛ представником заявника в ЄСПЛ може бути будь-який адвокат, який практикує в одній з держав-членів Ради Європи. Одночасно Суд доводить до відома заявника, що він має право на отримання матеріальної допомоги від Суду, якщо фінансове становище заявника не дозволяє йому нести витрати, пов'язані з веденням справи в ЄСПЛ.

Заявник, який претендує на допомогу Суду, направляє відповідне прохання в письмовій формі. У своєму листі заявник пояснює Суду, які витрати він має намір покрити за рахунок коштів ЄСПЛ (оплата послуг адвоката, транспортні витрати в зв'язку з роз'їздами для збору інформації по справі, проведення незалежних експертиз, витрати на оплату послуг перекладача та інші витрати) і доводить, що його фінансове становище не дозволяє нести ці витрати за рахунок власних коштів.

Доказом відсутності у заявника коштів, достатніх для повної або часткової оплати витрат за своєю участю в процесі, можуть служити документи, видані компетентними органами держави, в яких міститься інформація про доходи заявника (зарплати, пенсії, посібниках, банківські вклади та т.д.), його витрати, наприклад, на утриманців, оренду житла, погашення кредитів і аліментних зобов'язань інші грошові зобов'язання тощо.

Матеріальну допомогу Суд надає тільки заявникам-суб'єктам господарювання і тільки після того, як скарга буде визнана прийнятною, направлена владі держави-відповідача, а від цієї держави отримані письмові заперечення в зв'язку зі зверненням заявника до Суду.

Після отримання запиту про надання матеріальної допомоги та доданих до неї документів, ЄСПЛ пропонує державі, проти якої подано скаргу, в письмовій формі висловитися з даного питання. На підставі отриманої інформації Суд приймає рішення про надання або відмову в наданні заявнику матеріальної допомоги. Розмір матеріальної допомоги Суд визначає на підставі критеріїв, єдиних для всіх держав-учасників Конвенції. Сума, яку надає заявникам, невелика: вона не перевищує 1000 євро.

Суму, отриману від ЄСПЛ в якості матеріальної допомоги, заявник не повертає Суду навіть якщо в подальшому ЄСПЛ не встановив факту порушення його права державою. Якщо ж Суд констатує порушення прав заявника і присудить йому справедливу компенсацію за завдану матеріальну шкоду, в тому числі за судові витрати, і розмір цієї компенсації буде не менше розміру матеріальної допомоги Суду, то сума цієї допомоги віднімається з розміру присудженої компенсації за матеріальну шкоду.

Відповідно до ч. 1 ст. 39 Регламенту ЄСПЛ на прохання сторони в справі, будь-якого зацікавленої особи або за власною

ініціативою Палата або в разі необхідності її Голова повідомляє сторонам про тимчасові заходи, які будуть прийняті в інтересах сторін або належного проведення судового розгляду.

Як правило, прохання про прийняття Судом тимчасових заходів надходить від заявника, який вважає, що необхідно термінове втручання Суду. Необхідність такого втручання може бути обумовлена обставинами справи заявника, ситуацією в якій він опинився в результаті порушення його прав державою чи інших причин.

Прохання про тимчасові заходи негайно передається до Суду настільки швидко, наскільки це можливо після винесення остаточного рішення по суті звернення заявника національними судовими органами, щоб ЄСПЛ встиг розглянути звернення і втрутитися. У випадках, коли остаточне рішення по суті справи заявника може стати предметом негайного виконання, наприклад, у справах, що стосуються видачі або висилки заявника або в інших виняткових випадках, заявник має право направити Суду прохання до винесення остаточного рішення у справі.

До прохання про тимчасові заходи додаються всі документи, включаючи рішення судових інстанцій або адміністративних органів, що підтверджують обґрунтованість прохання заявника. Прохання про тимчасові заходи, складене англійською або французькою мовою, направляється в письмовій формі поштою, а в разі крайньої необхідності може бути відправлено факсом, електронною поштою або з кур'єром. Прохання, спрямоване по електронній пошті, має бути якомога швидше підтверджено письмовим зверненням.

Якщо, на думку Суду, заявник представив переконливі докази необхідності втручання ЄСПЛ, Суд має право звернутися до відповідної держави з проханням утриматися від вчинення будь-яких дій щодо заявника до винесення постанови ЄСПЛ. Прохання ЄСПЛ не має для держави обов'язкової юридичної сили, а його невиконання не тягне жодних негативних правових наслідків, тому заявник може розраховувати лише на авторитет ЄСПЛ і прагнення держави піти назустріч Суду. Про вжиті тимчасові заходи ЄСПЛ інформує КМ РЄ.

Рішення по суті справи може винести Комітет, Палата і Велика палата ЄСПЛ. На відміну від палати або Великої палати Суду

компетенція Комітетів обмежена: Комітети мають право ухвалювати постанови по суті скарги тільки в тому випадку, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування положень ЄКПЛ або Протоколів до неї, вже є предметом міцно утвердився прецедентного права Суду.

Відповідно до ст. 40 ЄКПЛ судові слухання по суті справи повинні проходити у відкритому засіданні за участю сторін і у виняткових випадках – за зачиненими дверима без участі сторін. Однак на практиці для підвищення пропускнуої здатності Суду велика частина слухань по суті справи проводиться в закритому режимі.

Дата відкритого слухання у справі заявника призначається Судом без консультацій зі сторонами по справі. Однак, якщо заявник, його представник або представник держави-відповідача не можуть бути присутніми у визначений Судом день з поважної причини, вони можуть направити в ЄСПЛ лист з проханням про зміну дати засідання і викладом причин. Інформація по кожній розглянутій Судом справі, в тому числі у відкритому засіданні, публікується Секретаріатом Суду в двох прес-релізах про справу: один до слухання, а другий – в день слухання. Розклад майбутніх слухань вивішено на офіційному сайті ЄСПЛ.

Перед слуханням Суд може дозволити сторонам у встановлені терміни представити ЄСПЛ додаткові документи у справі. Перед слуханням представники сторін передають Суду копії своєї промови, а також список осіб, які будуть присутні на слуханні з їх боку, включаючи заявника, його адвокатів, експертів і консультантів. Слухання проводяться на одній з офіційних мов ЄСПЛ, однак Голова, як виняток, має право дозволити заявникові використовувати офіційну мову однієї з держав-учасників Конвенції. На засіданнях головує глава Палати, яка розглядала справу по суті. Як правило, слухання тривають не більше двох годин. У разі неявки на слухання однієї зі сторін Суд може провести слухання в її відсутність. Кожна сторона має право на тридцяти хвилинний виступ.

Після того, як обидві сторони виклали свої позиції, Суд задає представникам сторін питання. Вислухавши сторони, ЄСПЛ закриває слухання у справі. Суд приймає рішення по суті справи за закритими дверима, більшістю голосів присутніх суддів. Якщо

голоси розділилися порівну, проводиться повторне голосування, і якщо знову поділилися, то голос Голови є вирішальним. Про рішення, прийняте Судом по суті справи, сторони дізнаються з листа, що направляється до канцелярії Суду або з прес-релізу, опублікованого на сайті ЄСПЛ.

Закрите слухання у справі проводиться без участі сторін з ініціативи однієї зі сторін за умови, якщо друга сторона не заперечує, або за рішенням Комітету або Палати за угодою між сторонами. У процедурі письмового провадження на першому слуханні відбувається загальне обговорення обставин справи, в ході якого кожен суддя висловлює свою думку з основними параметрами справи і справи в цілому. Свою позицію зобов'язаний висловити суддя від держави-відповідача. За підсумками обговорення фіксуються висновки, якщо це необхідно, шляхом голосування, на яких ґрунтується рішення. Потім рішення обговорюється і приймається в остаточному вигляді на наступному засіданні Суду. Постанова приймається більшістю голосів, констатуючи порушення прав заявника або відсутність порушення прав і свобод, гарантованих ЄКПЛ та Протоколами до неї.

Постанова по суті справи є остаточною і набирає чинності через три місяці після винесення, якщо:

- сторони не звертаються з проханням про перегляд справи на розгляд Великої палати;
- Велика палата відхиляє прохання про розгляд справи.
- Велика палата – це найвищий судовий орган ЄСПЛ, який займається розглядом індивідуальних скарг по суті тільки в двох випадках:

- якщо справа, яку розглядає палата, порушує серйозне питання щодо тлумачення положень ЄКПЛ або Протоколів до неї, або якщо рішення може призвести до протиріччя з раніше винесеною Судом постановою, Палата може до прийняття свого рішення відмовитися від своєї юрисдикції на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін не заперечує проти цього (ст. 30 ЄКПЛ);

- якщо одна зі сторін у справі протягом трьох місяців, починаючи з дати винесення постанови Палатою, звертається в письмовій формі до Секретаріату Суду з проханням про

направлення справи на розгляд Великої палати. В цьому випадку Колегія Великої палати розглядає питання про те, чи виникають або можуть виникнути по розглянутому справі серйозні питання тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального характеру, який вимагає розгляду справи Великою палатою. Якщо таких, на думку Колегії, у справі виникнути не може, прохання сторони відхиляється. Рішення, прийняте Колегією, оскарженню не підлягає.

Оскаржити на розгляд Великої палати можна не тільки Постанова, але і будь-яка інша рішення, прийняте ЄСПЛ у справі заявника, наприклад, рішення про визнання її неприйнятною, припинення провадження у справі заявника тощо.

Заявник або держава – відповідач по справі має право протягом року після оголошення Постанови звернутися до Суду з проханням дати тлумачення щодо окремих пунктів винесеного рішення.

ЄСПЛ не зобов'язаний тлумачити свої постанови, тому він може відповісти мотивованим відмовою. Однак якщо Суд вважатиме за потрібне дати роз'яснення окремих положень винесеного Постанови, він повідомить другу сторону про те, що його опонент звернувся з відповідним проханням, і запропонує в певний термін письмово викласти свою думку з цього питання.

Кожен член Комітету, Палати або Великої палати, який брав участь в розгляді справи по суті, має право в письмовій формі викласти власну думку, яке може повністю або частково збігатися або не збігатися з думкою більшості суддів. Особлива думка судді додається до вирішення або до Постанови Суду і є його невід'ємною частиною.

§ 2. Система захисту прав людини ЄС

Становлення і закріплення принципу поваги до прав людини в праві Європейського союзу пройшло довгий шлях. Спочатку Європейські співтовариства створювалися як суто економічні, тому положення про права людини в договори, що засновували Європейські співтовариства, не були включені.

Не згаданий в установчих договорах Європейських співтовариств, принцип поваги до прав і свобод людини поступово починає забезпечуватися рішеннями Суду ЄС, які відіграли важливу роль у формуванні та розвитку механізмів захисту прав людини в ЄС.

Вперше питання про основні права людини було розглянуто Судом ЄС в 1969 р в зв'язку зі справою Stauder про порушення системою соціального забезпечення права на приватне життя. У рішенні по цій справі Суд ЄС вказав, що буде захищати основні права людини, як вони впливають із загальних принципів спільноти⁵⁵.

У рішенні по справі International Handelsgesellschaft 1970 р. Суд ЄС підтвердив свою позицію: «Повага основних прав є невід'ємною частиною загальних принципів права, дотримання яких забезпечує Суд», – підкресливши, що основні права людини повинні забезпечуватися в рамках структури і цілей Європейських співтовариств в відповідності до загальних традицій держав-членів⁵⁶.

У 1970-ті рр. розвитку практики Суду ЄС в галузі забезпечення прав людини, зокрема, посприяло протистояння, що виникло між Судом ЄС і Федеральним конституційним судом Німеччини, який зазначив, що передача повноважень Європейськими Співтовариствами не може позбавити громадян – в даному випадку німецьких – того захисту, який їм забезпечує положення закріплені у національних конституціях у сфері прав людини. Компетентні органи Німеччини неодноразово піднімали перед Судом ЄС питання про порушення Європейськими співтовариствами основних прав людини, гарантованих Конституцією ФРН. У відповідь Суд ЄС зазначав, що Федеральний конституційний суд Німеччини не має права висловлюватися щодо недійсності актів ЄС ні за яких обставин, навіть в тому випадку, коли вважає, що вони суперечать конституційному праву ФРН і, зокрема, положенням, що гарантує повагу до основних прав людини. У свою чергу, Федеральний

⁵⁵ Рішення Суду ЄС у справі Erich Stauder c. Ville d'Ulm-Sozialamt від 12 листопада 1969 р справа № 29/69, Rec., P. 419.

⁵⁶ Рішення Суду ЄС у справі International Handelsgesellschaft c. Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide від 17 грудня 1970 р справа № 11/70, Rec., P. 1125, pt. 2.

конституційний суд Німеччини погоджувався підкоритися тільки в разі дотримання ряду умов, серед яких фігурував ефективний захист конкретного кодифікованого переліку прав людини за правом ЄС. Ситуація, що склалася поставила перед Європейськими співтовариствами питання про необхідність закріпити в їх правопорядку загально визнані цінності, що виходять за межі суто економічного характеру.

У 1974 р Суд Європейських співтовариств прийняв рішення у справі *Nold*⁵⁷, в якому вказав, що міжнародно-правові акти з прав людини, до яких приєдналися держави-члени ЄС, в першу чергу ЄКПЛ 1950 року, можуть і повинні враховуватися в рамках права Європейських співтовариств. Починаючи з рішення у цій справі, Суд ЄС став регулярно звертатися до ЄКПЛ. Так, в рішенні по справі *Rutilt* 1975 року, Суд ЄС прямо послався на ЄКПЛ як міжнародний договір, що має обов'язкову юридичну силу для всіх держав-членів Європейських співтовариств⁵⁸.

Згадані рішення служили основою для розвитку судової практики Європейських співтовариств в період з 1969 по 1980 роки. Суд ЄС забезпечував захист основних прав людини, виходячи з того, що повага прав людини – невід'ємна частина основних принципів права Європейських співтовариств.

При цьому зміст прав людини в судовій практиці ЄС як і раніше не було точно визначено. Суд ЄС робив лише загальну посилання на право держав – членів Європейських співтовариств і міжнародні угоди, учасниками яких ці держави були, виходячи з пріоритету загальних інтересів Європейських співтовариств.

Однак пріоритетний характер прав людини для права Європейських співтовариств вже не піддавався сумніву, а практика Суду ЄС стала відправною точкою для формування каталогу прав людини в рамках Європейських співтовариств. Згодом практика Суду ЄС була схвалена і прийнята всіма інститутами і державами-членами Європейського Співтовариства, а в подальшому була

⁵⁷ Рішення Суду ЄС у справі *J. Nold, Kohlen-und Baustoffgrobhandlung c. Commission* від 14 травня 1974 г., справа № 4/73, Rec., P. 491, pt. 7. 3

⁵⁸ Рішення Суду ЄС у справі *Roland Rutilt c. Ministre de l'intérieur* від 28 жовтня 1975 року, справа № 36/75, Rec., P. 1219.

закріплена в преамбулі Єдиного європейського акту, в Маастрихтському, Амстердамському та Ніццькому договорах.

У 1975 р Європейська комісія приступила до розробки каталогу основних прав і свобод людини, який відповідав би реальним потребам Європейських співтовариств і включав перш за все економічні і соціальні права.

У 1977 р Європейський парламент, Європейська комісія та Європейський рада прийняли Спільну декларацію про основні права, підкресливши своє прагнення при здійсненні їх повноважень і реалізації цілей Європейських співтовариств дотримуватися основних прав в тому вигляді, в якому вони закріплені в конституціях держав-членів, а також в Європейській конвенції про права людини⁵⁹.

У Декларації про демократію, схваленій Європейською радою в квітні 1978 р., а потім в Урочистій Декларації про Європейський Союз, прийнятій в Штутгарті 19 червня 1983 р. підкреслювалося, що дотримання і підтримка представницької демократії та прав людини кожною з держав-членів є основним елементом приналежності до Європейських співтовариств.

У 1979 р Європейська комісія підготувала Меморандум на користь приєднання до ЄКПЛ, в якому ЄКПЛ визнавалася основним актом, що дозволяє зміцнити авторитет і структуру Європейських співтовариств. На думку Європейської комісії, приєднання до ЄКПЛ повинно було забезпечити в рамках Європейських співтовариств належний захист прав людини. Проміжний підсумок з цього питання Суд ЄС підбив в 1996 р, заявивши, що в сучасному стані комунітарного права Спільнота не має достатньої компетенції для приєднання до Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

У 1986 р перше посилення на основні права людини з'явилося в преамбулі Єдиного європейського акту 1986 р., де держави підтвердили свою прихильність принципам демократії і законності і прав людини.

⁵⁹ Joint Declaration by the European Parliament, the Council and the Commission on fundamental rights // Official Journal of the European Communities. – 1977. – V. 20. – С. 103. – Р. 1–2.

12 квітня 1989 року Європейський парламент прийняв Декларацію основних прав і свобод людини, в преамбулі якої підтвердив «існування загальної правової традиції, заснованої на повазі до людської гідності та основним правам» і яка витікає з договорів про заснування Європейських співтовариств, загальних конституційних традицій держав-членів, ЄКПЛ, чинних документів інститутів Європейських співтовариств і прецедентного права Суду ЄС. Декларація стала документом, що об'єднав цивільні, політичні, економічні та соціальні права. Серед них: право на життя, рівність перед законом, свобода пересування, право власності, право на доступ до інформації та інші.

9 грудня 1989 року держави-члени Європейського Співтовариства прийняли Хартію про основні соціальні права трудящих, включивши в неї право на зайнятість і винагороду, поліпшення умов життя і праці, соціальний захист, професійне навчання, а також інші права та свободи. Згідно ч. 27 Хартії, відповідальність за гарантування основних соціальних прав, закріплених в цьому акті, переважно несуть держави-члени відповідно до їх національної практики.

Декларація і Хартія носять рекомендаційний характер, проте це не применшує їх політичного значення, а також ролі, яку вони відіграли, в тому числі при розробці Хартії ЄС про основні права.

Справи, пов'язані з порушенням прав людини державами-членами, складають найбільш численну категорію справ про права людини в практиці Суду ЄС. У зв'язку з цим генеральний адвокат Суду ЄС підкреслив, що «переконливі причини як принципового, так і прагматичного характеру наполягати на тому, щоб дотримання основних прав державами-членами в тих випадках, коли вони застосовують право Співтовариства, розглядалося як питання права Співтовариства»⁶⁰.

7 лютого 1992 був прийнятий Договір про заснування Європейського союзу (Договір про ЄС 1992 г.), який став важливим етапом і в розвитку права ЄС в галузі прав людини.

Після підписання Маастрихтського договору дискусії з питання прав людини не припинилися. Однозначні рішення по деяких

⁶⁰ Jacobs G. Human rights in the European Union // E. L. Rev. Aug. – 2001. – Vol. 26. – P. 333.

проблемах так і не були прийняті. Наприклад, не було вирішено питання про приєднання до ЄКПЛ. Маастрихтський договір закріпив основне значення ЄКПЛ в правопорядку ЄС, однак лише як «джерела натхнення», котрий не має обов'язкової юридичної сили.

Захист прав людини стала одним з предметів регулювання Амстердамського договору, підписаного 2 жовтня 1997 р. Тільки з прийняттям цього акту в праві Європейських співтовариств і ЄС з'явилися серйозні положення про основні права людини. Амстердамський договір, ввів положення, згідно з яким права людини є одним з основоположних принципів ЄС, а їх дотримання – умовою вступу в ЄС. Амстердамський договір поставив права людини на чільне європейської інтеграції

Згідно ч. 1 ст. 6 Договору про ЄС в редакції Амстердамського договору, Союз заснований на принципах свободи, демократії, поваги прав людини та основних свобод, а також верховенства права – принципах, які є загальними для держав-членів. У ч. 2 ст. 6 Договору пояснюється, що союз поважає основні права людини, як вони гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної 4 листопада 1950 року в Римі, і як вони впливають із загальних конституційних традицій держав-членів, в якості загальних принципів права Спільноти.

Амстердамським договором також була розширене застереження про недискримінацію за допомогою встановлення загальної заборони дискримінації за статевою, расовою, етнічною, релігійною ознаками, на підставі віку, сексуальної орієнтації і по інших підставам (ст. 13).

Ніццьким договором, підписаним 11 грудня 2000 року, що набрав чинності 1 лютого 2003 року, була доповнена ст. 7 Договору про ЄС. Тепер крім констатації грубого порушення державою-членом принципів ЄС, включаючи принцип поваги до прав і свобод людини, і санкцій щодо цієї держави, передбачалася можливість застосування превентивної процедури.

За вмотивованою пропозицією однієї третини держав – членів ЄС, Європейського парламенту або Європейської комісії за умови збігається позитивного висновку Європейського Парламенту Рада ЄС може констатувати більшістю в чотири п'ятих голосів своїх членів наявність дійсного ризику серйозного порушення прав

людини однією з держав-членів ЄС і дати цій державі відповідні рекомендації. Напередодні констатації Рада ЄС зобов'язана заслухати потенційну державу-порушника.

Крім того, Рада ЄС може звернутися до незацікавлених осіб з проханням підготувати доповідь про ситуацію в даній державі. Такий звіт повинен бути представлений «в розумний термін».

Після констатації наявності реального ризику серйозного порушення прав людини, держава, в якій цей ризик існує, стає об'єктом постійного моніторингу з боку Ради ЄС, уповноваженої регулярно перевіряти, чи зберігаються причини, що призвели до такої ситуації.

7 грудня 2000 року була підписана і урочисто проголошена Хартія. Метою її розробки стало прагнення зробити права людини в ЄС, внаслідок їх виняткової важливості, більш доступними і зрозумілими для громадян ЄС.

Хартія спирається на вже існуючі міжнародні та європейські акти про права людини, ЄКПЛ та прецедентне право Європейського суду з прав людини, а також досить розвинену практику Суду ЄС. Хоча Суд ЄС створений, перш за все, для обслуговування інтересів інтеграції, і перевірка на відповідність вимогам захисту прав людини є для Суду ЄС не пріоритетною.

У преамбулі Хартії міститься посилання на мету ЄС:

– спільне мирне майбутнє, засноване на спільних цінностях (гідність особистості, свобода, рівність, солідарність, правова держава);

– необхідність досягнення рівноваги між загальними цінностями, різноманітністю культур і традицій європейських народів на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також між визнанням прав і відповідальності, обов'язків для кожного.

Незважаючи на те, що для підготовки тексту Хартії використовувалася, в тому числі ЄКПЛ, а зусилля розробників цього акту були спрямовані на те, щоб формулювання прав, запозичених з ЄКПЛ, збігалися з положеннями цієї угоди, Хартія містить деякі нові положення. Перш за все, в порівнянні з ЄКПЛ, в Хартії закріплено більш широкий перелік прав і свобод людини.

Так, заборона рабства і примусової праці (ст. 5 Хартії) супроводжується забороною здійснення угод, об'єктом яких є людина.

Стаття 8 Хартії стосується права кожного на захист його персональних даних. Фактично в цій статті в стислому вигляді викладені основні положення Директиви 95/46 / ЄС «Про захист осіб при обробці та вільному обігу персональних даних».

Стаття 9 Хартії, присвячена праву вступати в шлюб і створювати сім'ю, дещо відрізняється від аналогічної за своїм змістом ст. 12 ЄКПЛ, припускаючи більш широке тлумачення поняття «шлюб» за умови, що відповідне положення міститься в національному законодавстві.

Хартія містить більш широкий перелік підстав для заборони дискримінації, наприклад, заборона дискримінації на підставі віку і сексуальної орієнтації (ст. 21 Хартії).

Стаття 47 Хартії містить право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Але на відміну від ст. 6 ЄКПЛ, застосування цього права на підставі Хартії не обмежене тільки цивільними спорами і пред'явленням кримінального обвинувачення.

Однією з особливостей Хартії стало заснування, обране для класифікації прав і свобод людини: на відміну від традиційного підрозділи прав людини на політичні, економічні, соціальні і т.д. або покоління прав людини, в Хартії права і свободи людини згруповані залежно від цінності, на захист якої вони спрямовані: «Гідність», «Свободи», «Рівність», «Солідарність», «Громадянство» і «Правосуддя».

Що стосується сфери застосування Хартії, то ст. 51 поширює дію її положень на інститути та органи Союзу. На держави-членів дія Хартії поширюється відповідно тільки в разі застосування ними права ЄС на будь-якому рівні (національному, регіональному або місцевому). І навпаки, Хартія не поширюється на справи, що відносяться до сфери виняткових повноважень держав.

Найбільш новаторські положення стосуються біоетики. У ст. 3 Хартії відображені такі принципи, як заборона клонування людської істоти і заборона використовувати людське тіло або його частини для отримання прибутку. Ці принципи запозичені з Конвенції про

захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини, прийнятої Радою Європи 19 листопада 1996 р.

Новим є і право на «належне управління», яке ще не було закріплено ні в одній міжнародній або європейській угоді про права людини. Тут розробники Хартії спиралися на практику Суду ЄС, який нерідко згадує принцип «благого управління», посилаючись на загальні конституційні традиції держав-членів ЄС.

Новим етапом розвитку права ЄС, в тому числі в галузі забезпечення прав і свобод людини, став Лісабонський договір, підписаний 13 грудня 2007 року.

У ст. 2 Договору про ЄС включена нова правова категорія – «цінності ЄС», до числа яких відносяться:

- повага людської гідності;
- свобода, демократія і рівність;
- верховенство права і права людини, включаючи права меншин.

Ця система цінностей об'єднує всі держави-члени ЄС, для яких пріоритетними є:

- плюралізм;
- недискримінація;
- толерантність;
- правосуддя;
- солідарність;
- рівність жінок і чоловіків.

Інший новелою, внесеною Лісабонським договором та важливою для забезпечення прав і свобод людини в рамках ЄС, стало включення в ч. 1 ст. 6 Договору про ЄС положення про надання Хартії ЄС про основні права в редакції, прийнятій 12 грудня 2007 року в Страсбурзі, юридичної сили, рівній силі Установчих договорів ЄС.

Одночасно ЄС приєднується до ЄКПЛ, в якій закріплені основні права людини, що є наслідками конституційних традицій, спільних для держав-членів ЄС.

Приєднання ЄС до ЄКПЛ не означає автоматичного приєднання ЄС до Протоколів, що доповнює ЄКПЛ. Рішення про участь у Протоколах до ЄКПЛ ЄС може прийняти самостійно після приєднання до ЄКПЛ.

Щодо можливості участі в роботі ЄСПЛ судді від ЄС в документі сказано лише те, що цей суддя повинен стати експертом по правовій системі ЄС в ЄСПЛ.

1 березня 2007 року було засновано Агентство ЄС з основних прав (Агентство) – консультативний орган, покликаний сприяти реалізації загальноєвропейського принципу поваги прав і свобод людини на території держав-членів ЄС. Агентство замінило Європейський центр моніторингу проявів расизму і ксенофобії, який припинив своє існування.

У структуру Агентства входять:

– Керуючий орган, до складу якого входять по одному незалежному представнику від кожної держави-члена ЄС, який має належне уявлення про основні права людини і досвід в сфері управління, один представник від Ради Європи та два – від Європейської комісії;

– Виконавча рада, до складу якої входять Голова та заступники Голови Керуючого органу, два інших члени Керуючого органу і один з двох представників Європейської комісії. Виконавча рада готує проекти рішень Керуючого органу;

– Науковий комітет, що складається з одинадцяти висококваліфікованих незалежних фахівців, що забезпечують науковий підхід до забезпечення якості роботи Агентства;

– Директорат, очолюваний Директором, який відповідає за виконання завдань, покладених на Агентство, а також підбирає персонал. Директорат складається з шести департаментів.

– Відповідно до Директиви Ради ЄС, завдання Агентства зводяться до двох основних:

1) надання допомоги, в тому числі консультативної, з питань дотримання прав людини, органам, інститутам і державам-членам ЄС, які застосовують право ЄС;

2) збір і аналіз інформації про рівень забезпечення і захисту прав людини в державах-членах ЄС з подальшою розробкою пропозицій, рекомендацій, методів і засобів вдосконалення права ЄС з питань заохочення і захисту прав людини.

До компетенції Агентства не входить розгляд індивідуальних або міждержавних скарг. Агентство щорічно публікує доповідь про права людини в ЄС, засновану на зібраній інформації.

У 1994 р з ініціативи Європейського парламенту була розроблена спеціальна програма ЄС, що здійснює фінансування проектів, спрямованих на просування прав людини і розвиток демократії в світі – Європейська ініціатива в області демократії та прав людини.

У грудні 2006 р вона отримала нову назву – Європейський інструмент сприяння демократії та правам людини (ЄІДПЛ).

До основних цілей ЄІДПЛ відносяться:

- підвищення поваги до прав і свобод людини в країнах і регіонах, де існує найбільший ризик їх порушення;
- зміцнення ролі громадянського суспільства в просуванні прав людини та демократичних реформ, у розвитку участі в політичному житті, а також запобіганню конфліктів;
- сприяння в реалізації заходів в таких сферах, як діалог з питань заохочення і захисту прав людини, діяльність правозахисників, скасування смертної кари, боротьба із застосуванням тортур, діти в збройних конфліктах і насильство по відношенню до жінок;
- підтримка і зміцнення міжнародної та регіональної систем захисту прав людини, правосуддя, верховенства закону і розвитку демократії;
- формування довіри та зміцнення віри в надійність і прозорість демократичних виборчих процесів, зокрема, шляхом їх моніторингу.

Діяльність ЄС в галузі прав людини охоплює широкий спектр тематичних питань, в тому числі:

- захист прав дітей, жінок, осіб з обмеженими можливостями,
- боротьбу із застосуванням тортур,
- протидію дискримінації, расизму та всіх форм нетерпимості.

ЄС активно співпрацює з Радою Європи, наприклад, в рамках спільних програм. Спільні програми РЄ та ЄС – це особлива форма взаємодії, відмінною рисою якої є фактично тристороння співпраця: РЄ та ЄС, а також конкретної держави-члену РЄ, держави, що активно співпрацює з ЄС або претендує на вступ до ЄС.

Також необхідно зазначити про існування зв'язку між практикою Суду ЄС та ЄСПЛ. І хоча існують випадки існування різних правових позицій по подібних питаннях цих двох органів, однак можна вести мову про те, що ці дві організації частково використовують практику одна-одної.

ТЕМА 4. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРАЇНАХ АФРИКИ

Проблематика із здійснення захисту прав людини у Африканських країнах почала підійматися у наприкінці 5-их років минулого століття. Підвалини правового захисту прав людини було покладено під час створення Організації Африканської Єдності (ОАЄ). Статут ОАЄ був схвалений 25 травня 1963 року в результаті вироблення єдиного компромісного тексту з двох так званих «Касабланського» і «Лагоського» проєктів. На відміну від Статуту ООН, в Статуті ОАЄ лише згадувалося про права людини в контексті проблеми деколонізації і засудження політики і практики апартеїду на африканському континенті. Таке ставлення до прав людини пояснювалося перш за все позицією держав-членів ОАЄ, що знайшла свій відбиток у преамбулі Статуту ОАЄ, де мова йде про свободу, рівність, гідність, які є основними цілями ОАЄ для здійснення справедливих сподівань африканських народів. Згадка в Статуті ОАЄ про етнічні розбіжності була зроблена з метою забезпечення африканської єдності, а не з точки зору того впливу, який такі розбіжності могли здійснювати на права окремих людей. Основні положення Статуту ОАЄ були присвячені виключно таким питанням, як невтручання у внутрішні справи (п. 1 і 2 ст. 3); суверенна рівність держав (п. 1 ст. 3); право на самовизначення (п. 3 ст. 3); мирне вирішення суперечок і конфліктів (п. 4 ст. 3).

Відсутність принципу захисту прав людини, а також конкретних положень про права людини в Статуті ОАЄ деякими вченими пояснюється тим, що лідери африканських країн розглядали права людини в якості одного з основних елементів ідеологічного арсеналу колоніальних країн⁶¹. Фахівці відзначають, що національний суверенітет держав розглядався в Статуті ОАЄ в

⁶¹ Shivji I.G. The concept of human rights in Africa. – London: CODESRIA Book Series, 1989.

якості основного принципу⁶². А отже питання захисту прав людини відносяться до компетенції держав.

Незважаючи на те, що ОАЄ прийняла чималу кількість резолюцій на підтримку права багатьох народів Африки на самовизначення, в яких підкреслювався законний характер їх боротьби проти колоніалізму, в цілому (по Африці), ОАЄ майже не приймала актів, що регламентували б захист інших прав людини.

Не можливо не відмітити, що у прийнятому в 1969 р в Лусаці Маніфесті ОАЄ зазначалося наступне: «Всі люди рівні і мають рівні права на людську гідність і повагу, незалежно від кольору шкіри, расової приналежності, віросповідання і статі. Ми вважаємо, що у всіх людей є право і обов'язок брати участь в якості рівних членів суспільства в управлінні державою»⁶³.

І хоча існувало певне протиріччя між боротьбою за незалежність і свободу, з одного боку, і грубими порушеннями прав людини, що відбувалися під час такої боротьби з іншого боку, що стосується ОАЄ, то ця організація, розглядала питання боротьби країн Африки за незалежність з позицій прав людини⁶⁴.

Наприкінці 1950-х рр. почалося зростання числа біженців, що рятуються від військових дій і внутрішніх конфліктів в Африці. Це призвело до прийняття регіонального міжнародного договору, який стосується біженців. ОАЄ прийняла рішення про те, що необхідне укладення регіонального договору щодо біженців, з тим щоб врахувати особливі умови їх положення в Африці. Була прийнята Конвенція ОАЄ про регулювання специфічних аспектів проблем біженців в Африці. Конвенція розширила визначення терміну «біженець», включивши в нього тих осіб, які змушені були

⁶² Clapham C. Africa and international system. The politics of state survival. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – P. 115.

⁶³ The Lusaka Manifesto: A policy statement for decolonization in respect of southern Africa, adopted by a conference of fourteen African states in April 1969, adopted by the OAU and the UN // Resolution GA 2505, UN doc. A/PV.1815. 20 November 1969.

⁶⁴ Houser G.M. Human rights and the liberation struggle: The Importance of creative tension // Africa, human rights and the global system / The political economy of human rights in a changing world. – Westport, CT: Greenwood Press, 1994. – P. 13

покинути свою країну не тільки внаслідок переслідування, але також в силу зовнішньої агресії, окупації, іноземного панування або подій, що серйозно порушують громадський порядок або в одній з частин, або у всій країні їх походження чи громадянської приналежності. У Конвенції ОАЄ містяться і інші положення, які не настільки чітко викладені в Конвенції ООН. До їх числа відносяться положення, що стосуються неможливості відмови у пропуску біженців через кордон, надання притулку, розміщення місць поселення біженців, заборони на ведення біженцями підривної діяльності, а також добровільної репатріації. Конвенція ОАЄ про біженців вступила чинності 20 червня 1974 р.

Станом на січень 2019 р. Конвенцію ратифікували 46 із 55 африканських держав⁶⁵.

Важливим питанням, пов'язаним з правами людини, який постійно стояв на порядку денному ОАЄ з моменту її заснування, було питання про те, яку позицію слід займати щодо режиму апартеїду, який існував в ПАР. Велика частина резолюцій, прийнятих органами ОАЄ в 70–80-ті рр. минулого століття, стосувалася питань апартеїду. У резолюціях, присвячених ситуації в ПАР, зазначалося, що апартеїд є несумісним з політичними і моральними зобов'язаннями, взятими на себе цією країною в якості члена Організації Об'єднаних Націй, а також є серйозною загрозою справі стабільності і миру як в самій Африці, так і в усьому світі.

Пізніше, в резолюціях, прийнятих ОАЄ, містився заклик до урядів африканських країн боротися з будь-яким проявом політики, заснованої на принципах расової дискримінації. При цьому ОАЄ не обмежувалося розглядом питань расової дискримінації в цілому, але звертала увагу проблему біженців та прав людини в цілому.

Важливо відзначити внесок африканських держав в прийняття на універсальному рівні двох конвенцій про боротьбу з апартеїдом: Міжнародної конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 року і Міжнародної конвенції проти апартеїду в спорті 1985 р. На базі положень, що викладені у цих конвенціях,

⁶⁵ Статус Конвенції ОАЄ про біженців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://au.int/sites/default/files/treaties/7765-sl-oau_convention_governing_the_specific_aspects_of_refugee_problems_in_afr.pdf

апартеїд став кваліфікуватися як міжнародний злочин. Римський статут 1998 р Міжнародного кримінального суду визначає апартеїд як один із злочинів проти людяності (ст. 7 (j) Римського статуту).

3 29 листопада по 8 грудня 1979 року в Дакарі пройшла зустріч групи африканських експертів на виконання положень резолюції, прийнятої Асамблеєю глав держав і урядів ОАЕ в липні 1979 року. У ході цього заходу був прийнятий керівний принцип, згідно з яким в Африканській хартії прав людини і народів має знайти відображення африканське уявлення про права людини, вона повинна ґрунтуватися на африканській концепції законності і служити потребам Африки та її населення.

В результаті зустрічі експертів з'явився робочий документ, підготовлений Кеба Мбейі, який в той час займав пост голови Міжнародного суду ООН. У роботі над цим документом йому допомагали декан юридичного факультету Дакарського університету і один із суддів Верховного суду Сенегалу. Пропозиція, відоме як «пропозиція Мбейі», базувалася головним чином на положеннях Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року та Американської конвенції про права людини 1969 р. Проект документа, підготовленого експертами на зустрічі в Дакарі, повинен був бути представлений для розгляду групі урядових експертів. Даний захід було заплановано на 24 березня 1980 року, але так і не відбувся через відсутність необхідного кворуму.

27 червня 1981 року була прийнята Африканська хартія прав людини і народів. Зі вступом Хартії в дію в 1986 р права людини отримали офіційне визнання ОАЕ, хоча вплив названого документа мало обмежений характер внаслідок слабкого механізму контролю за його виконанням. Африканську хартію прав людини і народів ратифікували всі 55 держав-членів АС.

До найбільш яскравих відмінних рис Хартії, які одночасно представляють і концептуальні новації в галузі міжнародного права прав людини, відносяться визнання, поряд з правами людини, прав народів («третє покоління» прав людини); визнання неподільності прав людини, під якими в Хартії маються на увазі права політичні, громадянські, економічні, соціальні і культурні; визнання права на розвиток в якості права людини; проголошення ряду основоположних обов'язків, що покладаються на людину в її відносинах з

родиною, громадою, суспільством, державою, а також іншими законно визнаними утвореннями і міжнародним співтовариством; яскраво виражений колективістський (сім'я, громада, народ) підхід до прав людини. Приватна особа має, згідно з концепцією Хартії, віддавати пріоритет інтересам громади. Як «крок у відповідь» громада приймає на себе зобов'язання захищати права своїх членів.

У цьому документі на відміну від Європейської та Міжамериканської конвенцій з прав людини проводяться відмінності між повідомленнями про поодинокі порушення прав індивідів і тими повідомленнями, які свідчать про існування численних випадків масових і грубих порушень прав людини і прав народів. Якщо Африканська комісія з прав людини і народів на підставі вивчення повідомлень приходять до висновку про наявність в тій чи іншій країні систематичних порушень прав людини і прав народів, вона сповіщає про це Асамблею глав держав і урядів. За дорученням Асамблеї Комісія проводить всебічне розслідування таких випадків і подає Асамблеї свою доповідь з висновками і рекомендаціями. Повідомлення, які свідчать про окремі поодинокі порушення прав і свобод людини, Комісія взагалі не розглядає.

Хартія на даний момент – перший міжнародний багатосторонній договір, який закріпив так зване «третє покоління» прав людини. Звідси впливає істотний внесок розглянутого договору в розвиток міжнародного права захисту прав людини. Окремі права, закріплені в Хартії, в порівнянні з Європейською конвенцією з прав людини сформульовані досить розширено, але в той же час набагато менш змістовно. З одного боку, це дозволяє Африканській комісії і Асамблеї глав держав і урядів африканських країн більш динамічно і гнучко підходити до питання про тлумачення Хартії та закріплених у ній прав, адаптуючись до специфічних умов континенту чи окремого регіону. З іншого боку, юридичний зміст кожної статті Хартії виявляється обмеженим, що посилюється вельми частими і часом невинуватими посиланнями на внутрішнє право держав-учасниць Хартії.

Африканська хартія прав людини і народів передбачає створення Комісії АКПЛН – незалежного органу, що складається з 11 експертів. Дана Комісія засідала в Гамбії.

Сьогодні АКПЛН є дієвим квазісудовим орган, основною метою є просування і захист прав людини в Африці. Згідно ст. 45 Хартії функції Комісії полягають у наступному:

1. Сприяти розвитку прав людини і народів, і зокрема: а) збирати документи, здійснювати вивчення і дослідження африканських проблем в області прав людини і народів, організувати семінари, симпозиуми і конференції, поширювати інформацію, підтримувати національні та місцеві організації, що займаються правами людини і народів, і, в разі потреби, висловлювати свою думку або давати рекомендації урядам; б) формулювати і встановлювати принципи і норми, спрямовані на вирішення правових проблем, пов'язаних з правами людини і народів та основними свободами, на основі яких африканські уряди можуть розробляти своє законодавство; с) співробітничати з іншими африканськими і міжнародними організаціями, що займаються розвитком та захистом прав людини і народів.

2. Забезпечувати захист прав людини і народів за умов, встановлених Хартією (розгляд індивідуальних, колективних скарг; розгляд доповідей держав про законодавчі або інші заходи, вжиті з метою введення в дію прав і свобод, визнаних і гарантованих Хартією, а також окремих доповідей по виконанню протоколу з прав жінок 2003 р. до Хартії; ініціювання справ в Африканському суді з прав людини і народів).

3. Давати тлумачення всіх положень Африканської хартії прав людини і народів на прохання будь-якої держави-підписанта, будь-якої організації ОАЕ або африканської організації, визнаної ОАЕ.

4. Виконувати будь-які інші завдання, які їй може доручити Асамблея глав держав і урядів.

В даний час існують 5 спеціальних доповідачів, 6 робочих груп і 2 комітети, мандати яких охоплюють 10 тем з широкого кола цивільних, політичних, економічних, культурних та соціальних прав:

- Спеціальний доповідач з проблеми тюрем і умови тюремного утримання в Африці;
- Спеціальний доповідач з прав жінок в Африці;
- Спеціальний доповідач з прав правозахисників в Африці;
- Спеціальний доповідач з питань свободи вираження думок і доступу до інформації в Африці;

- Спеціальний доповідач з питань біженців, шукачів притулку, і переміщених всередині країни осіб;
- Робоча група з питання смертної кари;
- Робоча група експертів з прав корінних народів/громад в Африці;
- Робоча група з економічних, соціальних і культурних прав в Африці;
- Робоча група зі спеціальних питань, пов'язаних з роботою Комісії;
- Робоча група по літнім людям і людям з обмеженими можливостями в Африці;
- Робоча група по питаннях добувної промисловості, навколишньому середовищу та правам людини в Африці;
- Комітет із захисту прав ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД людей;
- Комітет з питань запобігання катуванням в Африці.

У жовтні 2009 р Спеціальний саміт глав держав і урядів Африканського союзу ухвалив Конвенцію про захист внутрішньо переміщених осіб в Африці і наданні їм допомоги (Кампальская конвенція), яка стала першою конвенцією про внутрішньо переміщених осіб, що охоплює цілий регіон. Цей історичний документ встановлює зобов'язання для держав-учасниць Африканського союзу і гуманітарних установ на всіх етапах переміщення. Однією з цілей Конвенції є запобігання появи тимчасово переміщених осіб, вона забороняє довільне переміщення і вимагає від урядів вживати превентивних заходів для захисту від переміщення і виконувати свої зобов'язання за міжнародним правом. Населення також повинно бути захищене від переміщень, викликаних збройними конфліктами, насильством, дискримінаційною політикою або порушенням прав людини. Переміщення не повинно бути методом ведення війни або масовим покаранням. У разі виникнення стихійного або викликаного діяльністю людини лиха вимушені евакуації повинні проводитися тільки для забезпечення здоров'я і безпеки громадян. Конвенція закликає держави встановити системи раннього попередження і вжити заходів для запобігання переміщень, викликаних стихійними лихами.

Кампальська конвенція покладає основну відповідальність за надання допомоги переміщеним усередині країни особам на держави. Вони повинні користуватися повним захистом всіх своїх прав на тих же підставах, що і інші громадяни і жителі держави. Вони не повинні піддаватися дискримінації на підставі свого переміщення або інших підставах, таких як раса, етнічне походження і політичні погляди. Також Конвенція покладає на держави обов'язок шукати допомоги від відповідних місцевих і міжнародних організацій, якщо їх власних ресурсів недостатньо для надання повноцінної підтримки і захисту переміщених усередині країни осіб. Держави повинні сприяти наданню допомоги, зокрема полегшуючи доступ гуманітарної допомоги та працівників, що її надають. У той же час міжнародні організації повинні діяти відповідно до законів держави і міжнародним правом і поважати гуманітарні принципи людяності, нейтральності, неупередженості та незалежності. У Конвенції зазначається, що збройні угруповання повинні нести кримінальну відповідальність за дії, що порушують права переміщених всередині країни осіб. Також наводиться перелік заборонених дій, таких як довільне переміщення, перешкоджання надання гуманітарної допомоги і захисту, примусова вербування і обмеження свободи пересування. В результаті переміщення людям часто не вистачає предметів першої необхідності, вони піддаються сексуальному насильству, їх сім'ї розлучаються, вони стикаються з труднощами в доступі до освіти і працевлаштування.

Кампальська конвенція особливо виділяє спеціальні заходи, які держави повинні прийняти для боротьби з такими проблемами. Вони включають в себе реєстрацію переміщених всередині країни осіб і надання їм документів, що посвідчують особу, розшук членів сім'ї та сприяння їх возз'єднанню, а також консультації з ними при прийнятті рішень щодо їх захисту. Більш того, держави зобов'язуються вживати належних заходів для захисту власності переміщених всередині країни осіб і заснувати механізми для вирішення спорів, пов'язаних з їх землею і власністю. Вони повинні встановити ефективну правову основу для надання справедливої компенсації переміщеним усередині країни особам за шкоду, заподіяну в результаті переміщення.

Конвенція також закликає держави шукати довготривалі рішення щодо проблем внутрішнього переміщення. Переміщені всередині країни особи мають право вільно вибирати між поверненням додому (за місцем походження чи до місця постійного проживання) або реінтеграцією в місцях знаходження чи поселенням в будь-якій іншій частині країни. Держави повинні гарантувати задовільне і стійке виконання для кожної з цих можливостей. Переміщеним особам повинна також надаватися інформація, що дозволяє їм зробити вільний і усвідомлений вибір про те, чи варто їм повернутися, реінтегруватися або переселитися в іншу частину країни.

Важливим органом, що здійснює захист прав людини в Африці є Африканський суд з прав людини і народів (АСПЛН). Африканський суд з прав людини і народів наділений повноваженнями приймати запити, що містять прохання про надання консультативного висновку з того чи іншого правозахисного питання як від держав-членів ОАЕ (нині – АС), так і від самої ОАЕ (АС).

Взаємовідносини Африканського суду з прав людини і народів і Африканського союзу схожі з взаємодією АКПЧН і АС. Судді обираються Асамблеєю АС, бюджет Суду визначається АС, контроль за виконанням рішень здійснює АС, який може навіть накладати санкції на державу за невиконання рішень Суду.

Суд розташований в м. Аруша (Танзанія). У січні 2006 року було обрано перші 11 Суддів, а перше засідання Африканського суду з прав людини і народів пройшло в липні 2006 р За перші п'ять років своєї діяльності Африканський суд з прав людини і народів в 2009 р розглянув лише одну скаргу проти Сенегалу, проте відмовив в ній, оскільки Сенегал не визнавав юрисдикцію Суду розглядати індивідуальні скарги.

Вкрай важливим питанням для африканських країн наразі є захист прав жінок. 11 липня 2003 року Асамблея глав держав і урядів Африканського союзу прийняла другий Протокол до Африканської хартії, запропонований Африканської комісією з прав людини і народів. Йдеться про Протокол до Африканської хартії прав людини і народів, що стосується прав жінок в Африці. Прийняття Протоколу про захист прав жінок в Африці підтверджує: незважаючи на те, що багато африканських держави ратифікували

Африканську хартію прав людини і народів, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року і інші міжнародні документи, гендерне питання є одним з найбільш злободенних в порядку денному Африканського союзу.

Згідно з положеннями цього Протоколу жінкам надаються широкі права, серед яких: усунення шкідливих звичаїв, що впливають на стан жінки; володіння рівними з чоловіками правами в подружньому житті; забезпечення участі у суспільному та державному житті; забезпечення захисту в разі виникнення збройних конфліктів; право на освіту і професійне навчання; економічні права і права в галузі соціального забезпечення; право на охорону здоров'я. У Протоколі також містяться положення, що стосуються права на вживання безпечних для здоров'я продуктів харчування; володіння гідним житлом; права на життя в здорових і безпечних умовах навколишнього середовища тощо. Контроль за виконанням положень Протоколу покладено на Африканську комісію з прав людини і народів з використанням існуючих механізмів розгляду доповідей держав, передбачених у Хартії⁶⁶.

Протокол містить вичерпний перелік прав, скаргу на порушення яких можна подати в Африканську комісію з прав людини і народів. Для того щоб така скарга могла бути розглянута Комісією, держава, в якій відбулося таке порушення, має ратифікувати Протокол. Більш того, якщо цього вимагає законодавство держави, повинен бути виданий нормативно-правовий акт, що імплементуватиме положення Протоколу в національну правову систему. Після того, як необхідна процедура дотримана, Протокол стає частиною внутрішнього законодавства. У разі якщо внутрішні засоби не гарантують захисту прав жінці, можна клопотати про розгляд Комісією даної справи.

Особливістю Протоколу про захист прав жінок в Африці є те, що це перший документ в системі Африканського союзу, звертає особливу увагу на репродуктивні права жінок, право жінки на штучне переривання вагітності, якщо вона є наслідком зґвалтування

⁶⁶ Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa, adopted by the Assembly of the African Union. – Mozambique, July 2003.

або інцесту, або в тих випадках, коли термін вагітності не загрожує життю жінки. Також вперше Протокол підтверджує заборону жіночого обрізання.

У 1998 р з метою сприяння зміцненню прав жінок Африканська комісія з прав людини і народів засновує мандат Спеціального доповідача з прав жінок в Африці, який включає в себе наступні повноваження:

- сприяти просуванню і захисту прав жінок в Африці в рамках Комісії;
- сприяти урядам африканських держав у розвитку та імплементації політики просування і захисту прав жінок в Африці. Особливо це стосується гармонізації національного законодавства відповідно до Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів, що стосується прав жінок в Африці;
- проведення місій з просування прав жінок, а також місій з розслідування фактів порушень прав жінок в державах-членах Африканського союзу з метою поширення інструментів захисту та розслідування ситуацій, пов'язаних з порушенням прав жінок;
- відстеження результатів імплементації положень Африканської хартії прав людини і народів та Додаткового протоколу, що стосується прав жінок в Африці;
- підготовка проектів резолюцій щодо становища жінок в африканських країнах для їх подальшого затвердження Комісією;
- проведення порівняльного дослідження з питання прав жінок в африканських країнах;
- визначення правил підготовки державних доповідей для адекватного відображення інформації з прав жінок в періодичних доповідях держав-учасників;
- співпраця на різних рівнях з діями в області захисту прав жінок.
- Чимала увага приділяється в Африці і захисту екологічних прав людини.

Серед всіх міжнародних договорів в області прав людини лише в Африканській хартії проголошуються колективні екологічні права: право народів на загальний задовільний рівень навколишнього середовища, котрий сприяє їх розвитку. Хоча мова йде про колективні, а не індивідуальні правах та акцент все ж ставиться

більше на промисловому розвитку, ніж на сприятливому рівні навколишнього середовища, все ж таки неможливо не відмітити позитивні тенденції у сфері захисту екологічних прав людини в країнах АС. Індивідуальні екологічні права Африканська хартія захищає опосередковано через право людини на здоров'я.

Існує й певна практика АКПЛН у сфері захисту екологічних прав. Так, у справі *Ogoniland* Африканська комісія з прав людини і народів прийшла до висновку, що забруднене і спотворене навколишнє природне середовище не може розглядатися як відповідна задовільного життєвому рівню і розвитку, цей провал концепції екологічної рівноваги шкідливий як фізичній, так і моральному здоров'ю⁶⁷. Також в цій справі Комісія постановила, що ст. 24 Хартії покладає на держави обов'язок вживати розумних заходів для запобігання забрудненню та екологічної деградації, з метою сприяння збереженню і забезпечення екологічно стійкого розвитку і використання природних ресурсів.

Важливе значення для дотримання екологічних прав має Африканська конвенція по збереженню природи та природних ресурсів 1968 року (набула чинності 16 червня 1969 г.). При цьому варто відзначити, що 11 липня 2003 року була прийнята переглянута версія Африканської конвенції по збереженню природи та природних ресурсів. Важливе значення для підтримки екологічної безпеки Африки має і Бамакська конвенція про заборону ввезення в Африку і контроль за транскордонним перевезенням та утилізацією в Африці небезпечних відходів 1991 року (набула чинності 22 квітня 1998 року).

Велику роль у формуванні політики ОАЄ в області прав людини зіграло закінчення епохи «холодної війни» та ідеологічного протистояння на глобальному рівні. Нові підходи в цій сфері знайшли закріплення в Декларації про політичний і соціально-економічний стан в Африці, прийнятої в 1990 р Асамблеєю глав

⁶⁷ Ebeku K.S.A. The Right to a Satisfactory Environment and the African Commission // African human rights law journal. – 2003. – Vol. 3. – №.1 – P. 163; Nwobike J.C. The African Commission on Human and Peoples' Rights and the Demystification of Second and Third Generation Rights under the African Charter // African journal of legal studies. – 2005.– Vol. 1. – P. 139

держав і урядів ОАЄ. У Декларації знайшли своє відображення ряд важливих питань, які наклали значний відбиток на всю роботу головних органів ОАЄ в наступні роки. Вони висловлювали більш цілісний і глобальний підхід до проблем, пов'язаних з правами людини. Так, в Декларації зазначено наступне: «... Політична обстановка, що гарантує дотримання прав людини і забезпечує верховенство закону, повинна забезпечити бездоганну чесність і високу відповідальність кадрів, особливо тих, які перебувають на державній службі. Крім цього завдяки тому, що будуть задіяні процеси, які спираються на ініціативу народних мас, буде забезпечено залучення всіх громадян, включаючи, зокрема, жінок і молодь, в справу соціально-економічного розвитку суспільства. У зв'язку з цим ми ще раз підтверджуємо свою відданість справі подальшої демократизації суспільного ладу наших країн, а також зміцненню демократичних інститутів. Ми підтверджуємо право наших держав при повному дотриманні суверенітету самим визначати, яка форма демократії їм найбільш підходить, беручи до уваги суспільні і культурні цінності, з урахуванням реалій кожної окремо взятої країни, а також необхідності забезпечити соціально-економічний розвиток наших держав і задовольнити головні нагальні потреби наших народів. Таким чином ми підтверджуємо, що демократія і розвиток повинні супроводжувати і взаємодоповнювати один одного⁶⁸.

У 1990 р була прийнята Африканська хартія прав і основ добробуту дитини (Аддіс-Абеба, 11 липня 1990 р.). Вона вступила в силу 29 листопада 1999 р. Відповідно до Хартії був заснований Африканський комітет експертів з прав і основам добробуту дитини, який отримує доповіді від держав-членів, а також повідомлення від приватних осіб, груп осіб і неурядових організацій, визнаних АС, від тієї чи іншої держави-члена або ООН. Важлива особливість Хартії полягає в тому, що на відміну від Конвенції ООН про права дитини в Африканській хартії дитина визначається як особа, яка не

⁶⁸ Declaration on the political and socio-economic situation in Africa and the fundamental changes taking place in the world, 11 July 1990, 26th session of AHSG.

досягла 18-річного віку, без будь-яких виключень. Крім того, в Африканській хартії визначені також і обов'язки дитини.

Важливим правозахисним документом у справі підтримання захисту прав дітей є також Африканська хартія молоді, прийнята у Банжулі 2 липня 2006 року, яка набула чинності 8 серпня 2009 р. Відповідно до положень Хартії держави, що приєдналися до неї:

- вживають відповідних заходів для того, щоб забезпечити захист молоді проти всіх форм дискримінації, зокрема на основі станової приналежності, дій, висловлених думок або переконань;

- визнають права молодих людей з етнічних, релігійних та лінгвістичних маргінальних груп або молоді вихідців з корінних народів зберігати свою власну культуру, вільно сповідувати свою власну релігію і використовувати свою власну мову в спілкуванні з іншими членами своєї відповідної групи;

- закликають молодіжні організації до того, щоб вони взяли на себе провідну роль в молодіжних програмах і забезпечили реалізацію права на розвиток;

- вимагають від засобів масової інформації поширювати інформацію, яка представляє для молоді користь в економічному, політичному, соціальному і культурному плані;

- сприяють розвитку молодіжних засобів масової інформації для поширення інформації серед молодих людей;

- сприяють міжнародному співробітництву при складанні, обміні та розповсюдженні інформації з національних і міжнародних джерел, які мають для молоді економічну, соціальну і культурну цінність;

- надають молодим людям доступ до інформації, освіти та навчання для того, щоб вони ознайомилися зі своїми правами та обов'язками, навчалися демократичним процесам, суспільствознавству, шляхах знаходження рішень, управління та керівництва, розвиваючи таким чином технічні можливості і впевненість в собі з метою подальшої участі в цих процесах;

- гарантують представництво молоді в парламенті і в інших вирішальних органах відповідно до чинного законодавства; полегшують створення або розширення платформ для участі молоді у прийнятті рішень на громадському, національному, регіональному і континентальному рівнях управління;

– забезпечують рівноправний доступ молодих чоловіків і молодих жінок для їх участі в ухваленні рішень при виконанні цивільних обов'язків;

– віддають перевагу політичним заходам і програмам, а також молодіжному представництву і програмам «від ровесника до ровесника» (орієнтованих на підлітків, відірваних від суспільства, наприклад, тих, хто кинув школу), а також програмам для безробітної молоді, щоб надати їм шанс і мотивацію по реінтеграції в суспільство;

– пропонують доступ до інформації, щоб молоді люди могли ознайомитися зі своїми правами і можливостями для участі в процесах прийняття рішень і в житті громадянського суспільства;

– вживають заходів щодо професіоналізації роботи з молоддю і вводять змістовні освітні програми в закладах вищої освіти та в аналогічних навчальних закладах;

– пропонують технічну і фінансову підтримку для створення організаційних ресурсів молодіжним організаціям;

– впроваджують політичні заходи і програми для добровільного молодіжного праці на місцевому, національному, регіональному і міжнародному рівнях як важливої форми молодіжної участі та засоби до взаємного навчання серед ровесників;

– пропонують доступ до інформації та послуг, які дають молоді можливість ознайомитися з її правами і обов'язками;

– включають представників молоді до складу делегацій на чергові засідання та інші відповідні конференції, щоб розвивати комунікаційні канали та посилити обговорення молодіжних тем;

– визнають необхідність усувати дискримінацію дівчат і молодих жінок, відповідно до обов'язків щодо захисту і сприяння правам жінок, закладеним в різних міжнародних, регіональних і національних конвенціях і документах з прав людини;

– визнають право молоді з розумовими та фізичними вадами на особливий догляд і забезпечують, щоб ці підлітки мали рівноправний і ефективний доступ до освіти, навчання, охорони здоров'я, зайнятості, спорту, фізичної культури, а також до культурних та дозвіллевих занять;

– працюють по усуненню всіх перешкод, які можуть негативно впливати на повну інтеграцію в суспільство молоді з

розумовими чи фізичними вадами, а також з надання відповідної інфраструктури та послуг для полегшення її безперешкодної мобільності;

– визнають право молодих людей на рівень життя, який сприяє їх цілісному розвитку;

– зміцнюють навички молодих людей і молодіжних організацій в утвердженні миру, запобігання конфліктів і в їх врегулюванні через сприяння міжкультурному навчанню, громадянської освіти, толерантності, утворення в сфері прав людини і демократії, через сприяння взаємній повазі культурного, етнічного та релігійного різноманіття, розуміння значення діалогу і співпраці, відповідальності, солідарності і міжнародного співробітництва;

– визнають власний інтерес молодих громадян – спадкоємців навколишнього середовища в захисті природного навколишнього середовища;

– уживають заходів для сприяння і захисту визнаних суспільством норм моралі і традиційних цінностей;

– визнають право молодих людей жити у всіх частинах світу⁶⁹.

Відповідно до Хартії, сім'я, як основний суспільний інститут, з метою її створення та розвитку користується повним захистом і підтримкою з боку держав, які підписали Хартію. При цьому необхідно звертати увагу на те, що в різних суспільствах і культурах структура і форма сім'ї відрізняються одна від одної; держави, які підписали Хартію, гарантують молодим чоловікам і молодим жінкам рівні права на власність.

Згідно з положеннями Хартії, кожна молода людина має право:

– користуватися визнаними і гарантованими в Хартії правами і свободами, незалежно від раси, етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного і соціального походження, добробуту, народження або соціального статусу;

⁶⁹ African Youth Charter. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>

- покинути будь-яку, в тому числі власну, країну і повернутися в цю країну;
- на створення об'єднань і на свободу зібрань відповідно до чинного законодавства;
- на свободу думки, совісті і віросповідання;
- на соціальний, економічний, політичний і культурний розвиток при відповідному дотриманні його волі і повазі особистості, при цьому вона має право користування загальнолюдським спадщиною;
- якісну освіту;
- працю;
- охорону фізичного і духовного здоров'я;
- спокій і дозвілля, і на участь в іграх і заходах у вільний час.

Все це є складовою частиною здорового способу життя, а також має бути забезпечено безперешкодну участь у спортивних змаганнях і заняттях спортом, театральному житті, мистецтві, музиці і в інших формах культури.

Кожна молода людина має обов'язки щодо її сім'ї і суспільства, держави і міжнародного співтовариства. Боргом молоді є:

- охорона її власного розвитку;
- захист сімейного життя і згуртованості, а також робота для цього;
- глибока повага батьків і людей старшого віку і, на основі поваги позитивних африканських цінностей, надання їм в будь-який час допомоги;
- повне виконання громадянського обов'язку, включаючи право участі у виборах, участі в прийнятті рішень і формуванні органів влади;
- активна участь в навчанні серед ровесників зі сприяння розвитку молоді в таких сферах, як навчання грамоті, використання інформаційної і комунікаційної техніки, попередження ВІЛ/СНІДу, попередження насильства і створення миру;
- внесення вкладу в підтримку економічного розвитку держав, що підписали хартію, і Африки в цілому – з тим, що молодь поставить свої фізичні та інтелектуальні здібності їм на службу;
- дотримання трудових відносин з урахуванням етики, запобігання і розкриття фактів корупції;

- робота на благо суспільства без зловживань, насильства, примусу, злочинності, приниження, експлуатації та залякування;
- сприяння толерантності, розумінню, діалогу, консультації та повазі до інших, незалежно від їх віку, раси, етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, здібностей, релігійної, станової чи політичної приналежності;
- захист демократії, принципів правової держави, прав людини і її основних свобод;
- сприяння культурі добровільності та захисту прав людини, а також участі в діяльності громадянського суспільства;
- сприяння патріотизму для єдності і згуртованості Африки;
- підтримка, збереження і повага до африканських традицій і африканської культурної спадщини, а також передача цієї спадщини майбутнім поколінням;
- збереження культурної спадщини в мовах і формах, через які можна встановити зв'язок з молоддю;
- захист навколишнього середовища і охорона природи.

В даний час Африканський союз є основною регіональною міжурядовою організацією, що займається питаннями соціально-економічної інтеграції на континенті. Головну увагу АС приділяє питанням миру, безпеки і стабільності як необхідним умовам реалізації програми Союзу в області розвитку і інтеграції. Цілі, які ставить Африканський союз, включаючи права людини, виглядають наступним чином:

- сприяти подальшому зміцненню єдності і солідарності між державами і народами Африки;
- забезпечувати захист суверенітету, територіальної цілісності і незалежності держав-членів;
- сприяти прискоренню темпів політичної та соціально-економічної інтеграції на континенті;
- сприяти зміцненню та захисту загальноафриканські позицій з питань, що становлять інтерес для континенту і народів Африки;
- сприяти розвитку міжнародного співробітництва, виходячи з принципів, закріплених в Статуті ООН і Загальної декларації прав людини;
- сприяти процесам зміцнення миру, безпеки і стабільності на континенті;

– активно впроваджувати демократичні принципи і розвивати демократичні інститути, сприяти розвитку процесів народного участі в управлінні і впроваджувати методи відповідального керівництва органів державної влади;

– сприяти розвитку та захисту прав людини і прав народів відповідно до положень Африканської хартії прав людини і народів та іншими найважливішими міжнародними актами в галузі прав людини;

– створити необхідні умови для того, щоб африканський континент зміг грати відповідну роль в світовій економіці і мав необхідну вагу в міжнародному торгово-економічному переговорному процесі;

– сприяти процесам впровадження моделі сталого розвитку в соціально-економічній та культурній сферах, а також сприяти інтеграції економік держав Африки;

– сприяти зміцненню співпраці у всіх сферах людської діяльності з метою підвищення рівня життя народів Африки;

– здійснювати координацію і підтримувати узгоджені дії в області співпраці між нинішніми і майбутніми регіональними економічними інтеграційними об'єднаннями з метою поступового досягнення цілей Союзу;

– сприяти подальшому соціально-економічному розвитку континенту шляхом розширення дослідницької діяльності в усіх сферах і особливо в науці і технологіях;

– підтримувати співробітництво з міжнародними партнерами в області боротьби за викорінення виліковних шляхом вакцинації хвороб і зміцнення системи охорони здоров'я в Африці.

В системі АС такі органи відповідають за питання, пов'язані з правами людини:

– Асамблея глав держав і урядів Африканського союзу або їх повноважні представники;

– Виконавча рада, до складу якого входять міністри або повноважні представники, призначені рішенням урядів країн-членів Союзу. Виконавча рада підзвітна Асамблеї;

– Комісія, до складу якої входять голова, віце-голова, вісім комісарів і члени апарату. Кожен комісар відповідає за певну

ділянку роботи. Наприклад, Комісар з політичних питань відповідає за ділянку роботи, пов'язану з правами людини, питаннями демократії, відповідального державного управління, виборчою системою, організаціями громадянського суспільства, гуманітарними проблемами, проблемами біженців та переміщених осіб. Дана Комісія бере безпосередню участь в повсякденній роботі Африканського союзу.

В Установчому акті АС передбачено створення Суду. Для вирішення всіх суперечок, пов'язаних з трактуванням права Африканського союзу, був створений Суд АС (Court of Justice of the African Union) на підставі прийнятого в 2003 р Протоколу до Установчих акту АС1, який в лютому 2009 р вступив в силу.

В майбутньому планується створити єдиний Суд АС і прав людини (Court of Justice and Human Rights), де будуть діяти дві секції: по загальним правових питань та з прав людини. Дана реформа по злиттю двох судів передбачена Протоколом 2008 р., який одночасно замінює Протокол 1998 р., до Африканської хартії з прав людини і народів 1981 року про заснування Африканського суду з прав людини і народів та Протокол 2003 р. до Установчих акту АС про заснування Суду АС.

Серед інших органів Африканського союзу необхідно згадати про Африканський парламент. Згідно ст. 17 Установчого акту АС на Африканський парламент покладено завдання із забезпечення масової і активної участі народів африканських держав в соціально-економічному розвитку і економічній інтеграції континенту. Хоча Африканський парламент прямо і не здійснює захист прав людини, однак акти, що приймаються їм використовуються для здійснення такого захисту.

На першій сесії глав держав і урядів АС в Дурбані (ПАР) 9 червня 2002 року був прийнятий Протокол про заснування Ради по питанням миру та безпеки (далі – РМБ) АС, який вступив в дію 26 грудня 2003 г.

У ст. 1 Першого протоколу зазначено, що РМБ – орган, що забезпечує колективну безпеку і приймає завчасно необхідних заходів, спрямованих на своєчасне і ефективно вирішення конфліктів і кризових ситуацій, що виникають в Африці.

Серед завдань, РМБ в сфері питань миру і безпеки слід відзначити:

- розробку загальноафриканської політики в області спільної оборони, а також сприяння розвитку демократичних форм правління, прогресивних форм управління;
- забезпечення верховенства закону, захист прав людини і основних свобод, поваги безцінності і недоторканності людського життя;
- дотримання норм міжнародного гуманітарного права як складової частини діяльності, спрямованої на запобігання конфліктів⁷⁰.

Держави-члени РМБ повинні бути віддані принципам демократичного правління, верховенства закону і прав людини. Згідно з положеннями ст. 7 Протоколу Рада наділена такими функціями:

- вона уповноважена давати дозвіл на проведення миротворчих операцій;
- може рекомендувати Асамблеї, щоб Африканський союз у випадках, коли складаються певні загрозливі справі миру ситуації і відбуваються злочини, в тому числі злочини проти людства, активно втручався в аналогічні ситуації для їх вирішення;
- вона може вводити режим санкцій в разі неконституційної зміни уряду в тій чи іншій країні-члені АС.

Рада також здійснює контроль в рамках своїх функцій щодо запобігання конфліктів за успішним просуванням країн АС на шляху впровадження демократичних засад і методів правління, забезпечення верховенства закону, захисту прав людини і основних свобод, забезпечення принципу поваги найвищої цінності і недоторканності людського життя, а також дотримання норм міжнародного гуманітарного права державами-членами АС.

У ст. 19 Протоколу особливо підкреслюється, що Рада буде підтримувати «тісну співпрацю» з Африканською комісією з прав людини і народів «з усіх питань, пов'язаних з її статутними цілями і завданнями, а також і те, що згадана Комісія зобов'язана інформувати Раду щодо цих питань.

⁷⁰ Protocol relating to the establishment of the Peace and Security Council of the African Union, 9 July 2002.

Протокол про РМБ не тільки прямо відсилає до прав людини, а й наділяє РМБ специфічними повноваженнями щодо захисту прав людини. Незважаючи на це, слід підкреслити, що питанням прав людини в контексті діяльності РМБ і в загальному з точки зору ініціатив АС в області заохочення, підтримки та відновлення миру і безпеки в Африці на даному етапі приділяється порівняно мало уваги.

ТЕМА 5. СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНАХ

1. *Захист прав людини у Лізі арабських держав.*
2. *Захист прав людини в Організації ісламського співробітництва.*

§ 1. Захист прав людини у Лізі арабських держав

ЛАД, яка об'єднує нині 22 держави, була створена раніше ООН (в серпні 1945 року). Однак на відміну, наприклад, від Європи і Америки, субрегіон, на який поширюється компетенція ЛАД, довгий час залишався без власного механізму захисту прав людини.

Ще в 1982 р професор Бутрос Б. Галі (з 1992 по 1996 був Генеральним секретарем ООН), намагаючись дати відповідь на питання про причини відсутності міжарабського регіонального механізму захисту прав людини, зазначав, що «проблема демократії і захисту прав людини в арабських країнах не є настільки важливою в порівнянні з проблемами розвитку, оновлення і зміцнення національного суверенітету і безпеки»⁷¹.

Існує два основних підходи щодо участі арабських держав до міжнародних договорів у сфері захисту прав людини. Перший підхід звертає увагу на той факт, що ісламський підхід до прав людини перешкоджає участі арабських держав в міжнародних угодах з прав людини. Такої позиції відкрито дотримується ряд арабських країн, розташованих в зоні Перської затоки. Однак на противагу цьому існує інший підхід: сім з дев'яти арабських країн африканського континенту, за винятком Сомалі та Марокко, є учасницями як Африканської хартії прав людини і народів (1981 р), так і двох Міжнародних пактів про права людини (1966), що свідчить про те,

⁷¹ Boutros Ghali. The League of Arab States // Vasak K. Dimensions of human rights. – Westport: Greenwood Press, 1982. – Vol. 1. – P. 575.

що вищезгадана позиція ряду країн Перської затоки є непереборною перешкодою укладення міжарабського угоди з прав людини.

Торкаючись питання захисту прав людини в цьому регіоні, не слід недооцінювати двох основних протидіючих на регіональному рівні підходів, які окремо намагаються перетворити органи ЛАД в бездіяльний механізм, нездатний здійснювати будь-які кроки на шляху до досягнення міжарабського співпраці в області прав людини. Справа в тому, що для політичних систем арабських країн Близького Сходу з моменту набуття ними незалежності характерна наявність двох протилежних політико-ідеологічних напрямків – націоналістичного і релігійного. Обидва напрямки ставлять перед собою завдання створити єдине унітарне об'єднання (наприклад халіфат) на базі всіх нині існуючих арабоісламських держав-членів ЛАД. Але якщо знаходяться при владі в ряді арабських держав представники релігійного спрямування (наприклад, руху ваххабітів) наполягають на створенні об'єднаної ісламської держави, заснованої на принципах ісламу і нормах шаріату, то націоналістичні партії та рухи, що знаходяться при владі в ряді інших арабських країн, прагнуть до створення об'єднаної арабської держави, побудованої за національним принципом.

В цілому слід підкреслити, що ініціаторами вироблення міжарабського механізму захисту прав людини є арабські неурядові організації на чолі з Союзом арабських адвокатів, з ініціативи якого була скликана Багдадська конференція з прав людини в арабському світі, в ході якої був прийнятий ряд рекомендацій всім державам-членам ЛАД, в тому числі почати процес вироблення проекту між-арабського міжурядової угоди з прав людини. Рада ЛАД позитивно відреагувала на ці рекомендації і прийняла рішення про створення Комітету експертів в рамках ЛАД для підготовки такого проекту. Після довгого обговорення проекту, підготовленого цим Комітетом експертів під назвою «Арабська хартія прав людини», він був прийнятий Радою ЛАД на 102-й черговій сесії 15 вересня 1994 р.

В ході розробки та прийняття Арабської хартії прав людини в рамках ЛАД мали місце дві обставини, на які слід звернути особливу увагу: пасивність органів ЛАД (ініціативи щодо здійснення міжарабської співпраці і створення регіонального механізму захисту прав людини виходили від представників громадськості, а також від

органів ООН, а не від органів ЛАД); існування серед членів ЛАД ряду держав, позиція яких стала перешкодою на шляху до укладення міжарабської угоди з прав людини. Така позиція, характерна для арабських країн Перської затоки, виражалася в трьох формах. Перша була характерною для Саудівської Аравії, яка вважає за краще дотримуватися положень, в рамках прийнятої раніше Організацією Ісламська конференція Каїрської декларації прав людини в ісламі 1990 р. Друга форма – це внесення низки застережень, несумісних з цілями прийняття Арабської хартії прав людини, які в сукупності означають відмову від самої Хартії (така позиція характерна для ОАЕ). Третя форма виражалася у проханні відкласти обговорення проекту Хартії під приводом паралельного обговорення аналогічного проекту в рамках інших міжарабських форумів (таку позицію займали Кувейт і Бахрейн).

Арабська хартія прав людини, прийнята Радою ЛАД в 1994 р., згодом в силу не вступила⁷². Незважаючи на це доцільно розглянути її зміст і виявити основні причини не набрання нею чинності.

Арабська хартія прав людини 1994 складається з преамбули та 43 статей, поділених на п'ять розділів, що містять комплекс економічних, політичних, громадянських, соціальних і культурних прав людини, а також комплекс колективних прав.

У преамбулі Хартії головна опора зроблена на принципи, закладені в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини 1948 р. та двох Міжнародних пактах про права людини 1966 р., а також в Каїрській декларації прав людини в ісламі 1990 р. Аналізуючи положення Арабської хартії прав людини 1994 року з точки зору їх відповідності загальноновизнаним принципам і нормам в даній області, слід зазначити, що вона багато в чому перевершує прийнятту раніше в рамках Організації Ісламська конференція за участю всіх арабських держав Каїрську декларацію прав людини в ісламі 1990 р.

Разом з тим, аналізуючи положення Арабської хартії прав людини 1994 року був відзначений ряд серйозних недоліків⁷³.

⁷² Арабская хартия прав человека / Пер. с англ. Л.Н. Шестакова // Вестник МГУ. Сер. 11. Право. – 1997. – № 5. – С. 68–74.

⁷³ Абашидзе А. Х., Абдалла И. А. Арабская хартия прав человека // Правоведение. – 2000. – № 1. – С. 196–200.

Закріплене в першому розділі Хартії право народів на самовизначення і контроль над природними багатствами і ресурсами не відповідає повністю положенням, закріпленим в п. 2 ст. 1 обох Міжнародних пактів про права людини 1966 р, в яких проголошується право народів «вільно розпоряджатися» своїми природними багатствами і ресурсами. Відповідне положення Хартії було закріплено в такій формі саме на прохання ряду країн Перської затоки, зокрема, Кувейту та Бахрейну, представники яких заперечували проти включення в неї права народів вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами. Встановлене в ст. 2 Хартії зобов'язання держав-учасниць щодо забезпечення всіх, хто знаходиться на їх території, осіб всіма визнаними в Хартії правами і свободами було практично скасовано наступними статтями, в яких надання певних прав і свобод або гарантій їх дотримання пов'язано з громадянством, причому в Хартії не уточняється, про яке громадянство йдеться – про загальноарабське або про громадянство конкретної арабської держави. Ряд положень Хартії захищає статус арабського громадянина по відношенню до неарабського. Це стосується, зокрема, права на працю, права на приватну власність тощо, що є дискримінаційним з точки зору сучасного міжнародного права.

Згідно ст. 4 Хартії, в умовах надзвичайної ситуації, при якій життя нації перебуває під загрозою, держава-учасник Хартії має право вживати заходів та відступати від своїх зобов'язань. Однак, на відміну від ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р, в Хартії не встановлюються будь-які тимчасові або просторові рамки, що обмежують свободу відступу держав від своїх зобов'язань. Крім того, право на життя, як основне і невід'ємне право індивіда, не згадано серед тих прав, від яких держава не має права відступати ні за яких умов.

На відміну від п. 3 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. у Хартії не згадується про те, що держава, яка оголосила надзвичайний стан, повинна негайно інформувати держави-члени про положення, від яких вона відступила, так само як і про причини, що спонукали до такого рішення.

У Арабській хартії прав людини 1994 р спостерігається вплив ісламського чинника. Це проявляється в тому, що в ній не

згадується про свободу віросповідання, тобто про право переходу в іншу віру, що не допускається в ісламі. Також не згадується про заборону наявної в арабських країнах полігамії, яка на думку більшості західних фахівців у сфері забезпечення прав людини є однією з форм дискримінації по відношенню до жінок. У ній заборонені фізичні і психичні тортури, а також жорстоке і нелюдське поводження, однак в ній не міститься заборони на жорстоке і нелюдське покарання. Ці проблеми є відображенням впливу чинного в деяких арабських країнах ісламського шаріату.

У Хартії відсутні також ряд важливих цивільних і політичних прав і свобод. У ній немає згадки про право на участь в управлінні загальнодержавними справами, яке, як правило, здійснюється безпосередньо або за допомогою представницьких органів влади, сформованих шляхом прямого загальнонародного таємного голосування на рівноправній основі. В Хартії також відсутні права на створення політичних партій і організацій.

Закріплені в законодавствах ряду арабських держав правові норми, що допускають посягання на безпеку і недоторканість особи, вчинили негативний вплив на створення Арабської хартії, в якій не згадується про особисту недоторканність. У ній мова йде тільки про безпеку особистості, яка за обсягом неадекватна недоторканості особи, а є лише її складовою частиною.

В Хартії також відсутній ряд судових і процесуальних гарантій захисту прав особистості. У ній немає згадки про рівність всіх перед законом, не встановлюється заборона на винесення смертного вироку щодо неповнолітніх.

У Хартії проголошується право на правосуб'єктність, проте не встановлюється заборона на рабство і работоргівлю. Ця прогалина має особливе значення у зв'язку з тим, що рабство і работоргівля заборонені нормами чинного в арабських країнах ісламського шаріату.

Одним з найбільш серйозних недоліків Арабської хартії прав людини 1994 року є те, що в ній не встановлюються будь-які зобов'язання держав-учасників щодо прийняття відповідних законодавчих або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення визнаних в Хартії прав і свобод.

У січні 2001 р Арабська комісія з прав людини рекомендувала державам-членам ЛАД переглянути Арабську хартію прав людини 1994 р. У березні 2003 року Рада ЛАД в свою чергу доручила Арабській комісії з прав людини переглянути положення Арабської хартії прав людини 1994 р. Даною комісією була підготовлена нова версія Арабської хартії прав людини, яка була прийнята на саміті ЛАД в травні 2004 р і набула чинності 15 березня 2008 р через два місяці після отримання семи необхідних ратифікаційних грамот (Алжир, Бахрейн, Йорданія, Палестина, Сирія, Лівія, ОАЕ).

Арабська хартія прав людини 2004 року є міжурядовою угодою, що спирається на іслам⁷⁴. На думку фахівців, на відміну від інших актів в Арабській хартії прав людини 2004 р знайшли відображення набагато більше постулатів, запозичених з шаріату. За задумом її розробників, Арабська хартія прав людини 2004 р не повинна суперечити Каїрській декларації прав людини в ісламі 1990 року, де в ст. 24 і 25 встановлено пріоритет норм шаріату над правами і свободами людини, закріплених в даній Декларації.

Безсумнівно, Арабська хартія прав людини 2004 року є міжнародною угодою, що має надзвичайну важливість, якою не можна нехтувати при обговоренні проблем захисту прав людини на регіональному рівні.

Немає сумнівів в тому, що версія Арабської хартії прав людини 2004 року є більш досконалою, ніж її версія 1994 року, оскільки остання досить часто критикується за те, що вона прирівнює сionізм до расизму, за підхід до прав жінок та іноземців, а також за допущення смертної кари в відношенні неповнолітніх.

Арабська хартія прав людини 2004 року складається з 53 статей (на 10 статей більше, ніж колишня версія Хартії 1994 г.), що охоплюють особисті права людини, зобов'язання держав-учасниць, механізм контролю і систему доповідей держав, прикінцеві положення, що стосуються ратифікації та набуття чинності цією Хартією.

⁷⁴ Arab Charter on Human Rights 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/02/2-01/arab-human-rights-revised.xml>

У ст. 1 Хартії розкриваються основні цілі і завдання Хартії: вона спрямована на те, щоб поставити права людини в центрі уваги арабських держав; закріпити принцип, згідно з яким права людини є універсальними, неподільними, взаємозалежними і взаємопов'язаними. Хартія встановлює захист права всіх народів на самовизначення і на контроль над своїми природними багатствами і ресурсами. У ній закріплені права людини на життя, свободу та особисту недоторканність, рівність всіх перед судом. Ні в якому разі не допускається винесення смертного вироку за політичний злочин. Кожен, хто перебуває на території будь-якої країни-учасниці, може вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в будь-якій частині країни, однак з урахуванням обмежень, передбачених національним законом. У ст. 43 Хартії йдеться про те, що ніщо в ній не може бути витлумачено як таке, що звужує права і свободи, що захищаються національним законодавством держав-учасниць і ті права, які були ратифіковані державами, включаючи права жінок, права дитини та права осіб, що належать до меншин.

У Хартії є положення, що також викликають критику, як і положення версії Хартії 1994 року.

Зокрема, ст. 8 Хартії забороняє насильство і тортури, приниження, образу або нелюдське поводження, але при цьому не передбачає за це покарання. Деякі економічні і соціальні права, наприклад, право на працю (ст. 34), право на безкоштовне основне медичне обслуговування (ст. 39 (1)), право на безкоштовну початкову та середню освіту (ст. 41 (2)) гарантовані тільки для громадян, а не для всіх осіб, які перебувають під юрисдикцією держави. Деякі права, що містяться в Хартії, залежать від тлумачень ісламського шаріату. Наприклад, ст. 3 (3) Хартії зазначає, що чоловіки і жінки рівні в тому, що стосується гідності людини, прав і зобов'язань в рамках позитивної дискримінації, встановленої відносно жінок ісламським шаріатом, божественними законами, чинними законами та правовими механізмами. Стаття 7 Хартії допускає застосування смертної кари в відношенні дітей, які не досягли вісімнадцяти років, якщо це передбачено в національному законодавстві. Безсумнівно, це є порушенням ст. 37 (а) Конвенції про права дитини 1989 року і ст. 6 (5) Міжнародного пакту про

громадянські і політичні права 1966 року⁷⁵. Стаття 30 Хартії також передбачає обмеження на свободу думки, совісті і релігії, якщо це передбачено національним законом. Однак, разом з тим, вона не обмежує можливість користуватися цими свободами.

Одразу після вступу в силу Арабської хартії прав людини 2004 року (у травні 2008 року) почався процес формування Арабського комітету з прав людини. Свою першу сесію даний Комітет провів у квітні 2009 року.

Стаття 45 (1) Хартії передбачає створення Комітету з прав людини з семи незалежних експертів, які повинні відповідати певним критеріям, вони обираються таємним голосуванням з кандидатів, запропонованих кожною державою-учасником. Члени Комітету повинні мати громадянство держави-учасника. Вони обираються на термін чотири роки з правом переобрання ще на один термін. Члени Комітету повинні бути досвідченими і компетентними, повністю незалежними і неупередженими. Міжнародна амністія (Amnesty International) закликала до використання додаткового критерію при обранні членів Комітету – мати юридичний досвід, знання предмета, що відноситься до Хартії, і знання різних правових систем регіону. Згідно ст. 45 (7) Хартії, Комітет має право розробити власні правила і методи роботи. У квітні 2009 р на першій сесії Комітету були прийняті попередні правила процедури, які встановили, що Комітет повинен проводити 4 сесії на рік, при цьому не встановивши тривалість роботи кожної сесії. Після закінчення кожної сесії Комітет приймає заключний документ. Кворум Комітету становить п'ять з семи членів. Комітет обслуговує власний секретаріат.

Комітет відповідно до ст. 48 (1) Хартії розглядає періодичні доповіді держав-учасниць Хартії з приводу заходів, які вони прийняли, щоб захистити права і свободи, закріплені в Хартії. Комітет розглядає доповіді в присутності делегацій держав і робить необхідні рекомендації. Стаття 48 (2) Хартії зобов'язує держави-учасників представляти первинну інформацію через рік після того, як Хартія набирає чинності для даної держави, а потім представляти

⁷⁵ Основные международные договоры по правам человека. ООН, Нью-Йорк и Женева, 2006. – С. 105–133

періодичні доповіді кожні три роки. Комітет з прав людини вже прийняв Правила з підготовки державами первинних доповідей. Відповідно до ст. 48 (5) і 48 (6) Хартії Комітет видає щорічну доповідь про свою діяльність. Публікація цих щорічних доповідей Комітету не є обов'язковою.

Члени Арабського комітету з прав людини зустрічалися в Женеві з членами різних договірних органів системи ООН з прав людини (Комітет з прав інвалідів, Комітет з прав людини). Теми прав жінок, дітей і інвалідів, запобігання катуванням були пріоритетними питаннями дискусії на цих зустрічах.

В літературі також можна зустріти посилання на Загальну ісламську декларацію прав людини, яка була прийнята у зв'язку з початком 15-го століття ісламської ери Ісламським радою для Європи 19 вересня 1981 р. Ісламський рада не є міжурядовою організацією, але визнана рухом «Ісламська солідарність». Слід досить обережно ставитися до її назви, бо вона, безумовно, не відображає точку зору ісламу як релігії або точку зору всіх мусульман⁷⁶. Ісламська декларація, як показує аналіз її положень, виходить з основних положень і принципів універсальних міжнародно-правових норм, але не ставить перед державами завдання надати певні гарантії і імплементувати її положення в національне законодавство.

У преамбулі даного документа чітко проглядається специфіка ісламської концепції прав людини виходячи з особливостей мусульманського права. Зокрема зазначено: «Вважаючи, що Аллах дав людству через свої одкровення в Корані і Сунні міцну юридичну і моральну основу, що дозволяє створювати і регулювати інститути і людські відносини, вважаючи, що права людини, визначені божественним законом, мають мету надати достоїнство і честь людству, а також знищити гніт і несправедливість, вважаючи, що в силу їх божественних джерел і освячення ці права не можуть бути ні

⁷⁶ Мезяев А.Б. Африканская и Азиатская системы обеспечения безопасности и защиты прав человека // Универсальные и региональные системы защиты прав человека и интересов государства / Под ред. Г.И. Курдюкова. – Казань, 2002. – С. 166.

обмежені, ні скасовані, ні порушені владою, асамблеями або іншими інститутами, також, як не можна від них відмовитися».

Згідно положенням Загальної ісламської декларації прав людини до основних прав людини в мусульманських державах відносяться: право на життя (ст. 1); право на свободу (ст. 2); право на рівність і недопущення дискримінації (ст. 3); право на справедливість (ст. 4); право на справедливий судовий процес (ст. 5); право на захист від перевищення влади (ст. 6); право на захист від катувань (ст. 7); право на захист честі і репутації (ст. 8); право на отримання притулку (ст. 9); права меншин (ст. 10); право на обов'язкову участь в управлінні справами суспільства (ст. 11); право на свободу совісті, думки і слова (ст. 12); право на свободу віросповідання (ст. 13); право на свободу зібрань (ст. 14); право на економічний порядок і похідні від нього (ст. 15); право на захист власності (ст. 16); право на статус і звання трудящих (ст. 17); право на соціальне забезпечення (ст. 18); право на створення сім'ї (ст. 19); права замужньої жінки (ст. 20); право на освіту (ст. 21); право на особисте життя (ст. 22); право на свободу переміщення і місця проживання (ст. 23)⁷⁷.

§ 2. Захист прав людини в Організації ісламського співробітництва

ОІС є другою організацією у ісламському світі, що здійснює захист прав людини. Це міжурядова організація, що об'єднує 57 держав світу (в тому числі шість членів СНД: Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан) за релігійною ознакою і є другою після ООН за чисельним складом.

Це, по суті, міжрегіональне об'єднання. ОІС до 28 червня 2011 р. іменувалася як ОІК, але рішенням учасників 38-ї сесії Ради міністрів закордонних справ ОІК, що проходив в Астані 28–30 червня 2011 р. перейменована в ОІС.

Організація була заснована в 1969 р. на Конференції глав мусульманських держав в м. Рабат з метою забезпечення ісламської

⁷⁷ Всеобщая исламская декларация прав человека 1981 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :<http://constitutions.ru/archives/500>

солідарності в соціальній, економічній і політичній сферах, боротьби проти колоніалізму, неокolonіалізму і расизму та підтримки Організації визволення Палестини. ОІС є найбільшою і найбільш впливовою офіційною урядовою ісламською міжнародною організацією.

До останнього часу в системі ОІС проблематики прав людини в ісламі був присвячений лише ряд аналітичних і резолютивних документів. Розглянемо динаміку цього процесу.

Статут ОІК був прийнятий в 1974 р., про права осіб в ньому говорилося лише в преамбулі. XIV Конференція міністрів закордонних справ держав-членів ОІК (Дакка, 6-11 грудня 1983 р.) резолюцією № 3/14-ORG «Прийняття проекту документа з прав людини в ісламі» прийняла Даккську декларацію з прав людини в ісламі. Цей документ носить теологічний характер, в якому держави-члени ОВК підтверджують свою віру в Аллаха і в місію пророка Мухаммеда. Стосовно безпосередньо прав людини в ісламі, Даккська декларація обмежується наступним твердженням: держави – члени ОІК вважають, що фундаментальні права і свободи відповідно до ісламу є невід’ємною частиною ісламської релігії (віри) і ніхто не має права скасувати їх повністю або частково або порушувати або ігнорувати їх. На завершення в Декларації йдеться, що всі люди є підданими Аллаха і найбільш улюбленими їм є ті, які служать Його підданам, і ніхто не має переваги над іншим, за винятком на основі набожності. Декларація носить рекомендаційний характер.

Аж до 1990 р. ОІК не приймала будь-якого документа з проблеми прав людини в ісламі, однак 26–28 грудня 1989 року в Тегерані відбулася нарада Комітету юридичних експертів, який підготував доповідь для XIX Конференції міністрів закордонних справ держав-членів ОІК (Каїр 31 липня – 5 серпня 1990 року). На основі цієї доповіді Конференція прийняла резолюцію № 49/19-Р, як додаток до якої затвердила Каїрську декларацію з прав людини в ісламі⁷⁸.

⁷⁸ Cairo Declaration on Human Rights in Islam, Aug. 5, 1990, U.N. GAOR, World Conf. on Hum. Rts., 4th Sess., Agenda Item 5 // UN Doc. A/CONF.157/PC/62/Add.18 (1993).

Згідно з резолюцією, «Каїрська декларація з прав людини в ісламі має служити керівництвом для держав-членів у сфері прав людини.

Каїрська декларація складається з преамбули та 25 статей. У преамбулі повторюються положення Даккської декларації і особливо підкреслюється, що дотримання прав людини в ісламі перетворюється в акт поклоніння, а порушення – в огидний гріх кожної людини окремо. У ст. 1 Каїрської декларації фактично відтворюється положення Даккської декларації про те, що всі люди складають одну сім'ю, члени якої об'єднані смиренням перед Аллахом і походженням від Адама. Далі Каїрська декларація містить статті, що стосуються як політичних, цивільних, так і соціально-економічних прав.

Дуже важливими є дві завершальні статті Каїрської декларації. Стаття 24 проголошує, що всі права і свободи, викладені в цій Декларації, регулюються ісламським шаріатом, а ст. 25 вказує, що ісламський шаріат є єдиним джерелом для тлумачення або пояснення будь-яких статей цієї Декларації. Таким чином, можна стверджувати, що проголошені в Каїрській декларації права і свободи за своїм змістом і можливістю тлумачення «прив'язані» до шаріату і похідним від нього законодавчим актам, що надає цьому документу традиційний характер і підкреслює його невідповідність юридичній практиці в цій галузі.

В даний час ОІС переживає період модернізації. Так, в червні 2005 р в ОІС було прийнято Конвенцію про права дітей в ісламі⁷⁹, а на черговому саміті ОІС у Дакарі (Сенегал) в березні 2008 року був прийнятий новий Статут організації, в якому правозахисна тематика знайшла своє відображення. Уже в преамбулі Статуту говориться, що держави-члени ОВК прийняли рішення сприяти розвитку прав людини і фундаментальних свобод.

У ст.1 Статуту визначено двадцять цілей, мета № 14 говорить: «... сприяння здійсненню і захист прав і фундаментальних свобод людини, включаючи права жінок, дітей, молоді, людей похилого віку і людей з обмеженими можливостями, а також збереження

⁷⁹ Covenant on the Rights of the Child in Islam (June 2005), Adopted by the 32nd Islamic Conference of Foreign Ministers in Sana'a, Republic of Yemen

ісламських сімейних цінностей». Для реалізації цілей, зазначених в ст. 1 Статуту, держави-члени діють відповідно до принципів, зазначеними в ст. 2 Статуту, серед яких є і наступний принцип: «Держави-члени надають підтримку і сприяють на рівні країни і в міжнародному масштабі належному керуванню, демократії, дотриманню прав людини та основних свобод, а також верховенству закону». У ст. 5 Статуту вперше серед органів ОІК виокремлена Незалежна постійна комісія з прав людини. Стаття 15 Статуту повністю присвячена діяльності цієї Комісії: «Незалежна постійна комісія з прав людини покликана відстоювати громадянські, політичні, соціальні та економічні права, закріплені в договорах і деклараціях Організації, а також загальних узгоджених документах з прав людини, відповідно до ісламських цінностей».

Разом з тим, в червні 2011 р на 38-й сесії Ради міністрів закордонних справ ОІК, що проходила в Астані, була прийнята резолюція № 2/38-LEG про створення Постійної незалежної Комісії з прав людини ОІС, додатком до якої став статут Постійної незалежної Комісії з прав людини ОІС. До складу Комісії входять 18 експертів. У повноваження Комісії не входить розгляд індивідуальних скарг, вона буде проводити дослідження з пріоритетних питань захисту прав людини і координувати зусилля з обміну правозахисної інформацією між державами-членами ОІК. Таким чином, в даний час завершується процес створення правозахисної системи в ОІС.

ТЕМА 6. МІЖАМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання інтеграції правових систем американських держав має довгу історію. Коріння його йдуть в початок ХІХ в., коли в 1826 році на Панамському конгресі Симон Болівар запропонував створити об'єднання латиноамериканських держав, по суті регіональну міжурядову організацію.

Незважаючи на фактичну невдачу першої спроби створення регіональної міжурядової організації в Латинській Америці, було покладено початок більш тісної взаємодії держав американського континенту з різних питань. Пізніше в 1890 р. на Першій конференції американських держав у Вашингтоні були засновані Міжнародний союз американських республік і Комерційне бюро американських республік. Надалі до 1938 р. міжнародні конференції американських держав проходили регулярно.

У 1910 р. на четвертій Конференції в Буенос-Айресі Міжнародний союз і Комерційне бюро були перейменовані в Союз американських республік і Панамериканський союз відповідно. Саме Панамериканський союз і став попередником нині діючої Організації американських держав (далі – ОАД).

30 квітня 1948 року в Боготі (Колумбія) на ІХ Міжамериканській конференції Панамериканський союз був перетворений в нову регіональну міжурядову організацію – ОАД, Статут якої був підписаний 21 державою. Генеральний директор Панамериканського союзу А. Л. Камарго став першим Генеральним секретарем ОАД.

Зараз 35 країн ратифікували Статут 277 ОАД і є її членами, штаб-квартира ОАД розташована у Вашингтоні (США). Таким чином, на сьогоднішній день всі американські держави є членами ОАД, також 66 країн і ЄС мають статус спостерігача ОАД.

Міжамериканська система захисту прав людини виникла і розвивається в рамках ОАД. Діюча в рамках ОАД система захисту прав людини має цілу низку особливостей порівняно з іншими регіональними правозахисними системами. В основі функціону-

вання міжамериканської системи захисту прав людини лежать одночасно відразу чотири документа: Статут Організації американських держав 1948 року, Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 року, Американська конвенція з прав людини 1969 року і Сан-Сальвадорський Додатковий протокол до Американської конвенції про правах людини в галузі економічних, соціальних і культурних прав 1988 року. Однак якщо в першому документі міститься лише кілька положень про захист прав людини, то три інших цілком присвячені проблемам прав і свобод людини.

У Статуті ОАД вказується, що солідарність американських держав призводить до необхідності їх політичної організації на базі ефективного здійснення представницької демократії. Тому в Статуті ОАД основна увага приділяється сферам, які сприяють просуванню прав людини: демократії, економічним правам, праву на освіту і рівності. У цьому містяться кілька прямих посилань на права людини. Ще в преамбулі зазначається, що справжнє значення американської солідарності і добросусідства полягає в зміцненні на континенті, в рамках демократичних інститутів, режиму індивідуальної свободи і соціальної справедливості, заснованих на повазі основних прав людини. У ст. 3 (1) Статуту ОАД йдеться, що американські держави проголошують основні права людської особистості незалежно від раси, національного походження, релігії або статі, а в ст. 17 Статуту проголошується, що кожна держава має право на вільне і самостійне розвиток свого культурного, політичного та економічного життя, але що в цьому вільному розвитку держава повинна поважати права людської особистості і принципи загальної моралі. У Статуті ОАД також прописано створення міжамериканської комісії з прав людини, яка спеціально призначена для захисту і просування прав людини. Однак в ньому не роз'яснюється поняття «основні права людської особистості», так само як не передбачено створення будь-якого механізму, що сприяє дотриманню цих прав. Прихильність зазначеним принципам розглядається як базис духовної єдності Америки.

2 травня 1948 року, за 7 місяців до прийняття Загальної декларації прав людини ООН, державами американського континенту була проголошена Декларація про права та обов'язки людини, що складалася з 38 статей і представляла собою детальний перелік

визнаних на континенті прав і свобод. Таким чином, Американська декларація – це перший міжнародний документ, в якому були проголошені основні політичні, громадянські, економічні, соціальні і культурні права: на освіту, на працю і справедливу винагороду, на соціальну безпеку, обирати і брати участь в державному управлінні, асоціацій і зборів, на власність, на справедливий судовий розгляд тощо.

У преамбулі Декларації підкреслюється, що права людини не залежать від національної належності до будь-якої державі, а належать індивіду вже на тій підставі, що він є людиною, а також тому, що міжнародний захист прав людини повинен бути основним вектором розвитку американського права.

Крім того, в ст. 28 Декларації міститься загальне застереження про те, що права кожного обмежуються правами інших, безпекою всіх, і вимогами загального благополуччя в демократичному суспільстві. Таке твердження, з одного боку, покликане усунути ймовірність зловживання правами, а з іншого – залишає можливість розширеного тлумачення даного положення.

Разом з тим, поряд з досить великим переліком прав і свобод, Американська декларація проголошує також десять обов'язків людини, серед яких такі, як обов'язок по відношенню до суспільства в цілому, по відношенню до дітей і батьків; отримувати освіту; підкорятися закону; служити суспільству і нації, платити податки; утримуватися від політичної діяльності в іноземній державі; обов'язок працювати тощо.

Наступним етапом розвитку регіональної правозахисної системи стало підписання в ході другої спеціальної Міжамериканської конференції в Сан-Хосе 22 листопада 1969 року Американської конвенції про права людини (Пакт Сан-Хосе або Американська конвенція)⁸⁰, яка набула чинності 18 липня 1978 року.

Прийняття та набрання чинності Конвенцією завершило 30-річний процес формування в рамках ОАД регіональної системи захисту прав людини. Завершення цього процесу означало перехід від переважно нормотворчої діяльності цієї організації до

⁸⁰ American convention on human rights. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>

практичної реалізації правозахисних принципів і норм у сфері прав людини. Не випадково, що цей процес у американських країн зайняв значно більше часу, ніж в Європі. Справа в тому, що в роки прийняття Декларації, а потім і Конвенції на американському континенті існували численні диктаторські режими, а політична нестабільність була його характерною рисою. Потрібні були десятиліття, щоб створилися політичні та соціально-економічні передумови для реального втілення в життя прийнятих нормативних інструментів.

Необхідно відзначити, що протягом 30 років, аж до вступу в силу в 1978 році Американської конвенції, Американська декларація 1948 року була тим документом, який лежав в основі діяльності Міжамериканської комісії з прав людини. З набранням чинності Американської конвенції Комісія у своїй правозастосовній діяльності щодо держав-учасниць Конвенції керується положеннями останньої, в той же час відносно держав-членів Організації, які не ратифікували Конвенцію, застосовуються положення Американської декларації.

Таким чином, створилася унікальна ситуація, коли в рамках однієї регіональної системи захисту прав людини діють одночасно дві підсистеми: для однієї базовим документом виступає Американська декларація (документ юридично необов'язковий), для іншої – Американська конвенція з прав людини – договір, обов'язковий для держав-учасниць. Разом з тим, важливо відзначити, що багато вчених, а також Міжамериканський суд з прав людини, розглядають Американську декларацію 1948 року в якості обов'язкової на основі того, що вона являє собою авторитетне тлумачення відповідних положень Статуту ОАД про права людини.

У порівнянні з Американською декларацією 1948 р. основна увага в Американській конвенції 1969 р. приділяється громадянським і політичним правам людини. У ній містяться більш детальні визначення цих прав, розширюється каталог прав: з'являються такі права, як право на ім'я, свободу від рабства, на прогресивний розвиток. Перелік прав і свобод, що міститься в Конвенції є вужчим за той список, який закріплений в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р, але значно ширше, ніж в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод

1950 року. Права, закріплені в Американській конвенції, є в основному індивідуальними, що відносяться до громадянських і політичних прав: право на життя (ст. 4), заборона тортур (ст. 5), заборона рабства (ст. 6), право на особисту свободу (ст. 7), право на справедливий суд (ст. 8), нерозповсюдження зворотної сили закону (ст. 9), право на компенсацію (ст. 10), право на особисте життя (ст. 11), свобода совісті і релігії (ст. 12), свобода думки та її вираження (ст. 13), право на спростування (ст. 14), право на зібрання (ст. 15), право на об'єднання (ст. 16), права сім'ї (ст. 17), право на ім'я (ст. 18), права дитини (ст. 19), право на громадянство (ст. 20), право на власність (ст. 21), свобода пересування і поселення (ст. 22), право на участь в управлінні (ст. 23), право на рівний захист (ст. 24), право судового захисту (ст. 25). Згідно ст. 27 Американської конвенції дозволяється обмеження деяких прав під час надзвичайного стану в країні, проте таке обмеження не повинно носити дискримінаційний характер і має бути необхідним у даній ситуації.

У преамбулі і главі III (ст. 26) Американської конвенції визнається важливість економічних, соціальних і культурних прав людини і їх невід'ємність від інших прав людини, що послужило основою для подальшої кодифікації прав і свобод людини в Америці. У 1988 р. був прийнятий Додатковий протокол до Американської конвенції (Протокол Сан-Сальвадор), який містить ряд економічних і соціальних прав, включаючи право на здорове навколишнє середовище, право на здоров'я, право на харчування та інші. Протокол набув чинності 16 листопада 1999 року. На основі Протоколу держави-учасниці беруть зобов'язання вжити відповідних заходів щодо виконання зобов'язань за Протоколом залежно від їх економічних можливостей.

Другий Додатковий протокол до Американської конвенції, що стосується скасування смертної кари, був прийнятий в 1990 р. і набув чинності в 1991 році.

На сьогоднішній день Міжамериканська система захисту прав людини включає в себе також такі документи: Конвенцію проти тортур 1985 р.; Конвенцію про насильно зниклих осіб 1994 р.; Міжамериканську конвенцію про запобігання, покарання і викорінення насильства щодо жінок 1994 р.; Конвенцію про запобігання всіх форм дискримінації проти інвалідів 1999 р.

Міжамериканська комісія з прав людини була проголошена органом для забезпечення захисту і заохочення прав людини ще в Статуті ОАД, але Комісія почала працювати тільки через більш ніж 10 років.

Для формування міжамериканської системи захисту прав людини особливе значення мала 5-та Консультативна нарада міністрів закордонних справ держав-членів ОАД, що відбулося в 1959 р в м Сантьяго (Чилі). Нарада прийняла, зокрема, резолюцію «Права людини», в якій передбачалося створення МКПЛ, що має повноваження сприяти дотриманню прав людини⁸¹. У резолюції було зазначено: «Створити Міжамериканську комісію з прав людини, що складається з 5 членів». 25 травня 1960 р МКПЛ була конституйована Постійною радою ОАД: в цей день був затверджений перший Статут Комісії (другий і нині чинний Статут був затверджений в 1979 р.). Статут МКПЛ 1960 року передбачав наступний порядок формування Комісії. У неї обиралося 7 осіб (замість 5, як було встановлено спочатку), кожен з яких представляв всі країни ОАД і діяв від їх імені. Кожний уряд пропонував 3 кандидатури, з числа яких таємним голосуванням Рада ОАД обирав членів Комісії, при цьому в складі МКПЛ держави могли бути представлені тільки одним членом Комісії. У цьому ж порядку члени МКПЛ могли бути переобрані на новий 4-річний термін, причому держави-учасники мали право запропонувати кандидатури не тільки своїх громадян, але і громадян інших держав. Юридично це послаблювало залежність членів МКПЛ від урядів, що висунули їх кандидатури. Комісія обирала зі свого складу голову, термін повноважень якого становив 2 роки з правом переобрання не більше ніж 1 раз. Це також сприяло незалежності МКПЛ, оскільки виключалася можливість впливати на неї через голову, як це нерідко буває в колегіальних органах⁸². Засідання Комісії проходять у Вашингтоні

⁸¹ Resolution of the Fifth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs (Santiago, Chile, 1959) // OEA/Ser.C/II.5, 4–6.

⁸² Миронов Н.М. Межамериканская система защиты прав человека: генезис и основные институты // Международное публичное и частное право. – 2009. – № 5. – С. 33.

(США). 3 жовтня 1960 року МКПЛ зібралася на своє перше засідання. З цієї дати почалася регулярна робота Комісії.

У 1967 р МКПЛ офіційно стала органом ОАД. Справа в тому в 1967 р був прийнятий Протокол до Статуту ОАД (вступив в силу в 1970 р.), який оголошував МКПЛ одним з головних органів ОАД, поставивши її в один ряд з Постійним радою і створеною цим же протоколом Генеральною Асамблеєю.

На підставі ст. 33 Американської конвенції про права людини МКПЛ і Міжамериканський суд з прав людини компетентні розглядати питання, які стосуються виконання зобов'язань, прийнятих державами-учасниками по Американській конвенції про права людини.

Головне завдання Комісії – сприяти повазі і захисті прав людини.

При виконанні своїх завдань вона має такі функції:

- давати рекомендації урядам держав-членів;
- готувати такі дослідження або доповіді, які вона вважає розумними при виконанні своїх обов'язків;
- запитувати у урядів держав-членів інформацію про заходи, вжиті ними в області прав людини;
- відповідати через Генерального секретаря ОАД на запити, зроблені державами-членами з питань, що належать до прав людини, і в рамках своїх можливостей надавати таким державам консультативні послуги за їх вимогам;
- вживати заходів щодо петицій та інших повідомлень відповідно до положень ст. 44-51 Конвенції;
- просити держав-членів приймати запобіжні заходи відповідно до положень ст. 25 Правил процедури Комісії для запобігання нанесення непоправної шкоди правам людини в екстрених випадках. Вона може також звернутися з проханням в Міжамериканський суд щодо винесення рішень про «тимчасові заходи» в разі крайньої необхідності і терміновості для запобігання нанесення непоправної шкоди особам, навіть якщо справа ще не передана до Суду;
- передавати справи до Міжамериканського суду з прав людини і виступати в суді під час судового розгляду;
- запитувати консультативні висновки до Міжамериканського суду відповідно до положень ст. 64 Американської конвенції;
- представляти щорічні доповіді Генеральній Асамблеї ОАД.

Будь-яка особа або група осіб, неурядова організація, держава можуть подавати петиції в МКПЛ, що містять звинувачення щодо порушення Американської конвенції та Американської декларації будь-якою державою-учасником. Право приймати до розгляду ці скарги і повідомлення Комісія отримала з 1965 р. Порядок розгляду Комісією петицій здійснюється на підставі Статуту та Положень Комісії.

Скарга, подана до Комісії, повинна відповідати критеріям прийнятності, встановленим в ст. 46 Американської конвенції, а саме повинні бути вичерпані засоби правового захисту, передбачені національним законодавством; петиція повинна бути подана протягом шести місяців з дня повідомлення сторони, яка заявила про порушення своїх прав, про остаточне рішення; предмет петиції не повинен перебувати на розгляді якого-небудь іншого міжнародного форуму врегулювання; в петиції повинні бути вказані ім'я, громадянство, професія, адреса і стояти підпис особи або осіб або законного представника організації, які подали петицію. Однак Конвенція прямо передбачає випадки виключення з правила про прийнятність, коли внутрішнє законодавство держави не передбачає належний розгляд справи з метою захисту імовірно порушених прав, або коли заявнику було відмовлено в доступі до засобів правового захисту, або мала місце невинуватна затримка в досягненні рішення за допомогою вищезазначених засобів правового захисту.

Термін в шість місяців може бути продовжений, якщо держава перешкоджало процесу. В цьому випадку петиція повинна бути відправлена протягом розумного періоду часу. Якщо скарга відправляється третьою стороною, петиція також повинна бути відправлена на протязі розумного періоду часу.

Про визнання скарги неприйнятною Комісія інформує її автора і закриває справу. В іншому випадку Комісія повідомляє державу, проти якої подається скарга, про її наявність і просить надати інформацію про факти у справі та про вичерпаних внутрішніх засобах. Уряд повинен відповісти на запит протягом 90 днів або 180 днів у разі продовження терміну Комісією.

Відповідь від уряду направляється автору скарги, який протягом 30 днів може висловити свої зауваження та надати додаткові матеріали. Заявник може попросити надання доказів по

відношенню певних заяв уряду або зажадати усного слухання справи для запрошення свідків. Рішення про необхідність проведення усного слухання приймається Комісією. В основному Комісія розслідує випадки масових порушень прав людини.

За результатами розгляду скарги Комісія направляє державі рекомендації, де вказує, що слід державі зробити у даній справі. Для держав, які ратифікували Конвенцію, в ній закріплюється механізм, згідно з яким Комісія повинна закликати сторони до мирної угоди, якщо таке можливо, в разі досягнення якої готується доповідь для кожної сторони і для Генерального секретаря ОАД.

Якщо не вдалося досягти дружнього врегулювання спору, то Комісія готує доповідь з фактами справи і висновками, рекомендаціями і пропозиціями для Комісії, після чого відповідне держава і Комісія мають 3 місяці, щоб вирішити, чи передавати справу до Міжамериканського суду з прав людини. Після цього Комісія приймає офіційну думку і висновок і надає уряду час для їх виконання. Комісія може рекомендувати виплату компенсації жертвам, однак не має компетенції офіційно присуджувати такі компенсації.

На додаток до розглянутих справ Комісія за власною ініціативою може проводити розслідування порушень прав людини в державах-членах ОАД. З 1961 р вона відвідує країни-члени ОАД, за результатами яких публікує доповіді.

Результат роботи Комісії відбивається в щорічній доповіді, яку вона надає Генеральній Асамблеї ОАД, де міститься інформація про прийняті рішення по окремих справах, про стан прав людини в різних державах і про необхідність подальших дій з просування та захисту прав людини.

Міжамериканський суд з прав людини – другий орган, відповідальний за захист та заохочення прав людини відповідно до Американської конвенції. Ідея його створення була викладена ще в Резолюції XXXI «Міжамериканський суд із захисту прав людини», прийнятій в 1948 р на IX Міжнародній конференції американських держав в Боготі. На V Конференції міністрів закордонних справ в 1959 р, де була заснована Міжамериканська комісія з прав людини, в першій частині резолюції «Права людини» Міжамериканській раді юристів (Inter-american Council of Jurists) було доручено розробити документ, який передбачає створення Міжамериканського суду з

прав людини. В результаті положення про Суд отримало офіційне закріплення в Американській конвенції з прав людини (ст. 33), проте Суд зміг функціонувати лише з моменту набуття чинності Конвенцією з 1978 року. Він складається з семи суддів, які є громадянами держав-членів Організації і обираються з числа юристів, які відрізняються найбільш високим моральним авторитетом і визнаною компетентністю в галузі прав людини і володіють якостями, необхідними для виконання вищих судових функцій. Призначаються і обираються судді строком на шість років державами, які приєдналися до Американської конвенції, можуть бути переобрані тільки один раз. Суд має постійне місцезнаходження в Сан-Хосе (Коста-Ріка).

Міжамериканський суд з прав людини виконує такі основні функції:

– консультативна юрисдикція: держави-члени ОАД можуть консультуватися у Суду щодо тлумачення Конвенції чи інших договорів, що стосуються захисту прав людини в американських державах. В межах своєї компетенції з Судом можуть консультуватися також органи, перелічені в розділі X Статуту ОАД. Суд на прохання держави-члена ОАД може дати такій державі поради щодо сумісності будь-якого з його національних законів з міжнародними процедурами, закріпленими в Конвенції (ст. 65 Американської конвенції);

– пряма юрисдикція: тільки держави – сторони спору і Комісія мають право направляти спір на розгляд Суду. Суд може розглядати спір тільки тоді, коли повністю вичерпана процедура, викладена в ст. 48-51 Американської конвенції (ст. 61 Конвенції).

Рішення Суду повинні бути обґрунтованими. Рішення Суду остаточне і не підлягає апеляції. Держави-учасниці Конвенції зобов'язуються неухильно слідувати рішенням Суду в будь-якій суперечці, в якій вони виступають сторонами. Та частина рішення, яка обумовлює компенсацію збитку, може бути виконана в країні відповідно до національної процедури, що регулює виконання рішень, винесених проти держави. Обов'язковою умовою для передачі справи на розгляд Суду є визнання відповідною державою його компетенції. Разом з тим, 13 з 35 держав-членів ОАД не визнали юрисдикцію Суду, в тому числі Канада і США.

Справа передається в Суд Комісією або державою тільки після його розгляду Міжамериканською комісією з прав людини після закінчення 3 місяців після того, як була видана доповідь Комісії. Автор скарги не може безпосередньо направити справу до Суду.

Після того як Комісія повідомила автора петиції про передачу справи на розгляд Суду, він може вимагати прийняття необхідних заходів, включаючи запобіжні заходи для свідків і захисту доказів.

Судовий розгляд здійснюється як письмово, так і усно. Спочатку подаються письмові меморандуми сторін. Зазвичай слухання відкриті для публіки, але Суд може прийняти рішення розглядати справу в закритому засіданні.

Обговорення Суду завжди конфіденційні, його рішення і думки публікуються. Якщо Суд вирішить, що право було порушено, він виносить рішення про виправлення ситуації. Суд може визнати за потерпілим право на компенсацію за заподіяння фактичних збитків, моральної шкоди та/або витрати на судовий розгляд справи, але він не може застосувати грошове відшкодування у вигляді покарання відповідача.

Важливою функцією Суду є прийняття тимчасових заходів на підставі ст. 63 Конвенції у край серйозних і екстрених випадках, а також щоразу, коли виявляється необхідним запобігти заподіянню відповідним особам непоправної шкоди.

Міжамериканський суд має консультативну юрисдикцію щодо тлумачення положень як Американської конвенції, так і інших договорів, що стосуються захисту прав людини в країнах американського континенту за запитом держав-членів та органів ОАД. На прохання однієї зі сторін у справі Суд може дати тлумачення винесеного ним рішення. Таким чином, на відміну від Європейського суду Міжамериканський суд має більші повноваження в цій галузі, так як із запитом про тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод може звернутися тільки Комітет міністрів, держави такого права не мають, і тлумачити Європейський суд з прав людини може тільки ЄКПЛ.

До кожної чергової сесії Генеральної Асамблеї Організації американських держав Суд представляє доповідь про свою роботу за попередній рік.

Перше засідання Суду відбулося в 1979 році, але в перші роки своєї роботи Суд затвердив кілька правових позицій, в яких дав тлумачення своєї компетенції і ряду положень Пакту Сан-Хосе. Як юрисдикційний орган, Суд запрацював на повну силу тільки в 1987–1989 рр., При цьому МКПЛ стала передавати справи до Суду починаючи з 1986 р Перше рішення у справі про порушення прав людини було прийнято Міжамериканським судом з прав людини в 1987 р. У період 1987–2001 рр. Судом було розглянуто 92 справи. Надалі кількість рішень по індивідуальним і колективним скаргами та повідомленнями зростає і в даний час складає 20–40 в рік.

Проблема міжамериканської системи захисту прав людини полягає в тому, що з 35 держав-членів ОАД тільки 25 ратифікували Пакт Сан-Хосе (США і Канада не ратифікували) і тільки 22 визнали обов'язкову юрисдикцію Міжамериканського суду з прав людини щодо розгляду справ про порушення прав людини. Таким чином, Міжамериканська система захисту прав людини є досить еkleктичною. Тому для багатьох держав Американська декларація про права та обов'язки людини 1948 р виявляється правовим базисом системи захисту прав людини. Ґрунтуючись на її положеннях, МКПЛ зберігає статус органу ОАД, компетенція якого обов'язкова для всіх 35 членів Організації незалежно від того, надали вони на це згоду чи ні.

Процедура судочинства в Міжамериканський суд з прав людини така. Справа може бути передано на розгляд Суду тільки за умови, що відповідна держава ратифікувала Пакт Сан-Хосе і визнала юрисдикцію Міжамериканського суду з прав людини (в частині розгляду справ про порушення прав і свобод, закріплених в Пакті та інших актах).

У формальному відношенні компетенція Суду нагадує звичну судову юрисдикцію. Зокрема, Міжамериканський суд з прав людини наділений такими типовими для судової влади повноваженнями, як право прийняття забезпечувальних заходів у справі, він приймає обов'язкові приписи сторонам про заборону чинити перешкоди в користуванні правами, вживає заходи для відновлення порушених прав, наприклад, у формі виплати компенсації.

Публічно-владний характер повноважень суду підкріплюється нормою Пакту про те, що держави-учасники зобов'язані неухильно

дотримуватися його рішення. Санкції щодо цих держав можуть бути застосовані Генеральною Асамблеєю за поданням МКПЛ або Суду. В принципі сама виплата компенсації вже є міжнародно-правовою санкцією. У всіх справах в Суді однієї зі сторін в процесі є МКПЛ. Суд приступає до розгляду спору, тільки коли вичерпана процедура його вирішення в МКПЛ.

Аналізуючи діяльність міжамериканської системи захисту прав людини, багато вчених і державні діячі відзначають її невисоку ефективність⁸³. Вона залежить не від створених процедур по розгляду міждержавних і індивідуальних скарг, а, головним чином, від політичного та економічного становища, що складається на американському континенті. За останні десятиліття ситуація на континенті значно покращилася, в багатьох країнах були ліквідовані військові і диктаторські режими. Це не могло не позначитися на діяльності Комісії і Суду, які значно інтенсифікували свою діяльність. Проте активність Міжамериканського суду з прав людини значно відстає від діяльності Європейського суду з прав людини. Як справедливо вважає колишній суддя Міжамериканського суду професор Н. Камінос, «розвиток демократичних процесів в Латинській Америці значно поліпшило ситуацію в регіоні... Проте прогрес в області економічної, соціальної та освітньої є необхідною передумовою повної реалізації основних прав і свобод⁸⁴».

Як показує практика діяльності Міжамериканської комісії і Міжамериканського суду, дотримання прав людини в тому чи іншому регіоні світу залежить не тільки від тих чи інших створених процедур і прийнятих нормативних актів, а, головним чином, від відповідної соціально-економічної політики, що проводиться країнами.

Як уже зазначалося, в міжамериканській системі саме Комісія передає справи до Суду. Вона також визначає термін розгляду справ, забезпечує запобіжні заходи, робить запит до Суду про

⁸³ Buergenthal T. International Systems for the Protection of Human Rights // Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues. – Oxford, 1984. – Vol. 2. – P. 487.

⁸⁴ Human Rights. International Protection, Monitoring, Enforcement / Ed. by J. Symonides. – Paris, UNESCO, 2003. – P. 199.

застосування тимчасових заходів, а також вирішує питання прийнятності справ. Крім розгляду скарг Комісія може встановлювати основні пріоритети для так званих політичних механізмів, як це обумовлено в ст. 41 Американської конвенції про права людини, що стосується слухань, візитів на місця, а також підготовки тематичних доповідей та доповідей по державах.

Комісія гідно відреагувала на систематичні і структурні порушення в нових демократіях. Так, наприклад, були прийняті тимчасові заходи на користь осіб, позбавлених волі або таких, що відбувають термін у в'язницях з поганими умовами, особливо в Венесуелі⁸⁵, Аргентині⁸⁶ чи в тюрмах для неповнолітніх в Бразилії⁸⁷.

Починаючи з 2010 р в Комісії діють наступні 8 спеціальних доповідачів:

- спеціальний доповідач з прав вихідців з Африки та расової дискримінації;
- спеціальний доповідач з прав осіб, позбавлених волі;
- спеціальний доповідач з прав корінних народів;
- спеціальний доповідач з прав дітей;
- спеціальний доповідач з прав робітників-мігрантів і членів їх сімей;
- спеціальний доповідач з прав жінок;
- спеціальний доповідач з прав правозахисників;

⁸⁵ Matter of Yare I and Yare II Capital Region Penitentiary Center, Provisional Orders regarding Venezuela IACtHR Series E, Orders issued between 30 March 2006 and 24 November 2009; Matter of Capital El Rodeo I & El Rodeo II Judicial Confinement Center, Provisional Orders regarding Venezuela IACtHR Series E, Orders issued between 8 February 2008 and 24 November 2009; Matter of Monagas Judicial Confinement Center (La Pica), Provisional Orders regarding Venezuela IACtHR Series E, Orders issued between 13 January 2006 and 24 November 2009.

⁸⁶ Matter of the Mendoza Prisons, Provisional Orders regarding Argentina IACtHR Series E, Orders issued between 22 November 2004 and 26 November 2010.

⁸⁷ Matter of Children Deprived of Liberty in the «Complexo do Tatuape» of FEBEM, Provisional Orders regarding Brazil IACtHR Series E, Orders issued between 17 November 2005 and 25 November 2008. 4 См.: IAComHR, Honduras: Human Rights and the Coup d'Etat // OEA/Ser.L/V/II. Doc55, 30 December 2009; IAComHR, Preliminary Observations of the IACHR on its Visit to Honduras, 15 to 18 May 2010 // OEA/Ser.L/V/II.Doc68 (2010). 5

– спеціальний доповідач з прав на свободу думок (доповідач не є членом Комісії, але підзвітний їй).

Право на свободу вираження поглядів закріплено в ст. 13 «Свобода думки і висловлювання» Американської конвенції про права людини 1969 р. До традиційних порушень права на свободу вираження поглядів, порушених Міжамериканською системою в минулому, відносяться: вбивство журналістів, цензура і законодавство «desacato» (закони, що несправедливо захищають офіційних посадових осіб від суспільної критики)⁸⁸.

При авторитарних режимах свобода вираження думок зазвичай обмежена, якщо зовсім не заборонена за допомогою прямих обмежень, що служать цілям авторитарних режимів, що включають вбивства. Але коли політичний режим пом'якшується, обмеження приймають більш прихований характер (наприклад, правове або адміністративне регулювання або судові рішення)⁸⁹.

Важливим є питання свободи вираження думок на радіо і телебаченні. Зазначені в ст. 13 (3) Американської конвенції непрямі засоби і способи зловживання були в подальшому розширені, хоча і не вичерпно, в Міжамериканській декларації принципів.

У Декларації йдеться про те, що здійснення влади і використання громадських засобів інформації державою, надання привілеїв при сплаті мита чи зборів, довільне і дискримінаційне розміщення державної реклами і кредитів; поступка частот радіо- і телемовлення, серед іншого, з наміром натиснути і покарати або винагородити, а також надати привілеї громадським пропагандистам і засобам масової інформації у зв'язку з вираженими ними думками, загрожує свободі думки і вираження і має бути прямо заборонено законом.

Для соціально маргінальних груп протест часто стає єдиним доступним засобом вираження їх політичних вимог. Відповідно до думки спецдоповідача, право на протест базується на праві на

⁸⁸ Special Rapporteurship for Freedom of Expression, Special Study on Murder of Journalists (Washington D.C.: OAS, 2008).

⁸⁹ Case «The Last Temptation of Christ» (Olmedo Bustos et al.) v Chile IACtHR Series C 73 (2001); 10 IHRR 231 (2003).

свободу вираження думок і свободу зборів⁹⁰. Оскільки це право не є абсолютним, то право на протест може регулюватися з урахуванням часу і місця, але беручи до уваги три параметри, описаних вище. Так як вимога про те, щоб про маршрут майбутнього протесту були повідомлені відповідні адміністративні органи (або поліція), не є саме по собі порушенням Конвенції, це може стати перешкодою в реалізації даного права. Широкі адміністративні повноваження, які можуть бути використані довільно, суперечать Американській конвенції.

Комісія, зокрема, зосередила свою увагу на тому, яким чином держави посилаються на виключення «громадського порядку», щоб регулювати і обмежувати соціальні протести. У своєму звіті за 2009 р. Комісія заявила, що будь-які порушення громадського порядку ... які слугують виправданням обмеження свободи вираження думок, повинні ґрунтуватися на реальних і об'єктивних причинах, які представляють певну і реальну загрозу потенційно серйозного порушення основних умов функціонування демократичних інститутів. При цьому спецдоповідач підкреслив, що в демократичному суспільстві «публічний порядок» (ст. 13 (2) (b) Американської конвенції) вимагає широкого поширення ідей і отримання інформації без попередньої цензури.

Спецдоповідач також звернув увагу на систематичні і грубі порушення права на свободу вираження поглядів, в першу чергу на закони «desacato» і вбивства журналістів. Закони «desacato» – це законодавчі заходи, що забезпечують державним службовцям привілейовану захист від критики, зазвичай за допомогою кримінальних санкцій. Міжамериканська комісія закликала держави до декриміналізації здійснення права на свободу думки і висловлювання. Хоча Суд надав можливість державам самим вибирати, як покласти відповідальність на журналістів, спецдоповідач повторив кілька разів, що критика, навіть образлива, радикальна або викликає обурення, повинна викликати велику, а не меншу дискусію, а також те, що громадяни, а не влада, яку піддають критиці, повинні

⁹⁰ Special Rapporteurship for Freedom of Expression, Annual Report of the Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression 2005 (Washington DC: OAS, 2006) at 146-9.

вирішувати, чи заслуговує ідея або частина інформації уваги і поваги.

Вбивство журналістів це ще один вид систематичних порушень, на які спецдоповідач звернув увагу. Комісія визнала, що вбивство журналістів не є широко поширеною практикою в більшості країн.

Звертаючи увагу на позитивні зобов'язання держав, спецдоповідач пояснив, що держави зобов'язані розслідувати і карати за порушення прав людини на основі стандартів належної дбайливості. У випадку з журналістами, з огляду на той факт, що журналістика є первинним і основним проявом свободи думки і висловлювання, журналісти повинні знаходитися під захистом для того, щоб виконувати свої обов'язки вільно і в безпеці. Як підкреслила Комісія, вбивство журналістів впливає не тільки на їх особисті права, але також і на колективне право на пошук і отримання інформації.

Досягнення гендерної рівності на основі поваги до прав жінок також було одним з пріоритетних завдань Комісії. За допомогою спецдоповідача з прав жінок Комісія висловила ряд ініціатив для забезпечення прав жінок в Америці і заохочення дотримання державами міжнародних зобов'язань для досягнення гендерної рівності, як закріплено в Американській конвенції і Міжамериканській конвенції по запобіганню, покаранню і викоріненню насильства над жінками.

Як відзначають фахівці з жіночого рівноправ'я, повна реалізація економічного, політичного, соціального і культурного розвитку буде неможлива, якщо половині населення (а саме жінкам) буде відмовлено в рівній участі у суспільному житті і в рівних можливостях. Зміцнення демократії вимагає проведення в життя політики підсилення ролі жінок, а також політики гендерної рівності. Після переходу до демократії в американських державах жінки отримали більше присутності в публічній сфері, будучи визнані в якості «політичних суб'єктів» і рівноправних громадян, принаймні формально. Однак висловлюються серйозні побоювання з приводу «демократичного дефіциту» і виключення жінок з політичного життя. Крім того, зберігаються розриви в отриманні доходів, труднощі на ринку праці і відсутність робочих можливостей, що впливають на жінок та етнічні меншини в Латинській Америці.

Комісія підтвердила, що право жінок на життя без дискримінації та насильства є ядром міжамериканського захисту прав людини. Комісія визнала тісний зв'язок між насильством і гендерною дискримінацією. Незважаючи на переваги законодавчої і державної політики в Америці, Комісія зазначила в заяві на основі Міжамериканської конвенції по запобіганню, покаранню і викоріненню насильства щодо жінок, що з жінками не звертаються як з рівними в родині, вони стають жертвами і піддаються різним формам психологічного, фізичного і сексуального насильства⁹¹.

Комісія прийшла до висновку, що жінки стикаються зі значними обмеженнями в доступі до правосуддя, і висловила глибокі побоювання про безкарність, яка до сих пір залишається за злочини по відношенню до жінок. При цьому вона звернула увагу на державний обов'язок діяти з належною дбайливістю в розслідуванні, переслідуванні та покаранні за насильство по відношенню до жінок⁹², включаючи домашнє насильство.

У випадках домашнього насильства Комісія зазначила, що дискримінаційні стереотипи перешкоджають ефективному реагуванню поліції і судових органів; домашнє насильство часто розцінюється як злочин меншовартості, практика має диспропорційні показники щодо жінок, зокрема, щодо жінок расових і етнічних меншин і з низьким рівнем доходів⁹³.

В останні роки Комісія була стурбована різними проявами насильства по відношенню до жінок, наприклад, сексуальної агресією і жорстоким поведінням, а також психологічними і фізичними тортурами, особливо в ситуаціях збройних конфліктів⁹⁴, і тим, як насильство посилюється в періоди політичної нестабільності. Більш того, по відношенню до обох періодів часу і мирного, і

⁹¹ Rapporteurship on the Rights of Women (IACoMHR), Report on Access to Maternal Health Services from a Human Rights Perspective, 7 July 2010 // OEA/Ser.L/V/II Doc 69 (2010).

⁹² Case 12.051, Maria Da Penha Fernandes v Brazil Report No 54/01 (2001).

⁹³ Petition 1490-05, Jessica Gonzalez and others v United States Report No 52/07 (2007) at para 52.

⁹⁴ Report on Women in Colombia, supra n 59; см. також: IACoMHR, Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 2009, 30 December 2009 // OEA/Ser.L/V/II. Doc 51, corr. 1 at Chp V.

під час конфлікту, Комісія неодноразово переконувалася в тому, що насильство по відношенню до жінок є наслідком дискримінаційних соціальних звичаїв і переконань, що відносяться до субординованого становища жінок, яке вони історично займають. Комісія підкреслила, що зобов'язання гарантувати рівне ставлення по відношенню до жінок близько співвідноситься з викоріненням насильства по відношенню до жінок.

Зокрема, в справах про сексуальне насильство по відношенню до жінок, скоєному членом збройних сил країни, Комісія вважає, що зґвалтування є не тільки серйозним порушенням прав людини в відношенні особистої недоторканності і гідності жінок, а й актом тортури, забороненої Міжамериканською конвенцією проти тортур⁹⁵.

Більш того, у випадках зґвалтування жінок з числа корінного населення Комісія встановила, що це насильство посилюється у зв'язку з їх уразливістю як представниць корінного народу, через відсутність знань ними мови агресора і з огляду на те, що вони виганяють з громад після акту агресії⁹⁶.

Іншим важливим параметром питання дискримінації за ознакою статі та сексуальної орієнтації є проблематика гендерної рівності, сім'ї та сексуальної орієнтації. Так, Комісія визнала, що в ряді американських країн ще існують дискримінаційні закони по відношенню до жінок як учасниць сімейних відносин. У своїй судовій практиці Комісія піддала критиці законодавство, що обмежує здатність жінок управляти майном в якості дружини, і висловила стурбованість з приводу стереотипних уявлень про роль чоловіків і жінок, які лежать в основі громадянського права і закріплюють дискримінацію по відношенню до жінок. Ці стереотипи є порушенням права на рівність і на сім'ю⁹⁷. Дана оцінка була підтверджена Судом⁹⁸.

⁹⁵ Case 12.579, *Valentina Rosendo Cantu and others v Mexico*; Case 12.580, *Ines Fernandez Ortega v Mexico*, 07 May 2009.

⁹⁶ Case 12.579, *Valentina Rosendo Cantu and others v Mexico* Report No 36/09 (2009).

⁹⁷ Case 11.625, *Maria Eugenia Morales de Sierra v Guatemala* Report No 4/01 (2001); 9 IHRR 190 (2002).

⁹⁸ Case *Claudia Ivette Gonzalez and others (Cotton Field Case) v Mexico* IACtHR

Комісія також розглянула справи про дискримінацію, засновану на сексуальній орієнтації. У вересні 2010 року Комісія передала справу до Суду з питання дискримінаційного поводження і втручання в особисте і сімейне життя жінки нетрадиційної сексуальної орієнтації в Чилі: передбачуване порушення сталося під час цивільного судового розгляду, в результаті якого вона позбулася опіки над своєю донькою⁹⁹. У цій знаковій справі Комісія заявила, що дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації заборонена ст. 1 (1) Американської конвенції. Дана справа послужить основою для розвитку судової практики щодо дискримінації на підставі сексуальної орієнтації та зобов'язань держав щодо запобігання дискримінаційної практики при здійсненні владних повноважень на шкоду сексуальних меншин. Суду також належить вирішити, як сексуальна орієнтація співвідноситься з правом на приватне та сімейне життя.

І нарешті, Комісія визнала прийнятною справу про заборону екстракорпорального запліднення Конституційним судом Коста-Ріки, в якому заявники стверджують, що вони піддалися дискримінації¹⁰⁰. Що стосується репродуктивних прав і права на здоров'я, Комісія забезпечила запобіжні заходи щодо вагітної жінки, хворої на рак, в Нікарагуа, якій було відмовлено в зазначеній медичній допомозі, так як існував великий ризик, що вона втратить плід. Комісія зажадала від держав прийняття необхідних заходів, щоб забезпечити жінці доступ до медичного обслуговування.

У своїх останніх рішеннях Суд звернув особливу увагу на проблематику взаємозв'язку насильства по відношенню до жінок і дискримінацією. Замість того щоб служити окремим або приватним цілям, жорстоке насильство слідує логіці виявлення і підтримки ієрархічних соціальних відносин в залежності від раси, статі, сексуальної орієнтації і класової приналежності, і тим самим посилює нерівність у маргінальних співтовариствах.

Series C 205 (2009) at para 208.

⁹⁹ Case 15.502, *Karen Atala and daughters v Chile* Application filed by the Commission with the Inter-American Court of Human Rights, 17 September 2010.

¹⁰⁰ Petition 1368-04, *Daniel Gerardo Gomez, Aida Marcela Garita and others v Costa Rica* Report No 156/10 (2010).

Остання судова практика дозволила досягти значних успіхів на шляху до розуміння тюремного насильства по відношенню до жінок. У справі Тюрма Кастро Кастро Суд підкреслив, що насильство, якому піддавалися політичні жінки-в'язні в перуанській в'язниці, було проявом історичної дискримінації, пережитої жінками¹⁰¹.

Слід підкреслити, що спеціальні положення про права корінних народів не закріплені в Американській конвенції про права людини. Однак в ній є положення, які безпосередньо стосуються прав корінних народів. Це в першу чергу стосується ст. 1 і 2 Конвенції. У них закріплені основні зобов'язання держав: «Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються поважати права і свободи та забезпечувати всім особам в рамках юрисдикції вільне і повне використання таких прав і свобод без дискримінації на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища, народження або будь-яких інших соціальних умов» (ст. 1).

Там, де виконання будь-якого з прав чи свобод, зазначених у статті 1, ще не забезпечено законодавством або іншими положеннями, держави-учасниці зобов'язуються вжити відповідно до їхньої конституційної процедури і положень цієї Конвенції таких законодавчих й інших заходів, які можуть бути необхідні для введення в дію таких прав і свобод (ст. 2).

Офіційно визнано, що багато законодавчих актів держав-членів ОАД є дискримінаційними по відношенню до прав корінних народів, тому вимоги ст. 1 і ст. 2 є дуже важливими для забезпечення рівності прав корінних народів та інших членів даного суспільства.

Надзвичайно важливим є положення п. 1 ст. 8 Конвенції: «Кожна людина має право на розгляд його справи з належними гарантіями і упродовж розумного строку компетентним, незалежним і безстороннім судом, заздалегідь створеним відповідно до закону, з тим щоб були розглянуті докази в будь-якому звинуваченні кримінального характеру, висунутого проти неї, або з метою

¹⁰¹ Case Penal Castro Castro v Peru IACtHR Series C 160 (2006).

визначення її прав або зобов'язань цивільного, трудового, земельного або іншого характеру».

Згідно ст. 25 Конвенції, кожен має право на пряме і швидке звернення або будь-яке інше дієве звернення до компетентних судів за захистом порушених основних прав, визнаних Конституцією, або законами держави, або цією Конвенцією, навіть якщо таке порушення могло бути скоєно особами, які діють в своїй офіційній якості. Держави зобов'язуються гарантувати будь-якій особі право судового захисту, розвивати можливості юридичного захисту і гарантувати вжиття компетентними органами наданих засобів захисту¹⁰².

Таким чином, на основі ст. 1 (1) і 25 передбачено пряме застосування положень Конвенції в національному праві держав. У разі незабезпечення положень Конвенції на основі ст. 2 Конвенції держава зобов'язана прийняти законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідні для введення в дію таких положень. Відповідно до ст. 1 (1) і 25 Конвенції держава зобов'язана забезпечити право кожного на пряме і швидке звернення до судів для захисту їх прав. При відсутності таких гарантій відповідне держава порушує ст. 1 (1), 2, 25 Конвенції¹⁰³.

Комісія приймає скарги від індивідів, груп осіб і неурядових організацій. Процедура подачі петицій регулюється відповідними положеннями Конвенції, Правилами процедури Комісії (в редакції від 13 листопада 2009 року¹⁰⁴) і Статутом Комісії.

Основними вимогами для подачі скарги є наступні:

- звинувачення або скарга в петиції повинні бути пов'язані з порушенням положень Конвенції державами-членами;
- петиція може бути розглянута в тому випадку, якщо відповідна держава визнає компетенцію Комісії;

¹⁰² Judicial Guarantees in States of Emergency (Ails. 27(2), 25 and 8 American Convention on Human Rights), Advisory Opinion OC-9/87 of Oct. 6, 1987. Inter-American Court of Human Rights, Series A No 9, at para 23.

¹⁰³ Dissenting Opinion of Judge A. A. Cancado Trindade, Genie Lacayo Case, Order of the Court of September 13, 1997, at para 21

¹⁰⁴ Rules of procedure of the Inter-American Commission on Human Rights. Approved by the Commission at its 137th regular period of sessions, held from October 28 to November 13, 2009.

– якщо порушення, викладене в петиції, мало місце після набуття чинності Конвенцією (Конвенція набула чинності 18 липня 1978 г.);

– петиція повинна бути представлена особою, групою осіб неурядовою організацією, законно визнаною в державі-члені ОАД. Особа, яка подає скаргу, може і не бути жертвою порушень. Іншими словами, подати петицію може третя особа. Однак в будь-якому випадку при подачі петиції повинна бути чітко виражена воля особи, якої стосується порушення Конвенції;

– не розглядається петиція, якщо вона однозначно є об'єктом розгляду в інших органах або організаціях;

– повинні бути вичерпані всі національні засоби правового захисту (за деякими винятками);

– петиція повинна бути подана протягом 6 місяців з моменту вичерпання національних засобів правового захисту.

У разі, якщо Комісія вважає, що має місце порушення Конвенції та відповідна держава не погоджується виправити ситуацію, вона подає скаргу в Міжамериканський суд з прав людини. При цьому передбачається, що відповідна держава, проти якого подано скаргу, визнає юрисдикцію Суду. При передачі Комісією заяви до Суду вона також враховує:

- позицію скаржника;
- характер і секретність порушень;
- необхідність розвитку прецедентного права;
- вплив рішення на правову систему держави;
- якість доказової частини справи.

На початку 70-х рр. ХХ ст. Комісія почала розглядати права корінних народів. У 1971 р., ґрунтуючись на ст. II Декларації 1948 р. (право на рівність перед законом), Комісія заявила, що корінні народи мають право на спеціальну правовий захист від будь-якої дискримінації. Вона також закликала держави-члени ОАД виконати вимогу ст. 39 Міжамериканської хартії про соціальні гарантії, прийнятої Генеральною Асамблеєю ОАД 1948 року, в якій зазначено: «У тих країнах, де проблема корінного населення існує, повинні бути вжиті необхідні заходи для забезпечення захисту і допомоги індіанця, захисту його життя, свободи і власності, його захисту від свавілля, гноблення і експлуатації, його захисту від

злитнів, забезпечення адекватної освіти Повинні бути створені інститути та служби для захисту індіанців, особливо для забезпечення поваги до їх земель, легалізації їх звичаїв і запобігання вторгнення в їхні землі з боку інших осіб».

У 1972 році Комісія схвалила резолюцію під назвою «Спеціальний захист для корінного населення, дія щодо запобігання расизму і расової дискримінації», в якій закликала держави діяти рішуче щодо захисту права осіб, що належать до корінного населення, щоб вони не були об'єктом будь-якої форми дискримінації.

У резолюції наголошується, що з історичних причин і на основі моральних і гуманітарних принципів спеціальний захист корінного населення є священною справою держав. На підставі різних справ Комісія підтверджує, що зловживання владою посадовими особами, які по службі мають займатися спільнотами корінних народів, призводить до серйозних порушень прав корінних народів. Положення цієї Резолюції знайшли відображення в щорічній доповіді Генеральної Асамблеї ОАД в 1973 р

У 1973–1974 рр. Комісія зробила спробу здійснити моніторинг законодавства, юридичних та адміністративних заходів, пов'язаних з корінними народами, в державах-членах ОАД, однак вона не увінчалася успіхом. До 1989 р Комісії вдалося лише на основі *ad hoc* провести ряд акцій по вивченню ситуації корінних народів в деяких країнах ОАД.

Крім розгляду індивідуальних скарг Міжамериканська комісія з прав людини має право досліджувати ситуації в області прав людини в цілому або стосовно конкретних проблем в державі-члені ОАД. У 1997 р були опубліковані дослідження Комісії, де приділено особливу увагу екологічним правам корінних народів в Еквадорі і Бразилії.

При розслідуванні ситуації в Еквадорі Комісія встановила, що процес видобутку нафти тягне забруднення води, повітря та ґрунту, в результаті чого населення регіону Оріенте піддається ризику серйозних захворювань (шкірні захворювання, висип, хронічні інфекції та захворювання шлунково-кишкового тракту).

Крім того, забруднення річок спричинило загибель великої кількості риби. Комісія визнала порушення права на життя (ст. 11) та права на особисту свободу та безпеку (ст. 7), оскільки

забруднення і деградація навколишнього середовища створюють постійну загрозу для життя і здоров'я людей. У Висновку Комісія постановила, що забруднення навколишнього середовища, яке тягне за собою хвороби для людей і загрозу здоров'ю, несумісні з правами людини. Тобто можна сказати, що Комісія здійснює захист і екологічних прав людини.

ТЕМА 7. ІНШІ РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

- 1. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії.*
- 2. Захист прав людини у Співдружності Незалежних Держав.*

§ 1. Захист прав людини в Асоціації держав Південно-Східної Азії

На відміну від Європи, Америки і Африки, азіатський континент в даний час не має власної регіональної системи захисту прав людини. Офіційним міжнародним документом, в якому можна виявити контури азіатського підходу в сфері захисту прав людини, є Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів, яка була прийнята 15 лютого 1988 року в Делі (Індія). У конференції, на якій була прийнята Декларація, брало участь близько 200 юристів з 22 держав регіону. Декларація передбачає наступні права: право на життя (ніхто не повинен зазіхати на вищий дар, всі індивіди, народи і держави зобов'язані поважати право всіх на життя, незалежно від раси, статі, релігії, національності, рівня розвитку); право на мир і безпеку в своєму колективі, державі, на Землі в цілому (збереження миру і безпеки на всіх цих рівнях – турбота, борг і обов'язок кожного індивіда, кожного народу, кожної держави); право на гідне існування – матеріальне, духовне, фізичне – незалежно від раси, національності, релігії, статі, рівня розвитку; право на сприятливе середовище проживання (збереження належного стану навколишнього середовища на Землі – борг і обов'язок кожного індивіда, народу і держави); право на розвиток (кожен індивід і кожен народ може брати участь в такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, який забезпечує всі людські права і основні свободи, і має право сприяти такому розвитку і користуватися його благами); право бути вільним від насильства і страху.

Професор Національного університету Сінгапуру М. Сорнарайя, визнаючи велике значення міжнародного права для майбутнього розвитку азіатського регіону, проте вважає, що держави Азії «повинні мати досить сильну верховну владу для того, щоб сприяти захисту своїм інтересам, а не виконувати розпорядження організацій, керованих пануючими країнами. Один з основних постулатів західних уявлень про демократичний устрій суспільства, що проголошує пріоритет індивідуальних прав людини, не поділяється багатьма азіатськими державами. Азіатські проблеми, що стосуються розвитку та етнічних питань, відрізняються від тих, які стояли перед Європою. Тому їх рішення має бути знайдено самими жителями Азії»¹⁰⁵.

Отже можна вести мову про існування наукової думки щодо необхідності створення своєї правової системи захисту прав людини, а не приєднання до вже існуючої.

В 2007 році був прийнятий Статут АСЕАН. Дане регіональне об'єднання було створено ще в 1967 р., але остаточне оформлення в якості міжнародної міждержавної організації отримало саме завдяки прийняттю Статуту, ст. 3 якого зазначає, що АСЕАН як міждержавна організація наділяється правосуб'єктністю.

АСЕАН – це створена в 1967 р. міжнародна міждержавна субрегіональна організація країн, розташованих в Південно-Східній Азії. У листопаді 2007 р. на 13-му саміті АСЕАН в Сінгапурі глави держав-членів розпочали історичний крок в напрямку створення «Співтовариства АСЕАН» – був підписаний Статут АСЕАН (набув чинності 15 грудня 2008 р.) Статут АСЕАН містить ряд положень, що стосуються політики країн Асоціації в сфері захисту прав людини.

Однією з цілей АСЕАН є зміцнення демократії, підвищення ефективності управління та верховенства права, а також заохочення і захист прав і основних свобод людини, з належним урахуванням прав і обов'язків держав-членів АСЕАН (ст. 1 (7) Статуту). Згідно ст. 2 (2, і) Статуту, одним з принципів АСЕАН є повага до основних

¹⁰⁵ Sornarajah M. The Asian Perspective to International Law in the Age of Globalization // Singapore Journal of International and Comparative Law. – 2001. – Vol. 5. – P. 312.

свобод, заохочення і захист прав людини і заохочення соціальної справедливості. Для реалізації зазначених цілей і принципів ст. 14 Статуту передбачає створення органу АСЕАН з прав людини, який повинен діяти відповідно до кола повноважень, які будуть визначені Народною міністрів закордонних справ АСЕАН.

Положення про Міжурядову комісію з прав людини АСЕАН було ухвалено 20 липня 2009 року, а в жовтні 2009 року на 15-му саміті АСЕАН були призначені члени Комісії. Згідно з Положенням до основних функцій Комісії віднесені: розробка стратегії в сфері заохочення та захисту прав і основних свобод людини; підвищення громадської обізнаності в області прав людини серед народів країн АСЕАН шляхом освіти, досліджень і поширення інформації; вироблення загальних підходів і позицій з питань прав людини, що становлять інтерес для АСЕАН; підготовка тематичних досліджень з питань прав людини в країнах АСЕАН тощо.

Безумовно, створення МКПЛА – це величезна віха в розвитку прав людини в Азії. Тим часом можна відзначити і слабкі сторони цього органу. Наприклад, в Положенні відсутній механізм розгляду приватних скарг на порушення прав людини. Важливо відзначити, що нова установа буде діяти тільки в якості консультативного органу для держав-членів. Іншою проблемою МКПЛА є консенсусний принцип прийняття рішень, завдяки чому незгодна держава завжди зможе заблокувати незручне їй рішення. Однієї з цілей МКПЛА було визначено розробку декларації прав людини АСЕАН.

18 листопада 2012 року Декларацію прав людини АСЕАН було прийнято.

У ст. 10 Декларації зазначено, що Країни-члени АСЕАН підтверджують всі цивільні і політичні права Загальної Декларації Прав Людини.

Крім того, у декларації зазначені такі права людини: право на життя (ст. 11); право на особисту свободу та безпеку (ст. 12); заборону рабства та заборону торгівлі людськими органами (ст. 13); заборону тортур, жорстокого, нелюдського або принизливого ставлення чи покарання (ст. 14); право на свободу пересування та проживання (ст. 15); право на отримання притулку (ст. 16); право на охорону власності (ст. 17); право на громадянство та заборону

незаконного позбавлення громадянства (ст. 18); встановлено презумпцію невинуватості в кримінальному провадженні (ст. 20 (1)); право на невтручання у особисте та сімейне життя, тайну кореспонденції (ст. 21), право на свободу віросповідання та думки (ст. 22); право на свободу мирних зібрань (ст. 24); медичні та екологічні права (ст. 28); право на соціальне страхування (ст. 30 (1) та інші права людини¹⁰⁶.

Однак незважаючи на явно прогресивний характер Декларації слід зазначити, що у АСЕАН наразі відсутній орган, що здійснював би контроль за захистом прав людини та мав би повноваження щодо запровадження санкцій для країн-порушниць. Тому слід зазначити, що на жаль ця Декларація на даний момент носить декларативний характер

§ 2. Захист прав людини у Співдружності Незалежних Держав

СНД – це міждержавна міжнародна організація, яка об'єднує в своїх рядах 9 держав-членів (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Узбекистан) та одного асоційованого члена (Туркменія). Статут СНД був ухвалено 22 січня 1993 У Статуті присутній ряд статей присвячений правозахисної тематики. Так, в ст. 2 Статуту в якості однієї з основних цілей вказується «забезпечення прав і основних свобод людини відповідно до загально визнаних принципів і норм міжнародного права та документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)». Однією з цілей СНД, згідно зі ст. 3 Статуту СНД, є забезпечення прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, етнічної приналежності, мови, релігії, політичних чи інших переконань. До сфер спільної діяльності держав-членів СНД, яка реалізується на рівноправній основі через спільні координуючі інститути відповідно до зобов'язань, прийнятих державами-членами в рамках Співдружності, відносяться перш за все забезпечення прав і основних свобод людини (ст. 4 Статуту СНД).

¹⁰⁶ Декларація АСЕАН про права людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/?p=8333&attempt=1>

Також Статут СНД передбачає створення спеціального статутного органу – Комісії з прав людини, яка має бути консультативним органом Співдружності і спостерігати за виконанням зобов'язань з прав людини, взятими на себе державами-членами в рамках Співдружності (ст. 33 Статуту СНД). Комісія повинна складатися з представників держав-членів Співдружності і діяти на основі Положення, що затверджується Радою глав держав. Згідно з Положенням про Комісію з прав людини Співдружності Незалежних Держав від 24 серпня 1993 р., зазначена Комісія компетентна розглядати як письмові запити держав з питань порушення прав людини, так і індивідуальні та колективні звернення осіб, які вичерпали всі доступні внутрішньодержавні засоби правового захисту. На основі представленої інформації Комісія готує висновок. До теперішнього моменту членів Комісії обрано не було.

Главами держав-членів Співдружності 24 серпня 1993 року була прийнята Декларація про міжнародні зобов'язання в галузі основних прав людини і основних свобод. Пізніше, 26 травня 1995 року, прийнята Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини. Конвенція складається з преамбули та 39 статей, в ній перераховані політичні, економічні і соціальні права.

Важливо зазначити, що Парламентська асамблея Ради Європи у 2001 р рекомендувала членам і кандидатам в члени Ради Європи не підписувати і не ратифікувати дану Конвенцію, вказуючи на те, що вона пропонує слабший механізм захисту прав людини, ніж Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод¹⁰⁷.

Разом з тим можна відзначити, що в рамках СНД прийнято низку документів з питання захисту прав біженців. З метою вирішення проблем біженців в рамках Співдружності 24 вересня 1993 р сім держав-членів СНД підписали у Москві Угоду про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям, доповнене

¹⁰⁷ Resolution 1249 (2001) «Coexistence of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of the Commonwealth of Independent States and the European Convention on Human Rights». Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 23 May 2001.

Протоколом від 10 лютого 1995 р. Угода містить визначення поняття «біженець», яке в основному збігається з визначення, наданим в ст. 1 Конвенції 1951 року про статус біженців, і лише конкретизує обставини, що змусили біженців покинути місце свого постійного проживання: «збройні та міжнаціональні конфлікти». Тобто ця угода розглядає біженців лише у площині біженців від конфлікту, що безперечно є недоліком.

Крім цього Угода регулює такі питання, як зобов'язання держав-учасниць одна перед одною та перед біженцями; створення Міждержавного фонду допомоги біженцям і вимушеним переселенцям; сприяння в реалізації положень Угоди з боку Консультативної ради з питань праці, міграції та соціального захисту населення держав-учасниць СНД; права біженців; права вимушених переселенців тощо.

Необхідно відзначити, що зазначена Угода носить декларативний характер, так як в ній не передбачено ні механізм контролю за виконанням положень Угоди, ні механізму відповідальності держав-учасниць Угоди. Все це, по суті, перетворює його в чергове «заяву про наміри», а не в ефективний документ про співпрацю. Угода також не враховує нових тенденцій в наданні допомоги не тільки біженцям за змістом Конвенції 1951 р., а й іншим категоріям вимушених мігрантів, які об'єднані в рамках поняття «особи, які потребують міжнародного захисту».

На виконання ст. 8 Угоди сім держав-учасниць СНД 10 лютого 1995 року прийняли рішення про створення Фонду. Відповідно до Положення про Фонд, його основними завданнями є акумулювання фінансових і матеріальних засобів для надання допомоги вищевказаних категорій населення; розподіл коштів між державами-учасницями Угоди, які приймають біженців і вимушених переселенців, з метою організації їх переселення і облаштування; сприяння державним органам і громадським організаціям у захисті громадянських, економічних і соціальних прав біженців і вимушених переселенців; пропаганда ідей милосердя, справедливості, залучення уваги громадськості до проблем цих категорій осіб.

Фонд складається з засновників і членів Фонду. Засновниками Фонду є держави-учасниці Угоди, які зобов'язані своєчасно вносити встановлені внески в бюджет Фонду та активно сприяти виконанню

його завдань і функцій. Засновники мають право через своїх повноважних представників вносити на розгляд керівних органів Фонду пропозиції з питань, що входять в коло діяльності Фонду, та брати участь у їх обговоренні; брати участь в розробці програм надання допомоги біженцям і вимушеним переселенцям; брати участь у розподілі коштів Фонду. Засновники зобов'язані своєчасно вносити встановлені внески в бюджет Фонду; активно сприяти виконанню завдань і функцій Фонду.

Членами Фонду можуть бути юридичні та фізичні особи, громадські організації. Члени Фонду вносять внески або сприяють Фонду шляхом надання інших матеріальних засобів.

Вищим органом Фонду є Адміністративна рада, до якої входять по одному представнику від держав-учасниць Угоди 1993 року і голова Виконавчого комітету Фонду. Адміністративна рада збирається на наради два рази в рік. У її обов'язки входить визначення розмірів асигнувань, що спрямовуються на вирішення завдань Фонду; підготовка Раді глав урядів СНД пропозицій про розмірів щорічних внесків до Фонду; затвердження персонального складу Виконкому Фонду; затвердження структури Фонду тощо.

Виконавчий комітет Фонду є постійно діючим і розпорядчим органом Фонду. До складу Виконкому входять голова, його заступник і керівники підрозділів Фонду. Виконком готує питання, що відносяться до компетенції Адміністративної ради Фонду, і представляє їх на його розгляд; підтримує відносини з урядовими органами, неурядовими та міжнародними організаціями, приватними особами з питань діяльності Фонду; вирішує поточні питання його діяльності¹⁰⁸.

В рамках СНД було розроблено ще кілька міжнародно-правових документів, що стосуються біженців. Серед них Угоду про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів від 24 вересня 1993 року, Угода з питань, пов'язаних з відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів, від 9 жовтня 1992 року тощо.

¹⁰⁸ Положение о Межгосударственном фонде помощи беженцам и вынужденным переселенцам, утвержденное решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 10 февраля 1995 г.

ТЕМА 8. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОБСЄ

ОБСЄ – найбільша регіональна організація, в рамках якої створена загальноєвропейська система колективної безпеки, яка об'єднує нині 57 держав та має 11 партнерів по співробітництву.

Історія установи ОБСЄ веде свій початок від Берлінського наради міністрів закордонних справ СРСР, США, Англії та Франції (25 січня – 18 лютий 1954 г.), на якому СРСР виступив з ініціативою укласти договір про колективну безпеку в Європі терміном на 50 років. Ініціатива СРСР не отримала підтримки. У 1966 р. СРСР виступив від імені Організації Варшавського договору (ОВД) з пропозицією провести нараду з питань європейської безпеки, на якому був би урочисто прийнятий документ, що закріплює існуючі кордони в Європі і закладає основу для широкого політичного і економічного співробітництва держав. У 1969 р. сесія Ради НАТО підтримала цю пропозицію, і з 22 листопада 1972 р по 8 червня 1973 року у Фінляндії пройшли багатосторонні консультації з концепції загальноєвропейського наради. Консультації завершилися прийняттям рекомендацій, які отримали назву «Синя книга».

Нарада проходила в три етапи. Перший етап пройшов на рівні міністрів закордонних справ з 3 по 7 липня 1973 року в Гельсінкі за участю представників 33 європейських держав, а також США і Канади (Албанія відмовилася взяти участь в нараді). На нараді були схвалені «Завершальні рекомендації консультацій в Хельсінкі» і міністри виклали погляди своїх урядів з найважливіших проблем, що належать до безпеки і співпраці в Європі, а також з питань подальшої роботи наради.

Другий етап наради проходив в Женеві з 18 вересня 1973 р. по 21 липня 1975 року етапами тривалістю від 3 до 6 місяців на рівні делегатів і експертів, призначених державами-учасниками. На цьому етапі вироблялися і узгоджувалися домовленості за всіма пунктами порядку денного наради на основі пропозицій, внесених державами, які брали участь в нараді.

Третій етап наради проходив в Гельсінкі 30 липня – 1 серпня 1975 р. на найвищому рівні і завершився підписанням підсумкового документа 1 серпня 1975 року 33 європейськими державами, а також США і Канадою, які скріпили своїм підписом Заключний акт 1975 р.¹⁰⁹ і заявили про свою рішучість зробити Європу регіоном співпраці і безпеки.

В Заключному акті 1975 року були зафіксовані територіальні і політичні зміни, що відбулися в Європі в результаті розгрому гітлерівської Німеччини та її союзників і післявоєнного розвитку, підтверджувалася воля народу жити в умовах свободи, миру і безпеки

Згідно Заключного акту 1975 року держави-учасниці заявили про свій намір керуватися у взаємних відносинах такими принципами: суверенна рівність, повага до прав, властивих суверенітету; незастосування сили або загрози силою; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; мирне врегулювання суперечок; невтручання у внутрішні справи; повага до прав і основних свобод людини, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань; рівноправність і право народів розпоряджатися своєю долею; співробітництво між державами; сумлінне виконання зобов'язань за міжнародним правом.

В підсумковому документі Гельсінської наради держави сформулювали концепцію всеосяжної безпеки, в основі якої лежали три виміри або так звані «три кошики» безпеки ОБСЄ.

Першими двома вимірами є військово-політичний та економіко-екологічний. Людський вимір має відношення до прийнятих державами-учасницями зобов'язаннями в рамках ОБСЄ забезпечувати повну повагу прав і основних свобод людини, визнавати верховенство закону, сприяти зміцненню принципів демократії і відповідно до цього створювати, зміцнювати і захищати демократичні інститути, а також сприяти толерантності в регіоні ОБСЄ.

Сфері гуманітарного співробітництва в Заключному акті 1975 р. присвячений спеціальний розділ, який охоплює широке коло питань взаємодії в області прав людини. Держави поставили собі за

¹⁰⁹ Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055

мету забезпечення більш вільного пересування і контактів на індивідуальній і колективній, офіційної і неофіційної основі між людьми, установами та організаціями держав-учасників і сприянню вирішення питань гуманітарного характеру, що виникають в цій галузі.

Метою держав-учасників в сфері інформаційного обміну є більш вільне і широке поширення всіх форм інформації, заохочення співробітництва в галузі інформації і обмін інформацією з іншими країнами і поліпшення умов, в яких журналісти з однієї держави-учасниці здійснюють свою професійну діяльність у інших країнах-учасницях. Співпраця держав-учасників ОБСЄ в області інформаційного обміну передбачає поліпшення поширення, доступу та обміну усною, друкованою, кіно-, радіо і телевізійною інформацією, а також співробітництво в галузі інформації та покращення умов роботи журналістів.

Стосовно освітньої сфери, в Заключному акті 1975 р. закріплені наступні напрямки співробітництва: розширення зв'язків; поліпшення доступу студентів, викладачів і науковців держав-учасників в навчальні, культурні та наукові установи інших держав-учасників, розвиток обмінів між цими установами в усіх галузях, що становлять спільний інтерес; поліпшення співпраці та обміну у сфері науки; заохочення вивчення іноземних мов і цивілізацій; сприяння обміну досвідом в сфері методів навчання, що застосовуються на всіх рівнях освіти.

У сфері культури держави країни-учасниці ОБСЄ домовилися про розвиток обміну інформацією на взаємній основі з метою кращого ознайомлення з досягненнями культури, поліпшення матеріального забезпечення обміну та поширення культурних цінностей; налагодженні сприяння доступу всіх зацікавлених осіб до закладів культури; розвитку контактів і співпраці між діячами культури; вишукуванні нових областей і форм культурного співробітництва.

Істотний внесок в зміцнення співпраці держав-учасниць ОБСЄ внесла Віденська зустріч 1989 року. У преамбулі Підсумкового документа Віденської зустрічі від 15 січня 1989 року держави підтвердили, що співробітництво в гуманітарній сфері – це важливий фактор для зміцнення їх відносин. Така позиція знаходить

своє підтвердження в тексті Підсумкового документа. Перелік прав і свобод людини був істотно розширений за рахунок його доповнення правом на свободу пересування і місця проживання в межах кордонів своєї держави; права залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в неї; права осіб, що тримаються під вартою або в ув'язненні; заборони катувань.

Особливу увагу в Підсумковому документі Віденської зустрічі 1989 року приділено релігійним свободам. В одинадцяти пунктах, присвячених цій темі, закріплено право релігійних об'єднань засновувати і вільно підтримувати доступні місця богослужінь або зібрань; право кожного давати і отримувати релігійну освіту мовою на свій вибір індивідуально або спільно з іншими¹¹⁰.

Значним досягненням держав-учасниць ОБСЄ стала розробка процедури співробітництва, що отримала назву «Віденський механізм». Держави-учасниці заявили про свій намір обмінюватися інформацією, відповідати на запити інших держав-учасниць ОБСЄ, в тому числі з питань, що належать до людського виміру ОБСЄ. Ці запити можуть бути спрямовані по дипломатичних каналах або адресовані будь-якому органу, призначеному для взаємодії на цьому рівні. У Підсумковому документі Віденської зустрічі 1989 року також передбачена можливість проведення двосторонніх зустрічей держав-учасниць ОБСЄ з метою вивчення та вирішення конкретних випадків порушення прав людини. Також держави-учасниці ОБСЄ ухвалили рішення провести три наради Конференції з людського виміру ОБСЄ.

Перша нарада пройшла в Парижі в 1989 році. Держави-учасниці ОБСЄ розглянули чимало пропозицій про розширення переліку прав і свобод людини, зафіксованих в документах ОБСЄ. Зокрема, цей перелік пропонувалося доповнити свободою вираження поглядів; правом на мирні зібрання, включаючи право на маніфестації, а також свободу асоціацій; правом на соціальне

¹¹⁰ Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Підсумкового акта, які відносяться до подальших кроків після наради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113

забезпечення і на освіту; правом на безпечне довкілля; правами дитини; правом на відмову від несення військової служби з релігійних та інших мотивів. Заключний акт наради так і не був прийнятий.

Наступний етап Конференції з людського виміру ОБСЄ проходив в Копенгагені в 1990 році і завершився прийняттям Заключного акту. Відповідно до Документу Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ 1990 року, повна повага до прав людини і основних свобод є необхідною умовою для забезпечення прогресу в справі створення стабільної обстановки міцного миру, безпеки, справедливості і співпраці. Цей Документ закріплює право організовувати мирні збори і демонстрації, а також право мирно користуватися своєю власністю індивідуально або спільно з іншими. За представниками національних меншин, визнавалося право на свободу виражати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну чи релігійну самобутність, підтримувати і розвивати свою культуру в усіх її аспектах, не зазнаючи будь-яких спроб асиміляції всупереч своїй волі, що передбачає право вільно користуватися рідною мовою в особистому та суспільному житті, право створювати і підтримувати свої власні інститути, просвітницькі організації або асоціації, право сповідувати свою релігію¹¹¹.

Третім етапом Конференції з людського виміру стало Московська нарада 1991 року, результати якої зафіксовані в Підсумковому документі.

«Віденський механізм» був істотно доповнений. У порівнянні з Документом Копенгагенської наради 1990 року, зменшився термін подання письмової відповіді державою-учасницею на запити про інформацію і уявлення іншої держави-учасниці. Документ Московської наради 1991 встановив десятиденний термін подачі такої відповіді (раніше передбачався чотиритижневий термін). Крім того, двосторонні зустрічі, передбачені Віденським документом, згідно з Документом Московської наради 1991 року, проводяться, як правило, протягом тижня після отримання запиту (відповідно до

¹¹¹ Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ. [Електронний ресурс]. –http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082

Документом Копенгагенської наради 1990 року – протягом трьох тижнів з дня кончини запиту).

Новелою, внесеною Документом Московської наради 1991 року, стала процедура розслідування конкретних ситуацій. Передбачалося формування і використання для вирішення питань гуманітарного характеру місій експертів, метою яких було «сприяння вирішенню конкретного питання або проблеми, що відносяться до людського виміру ОБСЄ»¹¹².

Важливим кроком у сфері гуманітарної співпраці держав-учасниць ОБСЄ стало заснування інституту Верховного комісара, що спочатку діяв під егідою Комітету старших посадових осіб, згодом реорганізованого у Керуючу Раду.

Діяльність Верховного комісара спрямована перш за все на виявлення та швидке вирішення ситуацій, пов'язаних з етнічною напруженістю, які могли б створити загрозу для миру, стабільності або дружніх відносин між державами-учасницями ОБСЄ. Діючи незалежно від зацікавлених сторін, Верховний комісар направляє свої місії на місця і проводить політику превентивної дипломатії на ранньому етапі виникнення напруженості. Верховний комісар прагне не тільки отримувати інформацію з перших рук, а й намагаться сприяти зміцненню діалогу, довіри та співробітництва.

Для досягнення поставленої мети Верховний комісар:

– збирає і отримує з будь-якого джерела, в тому числі від засобів масової інформації та неурядових організацій, а також з конкретних доповідей від безпосередньо причетних сторін інформацію про становище національних меншин і ролі причетних до нього сторін, про події, пов'язаних з ними;

– здійснює оцінку ролі безпосередньо зацікавлених сторін, характеру напруженості і пов'язаних з нею подій, а також потенційних наслідків для світу і стабільності в регіоні ОБСЄ.

Якщо в результаті обміну інформацією і взаємодії між відповідними сторонами Верховний комісар приходить до висновку про те, що існує небезпека виникнення конфлікту, він може

¹¹² Документ Московської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ, підписаний в Москві 3 жовтня 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_084

виступити з так званим «раннім попередженням», яке передається Керуючій Раді діючим Головою. Діючий Голова включає обговорення «раннього попередження» Верховного комісара до порядку денного.

У 1997 році Постійна рада ОБСЄ відповідно до рішення Лісабонської зустрічі 1996 року призначила Представника з питань свободи ЗМІ, який надає державам-учасницям ОБСЄ допомогу в створенні вільних і незалежних ЗМІ як одного з основних елементів в нормально функціонуючій плюралістичній демократії. За аналогією з Верховним комісаром, Представник з питань свободи ЗМІ займається «раннім попередженням» конфліктних ситуацій, що виникають у відповідній вузькоспеціалізованій сфері, а також моніторингом реалізації ЗМІ своїх прав.

ОБСЄ унікальна за своїм статусом: установчі документи Організації не мають юридично обов'язкового характеру, а носять скоріше політично-зобов'язуючий характер. При цьому органи ОБСЄ діють на постійній основі.

Основоположні документи ОБСЄ, що встановлюють пріоритетні напрямки діяльності Організації, в тому числі Гельсінський заключний акт 1975 року, приймаються на зустрічах за участю глав держав і урядів учасників ОБСЄ.

У проміжках між зустрічами на вищому рівні приймає рішення і керує ОБСЄ Рада міністрів, яка складається з міністрів закордонних справ держав-учасниць ОБСЄ і проводить засідання, як правило, один раз на рік.

Постійна рада займається вирішенням поточних політичних питань відповідно до компетенції ОБСЄ і проводить свої засідання щотижня на рівні постійних представників при ОБСЄ держав-учасників.

Форум зі співробітництва в галузі безпеки, який замінив Центр з попередження конфліктів, проводить щотижневі засідання на рівні постійних представників при ОБСЄ держав-учасників, на яких проводяться консультації і ведуться переговори щодо заходів зміцнення безпеки і стабільності в регіоні.

Керує поточною діяльністю ОБСЄ, координує роботу установ/інституцій ОБСЄ, представляє організацію, спостерігає і

сприяє вирішенню конфліктів і кризових ситуацій чинний Голова – міністр закордонних справ держави-голови.

ОБСЄ активно співпрацює в області захисту прав людини з Радою Європи та Європейським союзом. 2 грудня 2004 р Постійна рада ОБСЄ прийняла Рішення № 637 «Розширення співпраці між Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Радою Європи (РЄ)», в якому визнавалася важливість багатогранного співробітництва з РЄ, об'єднуючого європейські країни на основі їх прихильності до демократії, верховенства права та поваги прав людини.

Рада Європи та Організація з безпеки і співробітництва в Європі заснували Координаційну групу в складі постійних представників держав-членів трійки ОБСЄ (попереднє, поточне і наступне головування ОБСЄ), поточного і наступного Голови КМ РЄ, з можливістю участі в ній постійних представників країн, що входять в бюро РЄ, Голови групи РЄ у справах ОБСЄ, а також представників секретаріатів двох організацій. Основне завдання Координаційної групи – забезпечення взаємодії РЄ та ОБСЄ за напрямками, що визначаються обома сторонами до числа пріоритетних.

Співпраця РЄ та ОБСЄ в сфері заохочення та захисту прав людини, найдинамічніше розвивається в сфері моніторингу за виборами та забезпечення прав національних меншин. Верховний комісар з прав національних меншин ОБСЄ тісно співпрацює з РЄ з питань вивчення та вироблення рекомендацій щодо вдосконалення законодавства держав-членів двох організацій в сфері забезпечення прав відповідної категорії населення.

Так, РЄ та ОБСЄ в 2007 р видали збірку документів РЄ та ОБСЄ «Стандарти забезпечення прав національних меншин». Крім того, відповідальні представники РЄ та Верховний комісар з прав національних меншин ОБСЄ в рамках єдиної місії займалися моніторингом стану румунів на Україні і українців в Румунії, домовившись про формування відповідної місії з метою вивчення стану месхетинців в Грузії. Взаємодія Верховного комісара ОБСЄ з прав національних меншин і РЄ позитивно вплинула в зазначений період на боротьбу з торгівлею людьми, а також боротьби проти расизму та нетерпимості.

У 2007 році РЄ та ОБСЄ ініціювали спільний проект «Освіта для взаємної поваги і розуміння», спрямований на формування «good practice» з питань забезпечення прав людини і освіти в цій сфері, до якого в якості експертної організації приєдналося ЮНЕСКО. Проект був успішно завершений в кінці 2008 року.

Наразі ЄС і ОБСЄ співпрацюють в таких сферах, як правова і політична реформа; адміністративні та антикорупційні заходи; демократизація; побудова інститутів і прав людини; розвиток ЗМІ; розвиток малого і середнього бізнесу; вибори.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Основні права людини, що закріплені у Загальній декларації прав людини 1948 р.

2. Органи та механізми універсальної системи захисту прав людини.

3. Назвіть основні положення універсальної концепції міжнародного співробітництва у сфері прав людини

4. Які ви знаєте міжнародні процедури у сфері прав людини?

5. Розкрийте поняття «міжнародні контрольні механізми у сфері прав людини».

6. Розвиток філософських концепцій прав людини до ХХ століття. Основні акти зазначеного періоду, що містять положення щодо захисту прав людини.

7. Комітет ООН з прав людини як орган, що здійснює діяльність у сфері захисту прав людини.

8. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права: загальна характеристика: загальна характеристика

9. Назвіть орган, який здійснює контроль за дотриманням норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

10. Основні положення Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

11. Визначте статус Управління Верховного комісара ООН з прав людини Процедура розгляду скарг Комітетом ООН з прав людини.

12. Критерії прийнятності індивідуальних повідомлень, що розглядаються Комітетом ООН з прав людини.

13. Ініціативи ООН з підвищення ефективності роботи договірних органів у сфері захисту прав людини.

14. Коли було запроваджено посаду Верховного комісара ООН з прав людини?

15. Який статус міжнародні неурядові організації можуть отримати в структурі ООН?

16. Назвіть перший міжнародно-правовий акт, що закріпив каталог прав людини і встановив механізм їх дотримання.

17. Європейська конвенція з прав людини: загальна характеристика.

18. Європейський суд з прав людини як механізм захисту прав людини.

19. Умови прийнятності скарг до Європейського суду з прав людини.

20. Процедура розгляду скарг Європейським судом з прав людини.

21. Суд ЄС як механізм захисту прав людини.

22. Який орган ЄС уповноважений на проведення систематичного моніторингу стану дотримання прав людини?

23. Основні документи ЄС, що містять положення у сфері захисту прав людини.

24. Хто не може звертатися до Європейського суду з прав людини?

25. Якою є кількість суддів Європейського суду з прав людини?

26. Які рішення суддя ЄСПЛ має право приймати одноосібно?

27. У структурі якої з міжнародних організацій функціонує Бюро демократичних інститутів та прав людини?

28. Організація Африканської Єдності як регіональний орган, що здійснює діяльність у сфері захисту прав людини. Статут ОАЄ. Основні програмні документи, що були прийняті ОАЄ.

29. Африканська хартія прав людини і народів.

30. Загальна характеристика Африканського суду з прав людини і народів як органу, що здійснює контроль за захистом прав людини.

31. Африканський союз. Діяльність Союзу у сфері захисту прав людини.

32. Ліга арабських держав та її діяльність у сфері забезпечення прав людини.

33. Діяльність організації ісламського співробітництва у сфері захисту прав людини.

34. Основні міжнародні акти, що регламентують захист прав людини у ісламських країнах.

35. Організація американських держав: загальна характеристика та її діяльність у сфері захисту прав людини.

36. Основні міжнародні акти у сфері захисту прав людини у американському регіоні. Декларація про права та обов'язки людини. Американська конвенція про права людини.

37. Міжамериканська комісія з прав людини як регіональний орган, що здійснює контроль за захистом прав людини.

38. Міжамериканський суд з прав людини: загальна характеристика, практика у справах, пов'язаних із захистом прав людини.

39. Азіатсько-Тихоокеанська декларація прав людини і народів. Загальна характеристика, правовий аналіз.

40. АСЕАН як основна міжнародна організація, що здійснює діяльність у сфері захисту прав людини у регіоні Південно-східної Азії. Міжурядова комісія з прав людини АСЕАН. Декларація прав людини АСЕАН.

41. Загальна характеристика СНД як регіональної організації, що здійснює діяльність у сфері захисту прав людини. Основні міжнародні акти, прийняті СНД.

42. Діяльність ОБСЄ у сфері захисту прав людини. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Acceptance of individual complaints procedures for Ukraine // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights – [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN

2. African Youth Charter. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://au.int/en/treaties/african-youth-charter>

3. Agrotexim and others v. Greece – judgment of 24 October 1995. Series A, 330.

4. American convention on human rights. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>

5. Arab Charter on Human Rights 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/02/2-01/arab-human-rights-revised.xml>

6. Boutros Ghali. The League of Arab States // Vasak K. Dimensions of human rights. – Westport: Greenwood Press, 1982. – Vol. 1. – P. 575.

7. Buergeth T. International Systems for the Protection of Human Rights // Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues. – Oxford, 1984. – Vol. 2. – P. 487.

8. Cairo Declaration on Human Rights in Islam, Aug. 5, 1990, U.N. GAOR, World Conf. on Hum. Rts., 4th Sess., Agenda Item 5 // UN Doc. A/CONF.157/PC/62/Add.18 (1993).

9. Case 11.625, Maria Eugenia Morales de Sierra v Guatemala Report No 4/01 (2001); 9 IHRR 190 (2002).

10. Case 12.051, Maria Da Penha Fernandes v Brazil Report No 54/01 (2001).

11. Case 15.502, Karen Atala and daughters v Chile Application filed by the Commission with the Inter-American Court of Human Rights, 17 September 2010.

12. Case 12.579, Valentina Rosendo Cantu and others v Mexico.

13. Case 12.580, Ines Fernandez Ortega v Mexico, 07 May 2009.

14. Case Claudia Ivette Gonzalez and others (Cotton Field Case) v Mexico IACtHR Series C 205 (2009) at para 208.

15. Case Penal Castro Castro v Peru IACtHR Series C 160 (2006).

16. Case «The Last Temptation of Christ» (Olmedo Bustos et al.) v Chile IACtHR Series C 73 (2001); 10 IHRR 231 (2003).

17. Clapham C. Africa and international system. The politics of state survival. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – P. 115.

18. Clapham, A. Human Rights: A Very Short Introduction / A. Clapham. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 193 p.

19. Consultation on Treaty Body Strengthening with UN Entities and Specialized Agencies. New York, November 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>.

20. Covenant on the Rights of the Child in Islam (June 2005), Adopted by the 32nd Islamic Conference of Foreign Ministers in Sana'a, Republic of Yemen

21. Declaration on the political and socio-economic situation in Africa and the fundamental changes taking place in the world, 11 July 1990, 26th session of AHSG.

22. Dissenting Opinion of Judge A. A. Cancado Trindade, Genie Lacayo Case, Order of the Court of September 13, 1997, at para 21

23. Donnelly, J. Universal Human Rights in Theory and Practice / J. Donnelly. – 2d ed. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003. – 290 p.

24. Dublin Statement; The Poznan Statement, 2010; Report of the Expert Meeting on Petitions. Geneva, October 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

25. Ebeku K.S.A. The Right to a Satisfactory Environment and the African Commission // African human rights law journal. – 2003. – Vol. 3. – №.1 – P. 163; Nwobike J.C. The African Commission on Human and Peoples' Rights and the Demystification of Second and Third Generation Rights under the African Charter // African journal of legal studies. – 2005. – Vol. 1. – P. 139

26. Egan S. Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System / S. Egan // *Human Rights Law Review*. – 2013. – Vol. 13, Iss. 2. – Pp. 209– 244.

27. *Ekbatani v. Sweden*, 26 May 1988, Series A no. 134.

28. *From Judgment to Justice : Implementing International and Regional Human Rights Decisions* / Open Society Justice Initiative. – New York : Open Society Foundations, 2010. – 199 p.

29. *Holy Monasteries (The) v. Greece*, 9 December 1994, § ..., Series A no. 301-A.

30. Houser G.M. Human rights and the liberation struggle: The Importance of creative tension // *Africa, human rights and the global system / The political economy of human rights in a changing world*. – Westport, CT: Greenwood Press, 1994. – P. 13.

31. *Human Rights. International Protection, Monitoring, Enforcement* / Ed. by J. Symonides. – Paris, UNESCO, 2003. – P. 199.

32. Jacobs G. Human rights in the European Union // *E. L. Rev.* Aug. – 2001. – Vol. 26. – P. 333.

33. *Joint Declaration by the European Parliament, the Council and the Commission on fundamental rights* // *Official Journal of the European Communities*. – 1977. – V. 20. – C. 103.

34. Joseph S. *The United Nations and human rights* / S. Joseph, S. Kyriakakis // *Research handbook on international human rights law* / ed by S. Joseph, A. McBeth. – Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, 2010. – Pp. 1– 35.

35. *Judicial Guarantees in States of Emergency (Ails. 27(2), 25 and 8 American Convention on Human Rights)*, Advisory Opinion OC-9/87 of Oct. 6, 1987. Inter-American Court of Human Rights, Series A No 9, at para 23.

36. *National Union of Belgian Police v. Belgium*, 27 October 1975, Series A no. 19.

37. *Klass and Others v. Germany*, 6 September 1978, Series A no. 28.

38. *Loizidou v. Turkey (merits)*, 18 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI.

39. *López Ostra v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303-C.

40. Lucerne Academic Consultation on Strengthening the United Nations Treaty Body System. October 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

41. Marrakech Statement on strengthening the relationship between NHRIs and the human rights treaty bodies system. June 2010. URL:

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

42. Matter of Children Deprived of Liberty in the «Complexo do Tatuape» of FEBEM, Provisional Orders regarding Brazil IACtHR Series E, Orders issued between 17 November 2005 and 25 November 2008. 4 Cm.: IAComHR, Honduras: Human Rights and the Coup d'Etat // OEA/Ser.L/V/II. Doc55, 30 December 2009; IAComHR, Preliminary Observations of the IACHR on its Visit to Honduras, 15 to 18 May 2010 // OEA/Ser.L/V/II.Doc68 (2010).

43. Matter of the Mendoza Prisons, Provisional Orders regarding Argentina IACtHR Series E, Orders issued between 22 November 2004 and 26 November 2010.

44. Matter of Yare I and Yare II Capital Region Penitentiary Center, Provisional Orders regarding Venezuela IACtHR Series E, Orders issued between 30 March 2006 and 24 November 2009; Matter of Capital El Rodeo I & El Rodeo II Judicial Confinement Center, Provisional Orders regarding Venezuela IACtHR Series E, Orders issued between 8 February 2008 and 24 November 2009; Matter of Monagas Judicial Confinement Center (La Pica), Provisional Orders regarding Venezuela IACtHR Series E, Orders issued between 13 January 2006 and 24 November 2009.

45. McGoldrick D. The Practice and Procedure of the Human Rights Committee under the International Covenant on Civil and Political Rights : Volume 1 / D. McGoldrick. – Thesis presented to Nottingham University for the Degree of Doctor of Philosophy. – Nottingham, October 1988. – xxv, 425 p.

46. Petition 1368-04, Daniel Gerardo Gomez, Aida Marcela Garita and others v Costa Rica Report No 156/10 (2010).

47. Petition 1490-05, Jessica Gonzalez and others v United States Report No 52/07 (2007) at para 52.

48. Protocol relating to the establishment of the Peace and Security Council of the African Union, 9 July 2002.

49. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa, adopted by the Assembly of the African Union. – Mozambique, July 2003.

50. Rakevich v. Russia, no. 58973/00, 28 October 2003.

51. Rapporteurship on the Rights of Women (IACoMHR), Report on Access to Maternal Health Services from a Human Rights Perspective, 7 July 2010 // OEA/Ser.L/V/II Doc 69 (2010).

52. Resolution 1249 (2001) «Coexistence of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of the Commonwealth of Independent States and the European Convention on Human Rights». Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 23 May 2001.

53. Resolution of the Fifth Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs (Santiago, Chile, 1959) // OEA/Ser.C/II.5, 4–6.

54. Report of a Brainstorming Meeting on Reform of the Human Rights Treaty Body System, Malbun, Liechtenstein. 4–7 May 2003 ('Malbun Report'), 8 July 2003 // UN Doc A/58/123.

55. Report on Women in Colombia, *supra* n 59; см. также: IACoMHR, Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights 2009, 30 December 2009 // OEA/Ser.L/V/II. Doc 51,corr.1 at Chp V.

56. Report of the Informal Technical Consultation for States parties on Treaty Body Strengthening. Sion, Switzerland. May 2011 // Sion Consultation for States parties, 2011. URL: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRTD/Pages/Documents.aspx>

57. Rules of procedure of the Human Rights Committee of 11 January 2012 [Electronic source]. – Retrieved from: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/400/67/PDF/G1240067.pdf?OpenElement>.

58. Rules of procedure of the Inter-American Commission on Human Rights. Approved by the Commission at its 137th regular period of sessions, held from October 28 to November 13, 2009.

59. Shivji I.G. The concept of human rights in Africa. – London: CODESRIA Book Series, 1989.

60. Socialist Party and Others v. Turkey, 25 May 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III.

61. Sornarajah M. The Asian Perspective to International Law in the Age of Globalization // Singapore Journal of International and Comparative Law. – 2001. – Vol. 5. – P. 312.

62. Special Rapporteurship for Freedom of Expression, Annual Report of the Office of the Special Rapporteur for Freedom of Expression 2005 (Washington DC: OAS, 2006) at 146-9.

63. Special Rapporteurship for Freedom of Expression, Special Study on Murder of Journalists (Washington D.C.: OAS, 2008).

64. Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1), 26 April 1979, Series A no. 30.

65. The Lusaka Manifesto: A policy statement for decolonization in respect of southern Africa, adopted by a conference of fourteen African states in April 1969, adopted by the OAU and the UN // Resolution GA 2505, UN doc. A/PV.1815. 20 November 1969.

66. Абашидзе А.Х., Абдалла И.А. Арабская хартия прав человека // Правоведение. – 2000. – № 1. – С. 196–200.

67. Абашидзе А.Х., Алисиевич Е.С. Право Совета Европы. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. – М., 2007.

68. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Институционализация защиты и поощрения прав и свобод человека в Ассоциации государств Юго-Восточной Азии (АСЕАН): комментарии к Положению о Межправительственной комиссии по правам человека АСЕАН // Московский журнал международного права. – 2010. – № 2. – С. 187–200.

69. Арабская хартия прав человека / Пер. с англ. Л.Н. Шестакова // Вестник МГУ. Сер. 11. Право. – 1997. – № 5. – С. 68–74.

70. Всеобщая исламская декларация прав человека 1981 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitutions.ru/archives/500>

71. Гремза Н.Ю. Конвенционные комитеты в области международной защиты прав человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Гремза Никита Юрьевич. – М., 2005. – 191 с.

72. Декларация АСЕАН про права людини. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitutions.ru/?p=8333&attempt=1>

73. Декларація незалежності США [Електронний ресурс]: – Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/Декларація_независимости_США

74. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Джек Донеллі ; пер. з англ. Т. Завалій. – Львів : Кальварія, 2004. – 280 с.

75. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082

76. Документ Московської наради Конференції з людського виміру НБСЄ, підписаний в Москві 3 жовтня 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_084

77. Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний вісник України – 2008 р., № 93, с. 89.

78. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055

79. Записка Генерального секретаря «Эффективное осуществление международных документов по правам человека, включая обязательства по представлению докладов в соответствии с международными документами по правам человека» от 21 марта 2000 г. // Док. ООН А/54/805, п. 1

80. Зубарева А. Є. Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини : дис. ... к.ю.н. : 12.00.11 / Зубарева Антоніна Євгенівна. – Одеса, 2015. – 211 арк.

81. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи //Офіційний вісник України. – 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, с. 270.

82. Конвенція про права інвалідів від 20 грудня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 17. – Ст. 3496.

83. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х т. – Т. 1 / Ф. Ф. Мартенс ; Под ред.: Томсинов В. А. – М. : Зерцало, 2008. – 368 с.

84. Мезяев А.Б. Африканская и Азиатская системы обеспечения безопасности и защиты прав человека // Универсальные и региональные системы защиты прав человека и

интересов государства / Под ред. Г.И. Курдюкова. – Казань, 2002. – С. 166.

85. Миронов Н.М. Межамериканская система защиты прав человека: генезис и основные институты // Международное публичное и частное право. – 2009. – № 5. – С. 33.

86. Мовчан А. П. Права человека и международные отношения / А. П Мовчан ; Отв. ред.: Кудрявцев В. Н. – М.: Наука, 1982. – 145 с.

87. Основные международные договоры по правам человека. ООН, Нью-Йорк и Женева, 2006. – С. 105–133

88. Панова Е. В. Международно-правовые основы деятельности комитета по правам человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Панова Екатерина Викторовна. – М., 2005 – 199 с.

89. Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Підсумкового акта, які відносяться до подальших кроків після наради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113

90. Положение о Межгосударственном фонде помощи беженцам и вынужденным переселенцам, утвержденное решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 10 февраля 1995 г.

91. Постанова ЄСПЛ у справі Кіган проти Сполученого Королівства від 26 травня 1994 р. (скарга № 28867/03)

92. Постанова ЄСПЛ по справі Х. проти Франції від 31 березня 1992 р. (скарга № 18020/91)

93. Райнер А. Значение Конвенции о защите прав человека и основных свобод и методические аспекты ее изучения в системе юридического образования. URL: <http://www.echr-base.ru/rainer.jsp>.

94. Региональные системы защиты прав человека: учеб. пособие / Отв. ред. А.Х. Абашидзе. – М.: РУДН, 2012. – 400 с.

95. Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Ілашку, Лешко, Іванцок і Петров-Пала проти Молдавії і Росії від 4 липня 2000 року (скарга № 48787/99).

96. Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Лехтінен проти Фінляндії від 14 жовтня 1999 року (скарга № 39076/97).

97. Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Тумилович проти Росії від 22 червня 1999 року (скарга № 47033/99).

98. Рішення Суду ЄС у справі Erich Stauder c. Ville d'Ulm-Sozialamt від 12 листопада 1969 р справа № 29/69, Rec., P. 419.

99. Рішення Суду ЄС у справі International Handelsgesellschaft c. Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide від 17 грудня 1970 р. справа № 11/70, Rec., P. 1125, pt. 2.

100. Рішення Суду ЄС у справі J. Nold, Kohlen-und Baustoffgrobhandlung c. Commission від 14 травня 1974 г., справа № 4/73, Rec., P. 491, pt. 7. 3.

101. Рішення Суду ЄС у справі Roland Rutilt c. Ministre de l'intérieur від 28 жовтня 1975 року, справа № 36/75, Rec., P. 1219.

102. Справа Стюарт проти Сполученого Королівства від 10 липня 1984 року // Серія А. Т. 39.

103. Статус Конвенції ОАЄ про біженців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://au.int/sites/default/files/treaties/7765-sl-oau_convention_governing_the_specific_aspects_of_refugee_problems_in_afr.pdf

104. Статут Ради Європи // Зібрання чинних міжнародних договорів України від 2006 – 2006 р., № 5, / Книга 2 /, стор. 435, стаття 1270.

105. Туманов В.А. Европейский Суд по правам человека: Очерк организации и деятельности. / Туманов В.А. – М.: Норма, 2001. – 304 с.

106. Шемшученко Ю. С. Європейська комісія з прав людини / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 1999. – Т. 2 : Д – Й. – С. 379.

107. Шейнин М. Практика Комитета ООН по правам человека (КПЧ) по рассмотрению индивидуальных жалоб на нарушение прав человека / М. Шейнин [Электронный ресурс] // Terra Legis : Проект Фонда Аметистова. – Режим доступа: http://www.terralegis.org/terra/lek/lek_26.html.

Шуміло, Інеса Анатоліївна.

Ш96 Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник / І. А. Шуміло. – Київ: ФОП Голембовська О.О. – 168 с.

ISBN 978-966-1681-40-7

Висвітлено основні питання міжнародної системи захисту прав людини, становлення та розвиток інституційних та конвенційних органів і механізмів універсальної та регіональних систем захисту прав людини. Розглянуто чинні конвенції ООН, Ради Європи, нормативні акти Європейського Союзу та ОБСЄ, які мають власні органи контролю. Проаналізовано основні риси існуючих регіональних європейської, африканської, міжамериканської, міжарабської та інших систем захисту прав людини.

Призначений для студентів юридичних закладів вищої освіти, практикуючих юристів, правозахисників, державних службовців.

УДК 341.231.14(075)

Навчальне видання

ШУМІЛЮ Інеса Анатоліївна

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Навчальний посібник для студентів
юридичних вищих навчальних закладів

Випускаючий редактор:
ФОП Голембовська О. О.

Свідотство про державну реєстрацію
фізичної особи-підприємця №058079 від 14.10.2002.
03049, Київ, Повітрофлотський пр-кт, б. 3, к. 32.

В авторській редакції
Комп'ютерне верстання І. С. Кордюк
Обкладинка

Підписано до друку 14.11.2018 р. Формат 60×84 1/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.

Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. арк. 9,77. Обл.-вид. арк. 9,13.

Зам. № 205. Наклад 200 пр. Ціна договірна.